

Қамыш менен аралап,
Қачып кетти бааналап,
Таңга жакын болгондо,
Эр Бакайга барганы.
Кобурлуу тууган чунагың,
Кобурап кебин салганы...
Муну мындай таштайлы,
Сыр коргонго Коңурбай,
Кол салганын баштайлы.

ГҮЛЧОРО МЕНЕН КАНЧОРОНУН КАПРАТЫ, ҚЫРГЫЗДАРДЫН КОЛ ҚУРАШЫ

К абылан туулган Гүлчоро,
Қалайман салып Коңурга,
Қачып кайра кеткенде.
Қаарлуу калча Коңурбай,
Айғайды катуу салганы,
Алптарының баарысын,
Азыр жыйып алганы.
Бүткөн бою дирилдеп,
Сакалы кетип бириндеп,
Чырды мықтап баштады.
Ана-мына дебестен,
Чатырды жүргөн күзөтүп,
Алтымыштай балбандын,
Башын кесип таштады.
«Ангүштүн уулу Кытан алп,
Қарагер минген Қазан алп,
Манжудан чыккан Мангүш алп,
Қалмактардын Каман алп,
Тукуму болсо келишсин,
Кол эсебин беришсин!
Алтымыш алтын ордуна,
Башчы болуп кетишсин!
Кечегі келген бурутту,
Киргизин ийип чатырга,
Эмне деген кылык бу?

Минтип жүрсөн калмактар,
Бейжинге аман кетпейсиң,
Жеринде такыр жетпейсиң!
Ушул кылган айбыңа,
Семетей кармап бересиң.
Аны кылбайт экенсиң,
Кызыкты менден көрөсүң,
Кырылып баарың өлөсүң!» —
Деп, өкүрүп калганда,
Хандардын баары калтырап,
Тик карабай жалдырап.
Балбандын баары бүжүрөп,
«Бурхун, өзүң, колдо» — деп,
Ичтеринен күбүрөп.
Эч аргасын таба албай.
Эсин жыйып ала албай
«Буруттан мурун бул Коңур,
Түпкө жетет экен — деп.
Түгөтүп кетсе өз колун,
Бул жалгыз кайда кетет?» — деп,
Сайхын дешип баш уруп,
Кеп кыла албай турганда.
Манжуунун ханы Нескара,
Желбегей чапан жамынып,
Жок жерден акыл табылып.
Ач жолборстой чамынып,
Акырайып калганы,
Айтып кебин салганы:
«Кызыталак буруттун,
Балбанын байлап алчууң кел.
Балакетти башына,
Барып такыр салчууң кел.
Очогор атчуу чоңуң кел,
Чоюнбаш чапчуу зоруң кел!
Жебеге мыкты эриң кел,
Желмогуздай бурутту,
Жеп алуучу шериң кел.
Мылтыкка кыйып мыктууң кел,
Найзага чебер ыктууң кел.
Жазайыл атчуу мерген кел,
Жаага огуң керген кел.
Койчагыр атчууң калбай кел,
Койгулашчу балбан кел.
Басташканын майданда,
Башын кесип алган кел!

Коргонун бузуп Манастын,
Өчүргүн атын Таластын!
Семетейди байлап кел,
Айчүрөгүн алып кел,
Ат көгүнө салып кел!
Дүмөктүү катын Чүрөктү,
Хан Коңурга алып бер!
Карап турбай, боя — деди,
Аттансын азыр кол — деди,
Сый алып, бизден оң — деди!»
Хандан өкүм болгону,
Кара таандай калың кол,
Тегеректеп коргонду,
Оң айланып толгону.
Чокморчулар алдында,
Балтанчандар жанында.
Найзачылар соңунда,
Укмуштуу курал колунда.
Дүрдүгүп катуу жүрүштү,
Хандары айткан жумушту,
Бүтүрө коймок оюнда.
«Кызыталак буруттун,
Коргонун чагып салалы.
Байлап келип төрөсүн,
Коңурдан сыйлык алалы!
Айчүрөгүн учурбай,
Аккуу кылып кубултпай,
Аны кармап алалы!» —
Деп, ойлонуп жакырлар,
Хандан тойгон кашырлар,
Коргонго барды жыйылып,
«Бузуп кирип кетем» — деп,
Үйдөй болгон чоюнбаш,
Күүдөп колго алышты,
Күрсүлдөтүп салышты.
Балтачандар барышты,
Барсылдатып чабышты,
Тийгенде чокмор чак этип,
Айбалтасы шак этип,
Чоюнга тийген немедей,
Кангып кайра жанышты.
Айкөлүп салган коргонду,
Бузамын — деп — ойлогон,
Кайдан келген акмак бу?
Аңгычакты болбоду.

Алты миңдей балбаны,
Дарбазага барганы,
Барганда кайра жанбады.
Жандан тойгон капырлар,
Коло менен чоюндан,
Уютуп салган эшикти,
Чокмор менен салганы.
Киште ойногон Семендин,
Кулак-мээсин жарганы.
Ошондо серпилеп карап Семетей,
Жанындагы балдарга:
«Чапкылатпай эшикти,
Ээлеп алып тешикти,
Аңгыратпай айдап ий,
Эшиктеги эшекти!»
Дегенде эрен Семетей,
Эригип жаткан балдарга,
Эрмек эми табылды,
Баары бурбай жабылды.
Эшиктеги жакырлар,
Ажалдуу окко кабылды.
Чыдай албай баргандар,
Кайра качты жайыла,
Мылтыктын үнү чыкканда!
Аркадагы калмактар,
От коюшуп калышты,
Очогорго жабыла.
Коргонго оозун каратты,
Маша колдоп баары атты.
Кыргызга кылчу зыян жок,
Ортодоку аскердин,
Үч миңин өзү кыйратты.
Ошол кезде карасаң,
Атылып мылтык тарсылдап,
Очогор үнү карсылдап.
Жебелер учуп зыркырап,
Угулуп үнү чыркырап.
Койчагыр огу бадырап,
Жазайыл огу коргонго,
Түшүп жатты дабырап.
Күнү-түнү токтобой,
Жер жайнаган чок болду.
Бүткөндөн бери кара жер,
Мындай атыш жок болду.
Түтүн болуп дүнүйө,

Тумчугуп араң токтолду.
Ошол кезде Семетей,
Ордунан араң козголду.
Коргондун чыгып кырына,
Карап турду эр Семен,
Калмактын салган чырына.
Абайлап Семен караса,
Арзан жоо эмес чынында.
Жан шериги баатырдын,
Айчүрөк бар жанында:
«Ой, Чүрөк, бери кел — деди,
Ылдамыраак камынып,
Учуп чыккын сен — деди.
Кабылан Бакай, Жамгырчы,
Гүлчоро менен Канчоро,
Аларга кабар бер — деди.
Тепсетпей Талас жеримди,
Төбөөрүн кылбай элимди.
Нескара, Уушан, Мурадил,
Коңурбайын баш кылып,
Кармап келсин эрини,
Орундатсын кебими.
Буудан Буурул атыма,
Токуп келсин ээрими!
Атамдын кегин алайын,
Айдап жерден салайын.
Коңурбайын баш кылып,
Калмактардын баатырын,
Алмамбет, Чубак эрендни,
Музбурчак, Сыргак берендин,
Көзөл Көкчө жездемдин,
Жолуна курман чалайын.
Эби келген кези экен,
Мен кумардан чыгайын!
Көпкөн курсак басылсын,
Көрүп туруп баарысын,
Абамдын чери жазылысын,
Энемдин көөнү ачылысын!
Кыргыздын тынсын санаасы,
Кыргызга пайда тийгизсин,
Кыраан Манас баласы!
Уч, Айчүрөк, турбагын,
Капатынды ыргагын!» —
Деп, Семетей калганда,
Бул дүнүйө жалганда,

Кайраты толук Семендин,
Кашында болбой арманда.
Бакай баштап төрт берен,
Кеңеш кылып жатканда,
Айчүрөк келип калганы.
Нур чагылып асманда,
Кылымда мындай ким болгон?
Түгөнүп калган Айчүрөк,
Келгени канча жыл болгон.
Жамгырчы менен Бакайга,
Көрүнбөй жүргөн келини.
Көзүнөн караан учканда,
Өзү басып келгенби?
Көшөгө кылып бетине,
Кайын иниси балдарды,
Кабатына олтуруп,
Чүрөк сүйлөп кеп баштайт,
Акырын айтып бек таштайт:
«Келген душман каңгайлык,
Али Коңурбай баштаган.
Коргонго кирип кутулдук,
Семетей баштап жалпы аман.
Атанын жыйган мал-мүлкү,
Аркасын көрүп турабыз.
Сасып кетти көл бүткөн,
Кысталып суудан турабыз.
Аккуу кебим кийем — деп,
Айланып чыгып асманга,
Аксакал абам карыга,
Айтып кабар берем — деп,
Ок жедим кандуу чалгынга.
Кереметтүү зор калча,
Учарымды билитир.
Шыпшайдар уулу Кожожаш,
Мергенди ала келитир.
Түндөсү өтөр жолума,
Буруттун үстү бетине,
Жылдыздын асты оюна,
Буктурма коюп салыптыр.
Болжоп тарткан жаасы бар,
Учуп келе жатканда,
Кез болуп калдым курган жап!
Кашка куйрук түбүнөн,
Таарып өттү тарткан жаа.
Эңкейип алдым колума,

Түшүп кетсе куйругум,
Келбейт ко ишим оңуна?!
Ок жаа тарткан эмеспи,
Жандырын кайра соңунда.
Алмалуу-Булак, Шумкар-Таш,
Атып учуп келатсам,
Жаркылдан жарык бөлүнөт,
Жакындап келип карасам,
Карааны абам көрүнөт.
Түшүп көрдүм силерди,
Эл башкарган бийлерди».
Семетейдин айтканын,
Ийне жибин калтырбай,
Айчүрөк айтты аларга.
Эр Гүлүстөн камынын:
«Каны дары кытайдын,
Сууну байлап жибердим.
Кадыр жам болгун андан» — деп,
Кабарды айтып салганы.
Тамагын кырып хан Бакай,
Кепти баштап калганы:
«Чүрөк, асыл келиним,
Мындан нары сен менден,
Качпай жүрө бергинчи.
Келген жоопун кабарып,
Гүлчорону жиберип,
Эки жолу билгемин.
Басып жаткан Кең-Колду,
Калмак, кытай жоо экен.
Катылып келген өзүнчө,
Каарлуу калча Коңурбай,
Баягы, каңгайдан келген тоо экен.
Айтышыңча Гүлчоро,
Жарактары кыл экен.
Балбанынын мингени,
Кылыч тумшук пил экен.
Ээрчитип келген колдору,
Эбегейсиз көп экен.
Азыктын камын кылышпай,
Жегени такыр чөп экен.
Тегин карап олтурса,
Алакандай кыргызды,
Төлсөп кетчү неме экен!
Ушул жагын болжолдоп,
Жалгыз кирип бара албай,

Жакырдан өчтү ала албай.
Олтурган ушул белесте,
Жатып калдым мамындай.
Он төрт ханды чакырып,
Байтайлакты жибердим.
Жакында келип калышар,
Узакка кетпей Айчүрөк,
Кыргыз да салгылашып калышар.
Кандай уруш салабыз,
Кандай арга кылабыз?
Ойлоп, балдар, көргүлө,
Орундуу акыл бергиле»,
Бакай айтып салганы.
Атасындай желиккен,
Канча жылдан бер жакка,
Казатка барбай эриккен.
Кадырлуу Чубак баласы,
Канчоро айткан кеп экен:
«Аркадан кол келгиче,
Бизге көмөк бергиче,
Элебей жатсак бул жерде,
Эби жок душман көп экен,
Эндекей жаткан кыргызды,
Четинен алып кирбейби?
Жат душман элди аяйбы?
Көк ичегин балдарды,
Көксөө болгон чалдарды.
Ойротто жок уздарды,
Оймок ооз кыздарды.
Келеңгир чачпак келинди,
Онду тууган баатырдан,
Очок ээси кемпирди.
Тал чыбыктай жаштарды,
Такыр кырып ийбейби?
Ичегинен чубалтып,
Итке салып бербейби?
Макул келсе силерге,
Гүлчоро менен экөөбүз,
Күн алыстап баралы.
Көңүлү бузук душманга,
Көп түйшүктү салалы.
Аркадан кол келгиче,
Манжу менен калмакты,
Манбаш кылып туралы.
Кол киргенде кирербиз,

Коондой ичин тилербиз.
Жан аманат турганда,
Коргоңдо жаткан абама,
Ат жеткирип берербиз». —
Деп, Канчоро калганда,
Абаң Бакай карысы,
Айчүрөк, Гүлүс баарысы,
«Акылга сыят ушу» — деп,
Башын ийкеп калышы.
Эр Гүлүстөн айтты эми:
«Жеңеке, турба, кайт — деди.
Ушундай кылсак болобу,
Абама өзүң айт — деди.
Ак калпак кыргыз элиң бар,
Акырет кеткен атаңдын,
Арбагы азыр мында бар.
Кабылан Бакай абам бар,
Алп Жамгырчы карың бар.
Андан кала бергенде,
Артыңда чороң биздер бар.
Өлбөй тирүү турганда,
Өрөпкүгөн душманды,
Уу сепкендей кылабыз.
Уйпалап салып тынабыз,
Кең-Колду тартып алабыз.
Кесиреттүү душманга,
Кеткисиз балаа салабыз.
Эсирген жүржүт Коңурдуу,
Эсебин эптеп табабыз.
Элөөрүгөн иттердин,
Эшектей кардын жарабыз.
Агызып канын жаябыз,
Эртеде өткөн эрлердин,
Алмамбет, Чубак шерлердин,
Эми кегин алабыз.
Абама айтып барарсыз,
Хан Бакайдан кеп угуп,
Кеп ушундай» — деп угуп.
Токтолуп калды Айчүрөк.
Калканы жонго артылып,
Айбалта жанга байланып,
Ачалбарс колго карманып.
Сырнайзасын зыңкыйтып,
Каралатты киндийтып.
Туулгасын жаркытып,

Асабасын жайылтты.
Каарын салып жүзүнө,
Канчоро баатыр аттанды,
«Мен кеттим» — деп, жар салды.
Карман алып калам — деп,
Гүлчоро чуркап калганы,
Карабай кетти Канчоро,
Каардуу баатыр эр чоро.
Ашкере болдук бүгүн — деп,
Бакай абаң, Гүлүстөн,
Басып чыгып белеске,
Барып булар караса,
Күүлөнүп алган Канчоро,
«Манастап» ураан чакырып,
Кымылдаган кытайга,
Кирип барды качырып.
Сүрдүгүп кеткен киши жок,
Канчородон дайын жок.
Кайып болду ошондо,
Тол ичи болуп жалын, чок.
Эртеси күнү кечинде,
Кечки бешим кезинде.
Каралат чыкты жалтылдап,
Канатын күүлөп закымдап.
Оттоп калды түгөнгүр,
Бөксөлөп келип жакындап.
Эр Гүлүстөн күйүгүп,
Жаралуу аркар куугандай,
Этегин өөдө түрүнүп,
Эчпи тартып энтеңдеп,
Жетип барып караса,
Кол балтаны таянып,
Эси ооп, шай кетип,
Таноосунан тер кетип,
Турган экен Канчоро
Оозунан көбүк кап агып.
Карала атты чылбырдан,
Кармады барып Гүлүсүн.
Кандай айтып түгөтөт,
Канкорлордун жумушун?
Өйдө карай ат менен,
Тепетең бирге жүрүшүн!
Кызыл гүлдүн суусунан,
Сагасанын гүлдүнөн,
Ичтен ага бергени.

Камдап алган дарысын,
Жыттатып ага ийгени.
Кан жыттанып демикпей,
Жаш көкүрөк баарысы,
Жандай чуркап ат менен,
Ал Бакайга барышы.
Келе элек Бакай кошуна,
Келе жаткан ушунда.
Келатып Бакай кеп салып,
«Тургузба, балам, — деп салып.
Жакын келип кабылан,
Эми түшүр, балам», — деп.
Аттан жерге түшүрүп,
Үстүнөн олпок чечтирип.
Колун салып мойнуна,
Кош колдоп Бакай жетелеп,
Чечип алган олпокту,
Ок өтпөгөн чоң тонду.
Кармап силкип салыптыр.
Мүдүрүлүп темтендеп,
Минтип чоро калыптыр.
Эңкейип алды караса,
Олпокко келген жабышып,
Ок тушарга барыптыр.
Коло менен мис бар.
Көргөшүн бар, чоюн бар.
Алты атар огу андан көп.
Жебенин огу мындан көп.
Көп жыйылып калыптыр.
Көтөрүп олпок, чоң тонду,
Ат жагына барыптыр.
Аңгыча Бакай кеп айтты:
«Турбагың, балам, — деп айтты.
Доолбаасты алгыңың,
Сийдигиң тосо калгыңың»,
Ат сийдиги толду эле.
Эми Бакай нетти эле?
Гүлчоро, Бакай тең сийип,
Ат илмегин кескини,
Сийдикке кошуп, тез элип.
Жезден найды сүндүрүп,
Ат тери менен сийдикти,
Най менен ага жуткузуп,
Сагаса гүлүн жыттатып,
Таштады муну жаткызып.

«Жараат түшсө ичине,
Жылдыз такта болгондо,
Жан берет — деп тим эле.
Жарааты тышта болгондо,
Тилге келет эми эле».
Кайран Бакай кабылан,
Как ушундай деди эле.
Түп ортосу болгондо,
Оозуна көбүк буу кетип,
Кан аралаш суу кетип.
Чекесинен тер кетип,
Титиреп бойдон ал кетип.
Башын чайкап бир далай,
Ачты көзүн жарк этип.
Эсендигин сурады,
Гүлүстөн чоро барк этип.
Көшүгөндөй күлүндөп,
Канчоро баатыр күдүндөп,
Баштады кебин күңгүрөп:
«Ар качандан бир качап,
Ат кардыгын тарттым — деп.
Жаным эсен болсо да,
Сүйүнбөдүм ага мен,
Табылбай мага минер ат,
Жаным тирүү болсо да,
Болуп келдим элден кем!
Качырып барып тийгенде,
Мен Канчоро киргенде,
Кашыма келген бир жан жок.
Кача берди калмактар,
Ара жолду кеп кылып,
Ача берди калмактар.
Эркин туулган курган бани,
Эрлик эмей петкеним?
Дөбөдөй болгон чатырга,
Чанкан бойдон жеткеним.
Манастын атын укканда,
Аттанган белем ушунда.
Көрбөгөмүн уккамын,
Күндүздай Кара ат минген,
Кабаттан темир соот кийген.
Чарайнасын тартыган,
Ок-дарысын артыган.
Белине кылыч байланган,
Жоо дегенде шайланган.

Колуна балта кармаган,
Капаша түшсө тар жерде,
Козголбой жүрөк калбаган.
Алдында атын булкунтуп,
Алдыман чыкты бир адам.
Буурул сакал киши экен,
Байкасам өзү чоң балбан.
Конур эмей кайсы — деп,
Беттештимби буга — деп.
Алдымдагы Каралат,
Аябай камчы бир салдым.
Аянып туруп калбастан,
Чоң балтаны колго алдым.
Качырып барып чапканда,
Алдындагы Кара аты,
Жазгырып ордун салды эле.
Арам өлгөн Каралат,
Кетенчиктеп түз баспай,
Тартып туяк алды эле.
Өзүнө тийбей балтамды,
Өксүтүп аты салды эле.
Таамай чаап алганда,
Чороңдо арман бар беле?
Ар канча кыйын болсо да,
Атына тийсе чоң балта,
Айрылса аттан чоң калча,
Өлбөсө да түгөнгүр,
Өлүмчө болуп калды эле.
Балтам тийген кара жер,
Антарылып ор болду.
Мана минтип чороңо,
Ат кардыгы чоң болду!» —
Деп, ошентти Канчоро,
Үшкүрүнүп убайда,
Жалгады кебин далайга:
«Көркүп калган чоң калча,
Андан кийин келген жок.
Бендебн — деп, — бейлебей,
Аны мен кадигиме алгам жок.
Айтсам баштан кыдыртып,
Чороңдо арман калган жок.
Сооттуусун сойлоттум,
Одноктуусун оңоттум.
Кылычтуусун кыйраттым,
Найзалуусун сулаттым.

Мылтыкуусун бөлүнттүм,
Суудай канын төгүлттүм.
Көк түпөк кызыл найзамды,
Көп эле жанга мылгыттым.
Бетиме туура келгенин,
Көгүчкөндөй ыргыттым.
Карылуусун кулаттым,
Кан агызып сулаттым.
Эңкейиште эр сайдым,
Экөөңү катар бир сайдым.
Кечээ, жедигердин тобунда,
Эр Толтойдун колунда,
Сен экөөбүз бар элек.
Кыштын суук чилдеде,
Кыргын салып кошунга,
Кан төгүп жүрүп тынч албай,
Кылычта мизден курч калбай.
Балтанын кесер мизин жок,
Бир көрдүм эле ошондо.
Бүгүн жайдын толугу,
Тамыздын түшкөн кези экен.
Кан катып жарак-жабдыкка,
Өтпөс болчу иш экен.
Найзамдын көрсөн учу жок,
Темири жок тоголок.
Кылычымдын мизин жок,
Балтанын мизде курчу жок.
Түгөнүп калат турбайбы,
Куржун башы толгон ок!
Азууларын аркайтып,
Ат өлүгү ар жерде.
Муруттарын сербейтип,
Эр өлүгү көп жерде.
Жүзүн сайып жүдөттүм,
Тобун бөлүп тараттым.
Оңко турган кишинен,
Он бирдин алдым санатын.
Ошонгонө кеткен жок.
Тулку бойдон кайратым.
Куру кол бөлүп калганда,
Аркамды көздөй мен тарттым.
Бет маңдайга келгенин,
Менменсиген эрлерин.
Желкесинен кармадым,
Сүзүштүрүп жайладым.

Чуулап кирип турганда,
Мен акылдан танбадым.
Көзүмдү ачып карасам,
Лбам менен Гүлчоро,
Качан келип калды — деп,
Как ушуга таң калдым.
Аттын шайы жогунан,
Ал үчүн кылган арманым!
Асманда учуп жоо алган,
Катындын иши турбайбы?
Беттешип сайып эр алган,
Баатырдын иши турбайбы?
Лйланып жүрүп октогон,
Атышып жоону чоктогон,
Ажыздын иши турбайбы?
Лйбалта чапса өксүткөн,
Азаматты өкүпткөн,
Аттын иши турбайбы?
Алдындагы Канчоро,
Чаптырбай кетсе душманы,
Ал үчүн арман кылбайбы?!»
Барып кайра келгенин,
Баштан аяк кеп салды.
Көңүлдөгү зардабын,
Эр Канчоро деп салды.
Уктабай Гүлүс толгонуп,
Таң аткыча ойлонуп,
Эртең менен эртелеп,
Суркоенду жетелеп.
«Соолуп калган кытайга,
Барамын» — деп энтелеп.
Жоо кийимин кийинип,
Атасынан калган жаа,
Оң ийинге илинип,
Бастырып чыкса ак жолтой,
Баатырлыгы билинип.
«Семетей сымдуу абама,
Канчоронун артында,
Кызматым жакпай калганда,
Кесиреттүү абамдын,
Батасы кайдан тиет — деп,
Барбай койсом бааналап,
Кереминде¹ билет — деп.
Келин менен кемпирге,

¹ Керем-керег — алдың ала билген кесиреттүү, көрүгөн, көңү ачкан.

Теменени баркы бар.
Канчородон өөдөрөөк,
Тумшугу жок меники,
Хан абама жарачу,
Ошончолук баркым бар». —
Деп ойлонуп Гүлчоро,
Жүрмөк болду ошондо.
Канчоро туруп кеп баштап,
Акырын сүйлөп, бош таштап:
«Акылга, баатыр, ушул иш,
Душманга кыйын мүшкүл иш.
Эндекей жатсак элебей,
Эми жаткан кыргыздын,
Четинен байлап кирбейби?
Тоо тоодо жаткан көп малга,
Ою менен тийбейби?
Ач кыйкырык угулса,
Чоң баатыры кез келбей,
Чогулган аскер, букара,
Кылычтан каны куюлса,
Олжо алууну ойлойбу?
Байлануу баш болбойбу?
Акылбы, баатыр, мамунум,
Айткан сөздү ойлойлу».
«Чын айтасын, баатыр — деп,
Бул айтканын акыл — деп.
Барып мен бир келейин,
Байкап тургун, баатыр» — деп.
Бастыра берди Гүлүстөн,
Күндөн бетер күркүрөп.
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Оозунан көбүк буу чыгып,
Көзүнөн жалын чуу чыгып.
Суркоенду чуратып,
«Манастан» ураан чакырып.
Аябады түгөнгүр,
Абыдан чындап бакырып.
Барып тийди кытайдын,
Бир четинен жапырып.
Аралап кирип жоголду,
Туш келген кайдан соо болду?
Бетине келген көр болду,
Беттешкен беңде жок болду.
Чоролордун бири — деп,
Чоң баатырлар келген жок.

Чогууда жүрсө аралап,
Чоролордо арман жок.
Чогулган каңгай журтуна,
Чок төгүп чоро салды от!
Алыча жүрүп аралап,
Абалын жоонун чамалап.
Айдап жүрөт кытайды,
Ителгидей сабалап.
Кылычтын каны тамчылан,
Кайсы жакка баш алса,
Как алдынан чуу чыгат.
Эки түнү, үч күнү,
Санаты беш күн урушту.
Кандай адам кыла алат,
Салмактуу мындай жумушту?
Эрлик эмей эмиңе,
Беш күнү чыдап турушу?
Найзасында учу жок,
Балтасында курчу жок.
Кылычында миз калбай,
Өтөр айла болбоду,
Оңдоп чапса эч кандай.
Жакындатпай жанына,
Жаа тартып олтуруп,
Кырк-элүүдөн бир окто,
Кыйласын сыйпап өлтүрүп.
Жаанын огу түгөнүп,
Аманат жанга күч келип.
Тоону көздөй бет алды,
Эр Гүлчоро түз желип.
Ок, дарысы жоктугун,
Ошондо билип калышты.
Аламандап чуу коюп,
Ат жарышып барышты.
Балта чапкан шамдагай,
Найза саяр ылганды.
Кармаган кылыч тындары,
Эр Гүлчоро баатырга,
Ээрчил жүрүп чуу салды.
Уруп, сабап, талкалап,
Качып чыкты Гүлчоро,
Жалгыз жанын калкалап.
Байкап турган алыстан,
Бакай менен Канчоро,
Суркоен чыкты элирин,

Көпчүлүктөн жээлиги.
Башын жерге салбастан,
Үзүп чөптү албастан,
Келе жатат жорголоп.
Келе жатып кээ-кээде,
Текирең таскак ал салат.
Эр Канчоро турбады,
Эми да кайрат кылганы.
Кара бою сак эмес,
Талкаланган түгөнгүр.
Ылдый карап энтендеп,
Этегин кайра түрүндү.
Эр Гүлчоро алдынан,
Ал Канчоро жүгүрдү.
Жете барып караса,
Калган экен Гүлүстөн,
Ээрден көчүк кыйшайып.
Үзөңгүдөн бут тайып,
Оң колуи сунуп артына,
Куюшкандан кармаптыр.
Ыйык жалдан бек кармап,
Сол колу менен алыптыр.
Капталга түшүп атынын,
Салаңдан башы калыптыр.
Жете барган Канчоро,
«Эрге темир желөк» — деп,
Айбалтанын учусун,
Колтугунан киргизип,
Темир менен көтөрүп,
Ээрге оңдоп мингизип.
Бирге өскөн түгөнгүр,
Алып келди жетелеп.
Туугандыгын билгизип,
Алмамбет уулу чорону.
Эки, үч күндүн алдында,
Эр Гүлчоро не кылса,
Канчоро кылды аны да.
Илгеркинин заманы,
Эскерип көрчү аларды.
Оң күнгө кылса кетпеген,
Огуз күнгө жетпеген,
Ошондой экен абалы.
Күнү, түнү алты күн,
Көбүрөөк жүрүп калганы.
Таң агарып сүргөндө,

Эсине келди балбаны.
Эс алышып олтуруп,
Күн эсебин алганы.
Он сегиз күндүк санаты,
Аида толуп калганы.
Жатар мезгил болгондо,
Жагып отту койгондо.
Дүбүртү аттын тапылдап,
Угулду бейим ошондо.
Гүлүстөн чоро эр экен,
Ар өнөрү бар экен.
Жерден кабар алуучу,
Тыңшап кулак салучу,
Дагы өнөрү бар экен.
Жата калып кырынан,
Туруп ыргып ордунан:
«Келе жатат эки адам,
Анык байкап тыңшасам.
Бозжоргоңун табышы,
Миң жылкы алса душмандан,
Жалгыз жылкы изи жок.
Тарный басчу Жалманбоз,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Келе жатат окшонот».
Аш кайнамадай турушту,
Арзан бүттү жумушу.
Жалгызек менен Байтайлак,
Салам айтып турушу.
«Болдубу, балам, жолуң, — деп,
Келдиби, балам, колуң» — деп,
Бакай абаң сурады.
«Айланайын, атаке,
Он төрт хан эли бүт келди.
Кылым кыргыз калкына,
Жан кыйналып күч келди.
Эки хан мунда турат ко,
Эл башкарган мыктылар,
Эр жигитин жыят ко.
Жезкемпирдин жети уулу,
Жедигердин көп колу,
Жер жайнатып бүт келди.
Жалгызек турат алдында,
Калбай такыр эл келди.
Үмүтөй чекке кетиптир,
Алмамбай уулу Бердике,

Аскерин айдап ал келди.
Аскердин алды келди — деп,
Айткалы сага желдим — деп.
Үйгө барып саламат,
Учурашып келдим» — деп.
Байтайлак жана салды кеп:
«Калбай кыргыз жан келди,
Кайраты толук карыя,
Жүз жыйырма төрт жашаган,
Өмүрүмдүн акыры,
Бул урушту көрөм — деп,
Али Жамгырчы хан келди».
Айтып өтү баарысын,
Бакай баатыр баласы.
Алды-артында тууган жок,
Ал чечекейдин карасы.
Баласын көрүп саламат,
Басылды Бакай санаасы.
Түн ортосу ооганда,
Айдап алып казакты,
Эр Бердике ал барды.
Бердикени көргөндө,
Бакай абаң кеп салды:
«Канчоро, Гүлүс, Жалгызек,
Угуп тургун — деп салды.
Калмак арбын, кыргыз аз,
Калайман уруш салыштан,
Ойлонуп барың ыраак кач.
Хан Коңурбай калчага,
Буктурма тузак коелу,
Бир бирден эштеп соелу.
Эрежени шылтоолоп,
Жер бергин — деп — ыктоолог
Кат жазалы Коңурга,
Бердике эптүү неме эле,
Атказалы Коңурга.
Оңой жеңип алам — деп,
Ойлоп калып Коңурбай,
Жерди берсе биздерге,
Оңунан иштин келгени,
Мунум кандай сиздерге?»
Кабыл көрүп баарысы,
Белен Гүлүс кат жазды.
Төрт киши берип котчуга,
Өзү менен беш кылып,

Бердикени атказды.
Бирин бири сыйлаган,
Илгеркинин жумушу.
Жоо болсо да сыйлашкан,
Артык экен бир иши,
«Буруттан элчи келди» — деп,
Сактаган эшик сакчылар,
Кабар айтып кириши.
«Мурадилди баргын — деп,
Элчини тосуп келгин — деп.
Өзүм менен тең эле,
Качап менден кем эле?
Акырет кеткен зор Манас,
Жол жосунун кылгын» — деп,
Коңурбай жумшап салганы.
Алып келип элчини,
Таза үйгө түшүрүп,
Тазалантып жуунтуп,
Жакшы кийим кийгизип,
Пери уулундай кулпунтуп,
Ээрчитип келди Мурадил,
Элчилерди чубуртуп.
Хан үстүнө киргизип,
Хандыгын булар билгизип.
Орундук коюп беришип,
Чай, тамакка тоюнуп.
Идиштерин жыйганда,
Хандык жолун кылганда,
Алымбайдын Бердике,
Катты сунду ушунда.
Хандан келген чоң катты,
Элчиден Коңур алыны.
Алты табак алтынды,
Ошол замат Коңурбай,
Садага кылып салыны.
Каптап койгон тышынан,
Калтасын жыртып айрыны.
Каттын кебин укканы,
Аягына чыкканы.
Гүлүстөн чоро кат жазган,
Көп жазбаган аз жазган:
«Жулмалашып, чукушпай,
Эр сайышып, беттешип,
Урушалы — деп жазган,
Мурун Кең-Кол биздеки,

Камоодо турат төрөбүз,
Бүгүн Кең-Кол сиздеки.
Калың кыргыз балдары,
Кырда калдык барыбыз,
Эл келсе жерден бериңиз,
Түзгө түшсүн элибиз.
Семетейди алам — деп,
Чоң Бейжинден келдиңиз.
Берсең дагы бербесең,
Калганын өзүң билиңиз.
Зарыктырып таштабай,
Катка жооп бериңиз».
Жазган катты укканда,
Аягына чыкканда,
Одурайган чоң Коңур,
Ой жүгүртүп ойбогур:
«Ажалы айдап келгенби?
Бурутту бурхун бергенби?
Өз жерине ээ болбой,
Жер сурап менден келгенби?
Кырда жатса кыргыздар,
Кыйын эле эмгегин.
Семетейи жок болсо,
Калган кыргыз чөкчөйүп,
Түзгө түшүп топтолсо,
Карыган Бакай чал болсо,
Гүлчоро менен Канчоро,
Машыкпаган жан болсо.
Эбине келген кеп экен,
Жер беришим эп экен.
Өзүңчө келип кыргыздар,
Колума түшөр жер экен.
Гүлчородон шегим бар,
Отуз эки алтым бар.
Бир кишиге тең келер,
Эми эминенден кемим бар?»
Башканы ойлоп турбастан,
Бакайдан күмөн кылбастан,
Анда Коңур кат жазды,
Аялдабай бат жазды.
Сүйлөп ооз ачпады,
Элчилерди атказды:
«Сүйлөөчү ушул кат — деди,
Элине жеткин бат» — деди.
Жандырып жообу келгенге,

Садага бериш наркта жок.
Калтасын жыртып кагазын,
Бейлеп баатыр окуду.
Эр Коңурбай кат жазган:
«Ырас сөзүң деп жазган,
Мурун Кең-Кол сеники,
Бүгүн Кең-Кол меники,
Мунунда төгүн буруу жок.
Үч түрлүү шартты мен коем,
Коюучу шартым мына ушул.
Эртең менен болгондо,
Найзалар жерге сайылат.
Асабалар жыгылат.
Мылтыктын баарын бай тигип,
Аркасына жыйылат.
Он төрт хандын элисиң,
Чубап өтүп бересиң.
Сынап калам элиңди,
Санап калам бегинди.
Семетейден башканды,
Бенде экен — деп, бейлебейм,
Адамбы — деп — элебейм,
Бучкагыма тенебейм!
Тескейине өтөсүң,
Күнгөйгө кайра кечпейсиң!
Экинчиси бул экен.
Курдашым Манас салдырган,
Ташынан чаап там кылган,
Кең-Колдун күнгөй жагында,
Сыр коргонун ал экен.
Ал коргондун ичинде,
Канкор Семен бар экен.
Күнгөй жагын бербеймин,
Үчүнчүсү бул экен».
Катты окуп алышты,
Аябай кепке капышты.
Ошо күнү кечкече,
Түн ортосу өткүчө,
Калбай келди баары хан,
Кат жазып булар чакырган.
Эртең менен эртерээк,
Эл турбастан эртелеп.
Эр Гүлчоро баатырын,
Кайкыга чыкса энтелеп,
Найзалар жерге сайылган,

Туунун баары жыгылган,
Бай тигип мылтык жыйылган.
Он төрт жерден коо койгон,
Он төрт ханга жол койгон.
Айтканынан Коңурдун,
Эр Гүлчоро жөн койгон.
«Аялдап аскер турба — деп,
Аттанып баарың чуба — деп.
Козголбой колум турба — деп,
Дуу коюп баарың чуба» — деп.
Айдап алып жөнөдү,
«Буруттуң колу келет» — деп,
Алп Коңурбай көргөнү.
Сынчысы экен Нескара,
Чыкырып алды жанына.
Мунардын чыкты башына,
Он төрт жерден коо койгон,
Чатырдын наркы астына.
Кыргыздын эли чубуруп,
Өтүп жатат ушунда.
Чубап аскер өткөн соң,
Өтүп такыр бүткөн соң,
Алды чыгып аскердин,
Чатырларын тиккен соң,
Алп Коңурбай кеп сурайт:
«Э, Нескара, — деп сурайт.
Не көрүндү көзүңө?
Не билниди өзүңө?
Жашырбастан, баатырым,
Баян кылчы өзүмө.
Кара кыргыз калкында,
Каш кайтарчу бар бекен?
Кыргыз, казак журтунда,
Баш кайтарчу бар бекен?
Баатыры анын ким экен?
Балбандары канча экен?!
Баарын айтчы деди эле», —
Нескара туруп кеп сүйлөп,
Кеп сүйлөсө деп сүйлөп:
«Кечээ, Көкөтөйдүн ашында,
Көп жыйындын кашында,
Алпты сынап өткөрдүм,
Кабылан Манас баатырды,
Алты хандан тең көрдүм.
Ал өңдөнгөн жумушту,

Андан кийин көрбөдүм.
Ушу бүгүн кыргыздан,
Андай ишти бир көрдүм!
Эр Гүлчоро жалгызбы?
Көп чоробу, бириби?
Коңурбай жооп бергин» — деп,
Коңурбайдан сурады.
Мына ушуну укканда,
Калдайдын уулу капырдын,
Калк башкарган баатырдын,
Боконго сөөгү болк этип,
Ыргып кете жаздады,
Үзүлүп жүрөк болт этип:
«Э, капырай, Нескара,
Кечээ, Көкөтөйдүн ашында,
Көкжал төрө Манасты,
Алты хандын элинен,
Алты сапар көрдүм — деп,
Айттың эле ошондо.
Тең келе албай баарыбыз,
Тендикти бердик ошого.
Бул да шумдук бир кеп ко,
Бир Гүлчоро көп десең,
Он төрт жерден көрүнүп,
Өтү бирдей төп десең!
Экөө эмес бир эле,
Алмамбеттин уулу эле.
Алмамбеттей сээрчиби?
Же эл айланар ченчиби?!
Асилы кытай уругу,
Абайласаң тегини!» —
Деп, ошентип Коңурбай,
Нескара баатыр сынчысы,
Айтканына кошулбай,
«Жалгыз десем, көп болсо,
Көп эле десем, бир болсо.
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Кийин билбес шер го ошо!
Алда кандай болот — деп,
Нескара жаза карабайт,
Көрүнгөнү ырас» — деп,
Кала берди о жерде,
Өзүнчө Коңур күңгүрөп.
Тескейге чыгып калың журт,
Чатырларын тигишти.

Гүлүстөн көкжал баатырың,
Эркечтей сурду миниши.
Кыдыра басып хандарды,
Калтырбай кабар ал салды.
«Бир кудайдан тилеймин,
Карды калың жаадырып,
Камалтып коюн каңгайды,
Айдан сүрүп ийейин».
Салакалуу түгөнгүр,
Аккан сууга барды эле.
Атакеси Алмамбет,
Койдон алган кызыл чаар,
Жай ташы анын бар эле.
Санжыргалуу Гүлчоро,
Салты башка жай ташты,
Салып сууга байлады.
Жерди төрт бурч ойдуруп,
Көмдү ошо орого,
Талкалатып тезекти,
Ободоку булутту,
Байлап ага бекитти.
Касийдени канча окуп,
Калмакча дуба нече окуп,
Аягынан куранды,
Өөдө карай терс окуп.
Түн ортосу мезгилге,
Булутту болжоп чакырып,
Ушалаган тезекти,
Бекем көөмп жаткызып.
Салган бойдон жай ташты,
Гүлчоро кетти бастырып:
«Ушу бүгүн өтөр түн,
Чатырыңды үч күбү.
Эки күбүң калганда,
Эңкейип чатыр жыгылат,
Карга башың тыгылат!
Экөө болсо жуурканың,
Бирөөн атка жапкының.
Чидер салып бутуна,
Чылбырын байлап казыкка,
Азыр болуп жаткының!»
Оор эл жатар мезгилде,
Ободон зыркаар жел жүрүп,
Өзөн ылдый зыркырап,
Басылып шамал кеткинче,

Жамгырлап кирди шыбырап.
Ок өтпөс олпок тон кийип,
Эликкең Сурду ал минип.
Он төрт хандын ордодон,
Кабар алып турду эле.
Айдап келген булуттар,
Борошолоп буркурап,
Аябай жаап койду эле.
Алдында камын кылгандар,
Чатырды эки күбүгөн,
Эрте менен тик турган,
Бир күбүгөн чатырлар,
Кар астында көмүлгөн.
Кызыл аяз дүрүлдөп,
Шамал жүрүп күрүлдөп.
Таңга жакын болгондо,
Кардын ишин басам — деп,
Кара нөшөр койдурат.
Таң саргарып атарда,
Тараза жылдыз батарда,
Ойрон болгон Гүлчоро,
Отуз эки дубаны,
Отуруп төптөн чечти эле.
Ободогу көп булут,
Оодарылып кетти эле.
Буркурап шамал айдады,
Булуттан неме калбады.
Аркырап шамал айдады,
Аеманда неме калбады.
Күн көрүндү жарк этип,
Кар өлчөөсүн билем — деп,
Бастырды Гүлүс шарт этип.
Чобур эмес тулпарды,
Жоого минчү баягы,
Жылкыдан чыккан бууданды.
Карга салып бастыра,
Колоңсодон тыгылып,
Үзөңгү карга чийилип,
Үч чыйыр болуп көрүнүп,
Бура тарта бергенде,
Төрт эли жери муз болгон,
Жайдын күнү кыш болгон.
Астынан эрин жааган кар,
Ат жүрө алгыс иш болгон.
Бура тартса тулпарды,

Чөлдүн кара шорундай,
Казандай болгон ак муздар,
Кацтарылып баса элбай,
Ал аңгыча болбоду,
Жердин жүзү ачыла,
Күндүн нуру чачыла,
Кацгайга кылдым деп туруп,
Байкап көрсө Гүлчоро,
Башкача шумдук баштады.
Кыйналып келген кыргызды,
Кырып кое жаздады!
Эр Коңурбай кат жазып,
Элчилерин атказып:
«Кечикпей ылдам баргын — деп,
Катка жооп алгын — деп.
Кечендеп кийин калганда,
Балаага башын салдың — деп!»
Алп Коңурбай камдантып,
Алты киши жиберди.
Сактап турган сакчылар,
Четте турган кароолчу,
Жетип кабар кылды эле.
Гүлүстөн чыгып эшикке,
Баштап келип элчини,
Асыл үйгө түшүрүп.
Тазалап боюн жуудуруп,
Тарантып белин буудуруп.
Алды менен элчиге,
Май томуруп, эт берип,
Арт жагынан чай берип.
Баштап кирди ошондо,
Абасы Бакай карыя,
Падышалык тактада,
Элчилерге керебет,
Элден мурда келтирген,
Падышалык зыяпат.
Ал үйүндө бердирген.
Кытайча чыны жыйганда,
Жол жосунун кылганда.
Катты берип элчилер,
Калдайтын сууну турганда.
Катты алып ошондо,
Хандан келген кат үчүн,
Кадимки калктын наркы үчүн.
Башынан алып чачтырды,

Карып, мискин, начарлар,
Карк алтынга көмүлдү.
Калтасын жыртып каттын ал,
Калдайган мөөрдү көрдү дал.
Алп Коңурбай кат жазган,
Алда канча сөз жазган.
«Баракелди, Гүлчоро,
Шерлигине — деп жазган!
Мындан мурда жүргөмүн,
Жалгыздыр — деп, — Гүлчоро.
Акылдашар киши жок,
Карыгандыр хан Бакай,
Көөдөнүнө дарт толо.
Ойлогом журтум кеткиче,
Чоң Кең-Колдун үстүнө,
Томуктай булут келбейт — деп,
Оюмда түк жок эле,
Сени арам бербейт — деп.
Эр Гүлчоро баатырдын,
Өпөрүнө ыраазы.
Шерлигине кол койдум,
Эрлигине жол койдум.
Жалгыздыгы мына бу,
Чагы менен жаадырбай,
Кар жаадырып салышы!
Өпөрүн менден ашканда,
Жаадырсаң күндүз болбойбу?
Аткан мылтык ургаачы,
Ооз отуну суу кылып,
Калтарытсаң болбойбу?
Ойдунда туулун, түздө өскөн,
Аралап тоону көрбөгөн,
Ушундай биздин журтубуз,
Айдан сүрөөң болбойбу?
Талап кылдың сен мурун,
Кең-Колдун бердим тескейин.
Жибердим элчи мен бүгүн,
Кар ачылып, жер курган,
Калк жайма жай болгонча,
Жайбаракат бололу.
Асаба жайып, туу тигип,
Анан уруш кылалы.
Уруштун ханы Нескара,
Кабар бизден бу дагы.
Башкарчу уруш ханыңды,

Кабар кылгын биздерге,
Мындан башка кебим жок,
Баракелди сиздерге».
Жазган каты ал экен,
Ал кыргызды башкарган,
Аксакал Бакай кары экен.
Кабылан Бакай кеп айтты:
«Хандар, уккуи — деп айтты.
Эрлик менен шерликтн,
Эки киши тең көрөт.
Эл башкарган эр үчүн,
Эр Гүлчоро кызматын,
Коңурбай баатыр эп көрөт.
Мурун Кең-Кол биздин жер,
Кечээ алдык суранып,
Элчилешип конушту,
Алп Коңурбай баатырдан,
Элчи келип турушу.
Азырынча Коңурдун,
Айтканын кабыл кылалы,
Бүтөт анын жумушу»,
Аксакал Бакай кат жазды,
«Уруштун ханы менмин» — деп,
Элчилерди атказды.
«Жүржүттүн ханы Коңурбай,
Илгертен сени билемин.
Бейжипди бузган ондурбай,
Жериме тенепп келгиндей,
Элимди бөлүп кеткидей,
Атаң жүржүт Алооке,
Сакалың анын жулдумбу?
Сен колдуу өлгөн эрлердин,
Же барып кунун куудумбу?!
Кыргызды чаап алам — деп,
Кандуу колун сунгандай,
Чай тоонду тартып алдымбы?
Чатакты бизге салгыдай,
Пркитинди төктүмбү?
Же эне-атаңды сөктүмбү?
Бурканыңды чактымбы?
Буулумунду чактымбы?
Не келесин тийишин,
Сен, тирүүлөй жандан кечтиңби?
Артыңды ойлоп, Коңурбай,
Чыга бергин жайма-жай!

Айдап келген колунду,
Артып келген пулунду,
Тартып алып, кайнатам,
Тарпчы жүржүт шорунду!
Семетей баатыр төрөнү,
Коргонго камап алгансып,
Коржондобо, Коңурбай,
Канчоро, Гүлүс уулум бар.
Кайнаган кыргыз журтум бар,
Кошойдон калган тукум бар,
Талкалайм сени ондурбай.
Өзүңчө чыгып кетпесең,
Соо болбойсуң, Коңурбай!
Алмамбет, Чубак шерлердин,
Музбручак, Көкчө эрлердин,
Серек, Сыргак эрендин,
Ажыкем баштап бир канча,
Акылга дыйкан тереңдин,
Кунун бүгүн бересин.
Бербеймин — деп, Коңурбай,
Кутулуп кантип кетесин?!
Сен короого кирген карышкыр,
Кутулар жериң калбады,
Бергели ырас келипснн,
Нескара баштап хандарды.
Абалтан элим макалы,
Айылдуу жоо жеңдирбес,
Угун алгын жакшылап,
Арам жүржүт, жөн жүрбөс!
Ойлосом артын, Коңурбай,
Туунду эртең жак — деди.
Өжөрлүк кылсаң, Коңурбай,
Өзүң мурун чык — деди.
Кангайдан келген канча хан,
Манжудан келген мынча хан,
Балакет баскан бул Коңур,
Каныңды суудай агызган,
Көз каранды болосуң,
Өлсөңөр боло намыстан!
Оюн эмес, чын айтам,
Оюмдакы ишти айтам.
Нескара менен Мурадид,
Коңурду ээрчип өлбөгүн,
Менден көрдүк көрбөгүн!
Айдалып жүрүп жүржүткө,

Алда качан эр өлдүн,
Жакшылык андан көрбөдүн,
Колума түшсөң кокустан,
О дүйнөнү көргөнүң,
Бул менин, силерге көңүл бөлгөнүм!»
Карыя Бакай ушинтип,
Чокудан алыс таш уруп,
Катты алып колуна,
Элчи чыкты баш уруп.
Элчилер чыгып узашып,
Бурулбастан барышты,
Бакайдын катын беришти.
Чоң Коңурбай калчанын,
Молдолору кат ачып,
Аялдабай бат ачып.
Шабырата окуду,
Аягына чакканда,
Кептин баарын укканда,
Бузулуп өңү Коңурдун,
Казандын кара көөсүндөй,
Коңурдун айткан сөзүн көр:
«Сакалы күнгө агарган,
Карып көзүн кал баскан,
Бакайдын жазган катын көр!
Шамалдан бетер күбүрөп,
Өлүмүш болуп бүжүрөп.
Жата калып шыйпактап,
Кырчаңгыдай кыйшактап.
Алдында мага кат жазып,
Жер сурадым, бергини — деп,
Алдаган Бакай турбайбы?
Алдыкы өткөн заманда,
Анжу, манжу, туңшага,
Атактуу Бейжини чоң шаарга,
Аларган Бакай турбайбы?
Кар ачылсын, токто сен,
Эбине келген кез экен,
Сакалың бирден тербесем!
Тиши жок калган Бакайды,
Жүлмүш ээк кылбасам!
Коргонунду талкалап,
Коргозор кыргыз жери жок,
Жыпжылма, түптүз кылбасам!
Бу бадырек Бакайдын,
Коргошун куюп оозуна,

Кыргызды такыр кулданам,
Өлгөндөрдүн доосуна!
Жамгырчы, Бакай дегенин,
Гүлчоро менен Канчоро,
Эрдемсизген немесин,
Алмамбет менен Чубактып,
Аркасынан жиберип,
Анан жаным тынбасам!
Мен Таластан кечпесем,
Айбан баскыс көр кылып,
Өрттөн таштап кетпесем.
Бакайдан баштап баарынын,
Уйдай мурдун тешпесем.
Жетелеп алып буларды,
Бейжинге алып кетпесем!
Гүлчоро деген немесин,
Көрүнөө кардын жарбасам.
Жүрөгүн сууруп албасам,
Ачуу чыктап, кууруп жеп,
Мен кумардан чыкпасам!
Кытайдан безген кызталак,
Атасынан баласы,
Кыргызда жүрөт кыйшандап.
Нескара менен Мурадил,
Уктунарбы экөөңөр.
Мени жүржүт дегенин,
Куу сакал Бакай баштаган,
Баарысы бокту жегенин!
Ичин жарып, боор жеймин,
Уругу кыргыз дегенин!
Жеринен айдап баарысын,
Таштаймын белге карысын!
Уландарын кул кылып,
Кыз, катынын күн кылып,
Жерин өрттөн, күл кылып.
Жан бастырбай бетине,
Күнөөлөп жерин салбасам,
Чоң буйрукту бир кылып,
Кең-Колдун суусун бурбасам.
Кыргыздын борбор жери — деп,
Куурагып жерин тынбасам!
Жайыңдан миңди тургузам,
Күн жаадырбай үч жылы,
Кең-Кол менен Таласын,
Күйдүрүп күнгө шор кылам!

Куу тулум асып мойнуна,
Ай ааламдын баарысын,
Нан тилетип кыдыртам,
Өлбөй тирүү турганда,
Айтканымды бир кылам!
Манастын көрүн ачпасам,
Айрыкчасы Бакайдын,
Жилигин бирден чакпасам!
Кутурган экен куу сакал,
Кулу Гүлүс экөөнүн,
Умачтай көзүн ачпасам!
Айтканым кылып Коңурбай,
Анан болот көөнүм жай!»
Сакалы тал-тал бириндеп,
Зор калча жатат күрүлдөп.
Көрүп турган каңгайлык,
Этек, жеңи дирилдеп.
«Жагла, буркун, жагла» — деп,
Сийдинги агып бүркүрөп.
Баш урушуп калышты,
Жай жайына жанышты.
Алты күн өрүүн алышты,
Айлаанып токтоп калышты.
Күн бешимге жеткенде,
Төбөдөн ооп кеткенде.
Кыргыз эли жабылып,
Мылтык октоп чыгышты.
Айтканбыз башта жамактап,
Кең-Колдуу жери жагдайын.
Ак чалма, көнкөк таз кум — деп,
Кар сыйрылып, суу эрип,
Кызарып кыяп акканы.
Кыргыздын кыраан балдары,
Тескейде катар турушту,
Кар көчүрмөк болушту.
Кыйкырышып чуу салып,
Куру дүрмөт урушту.
Үстүнөн күндүн ысыгы,
Астынан жердин ыдыгы,
Ала шалбырт болгон кар,
Шыпырылып сызылды.
Ойбут-ойбут ойдуңдар,
Сай, коктунун оозунан,
Сай-сайдан түшкөн кыяндан,
Қытайдын болгон зыяны,

Қырк миңден артык жан болду.
Чатырлары калкылдап,
Агып кетти кыянга,
Азыркысын учурап,
Али Коңурбай зыянга.
Қырк миң өлсө алтымыш,
Келип жатат бирок да.
Муну мындай таштайлы,
Қызыл кыргын, кан согуш,
Жомогунан баштайлы.

КЕҢ-КОЛДОГУ КЫЗЫЛ КЫРГЫН

ер тоборсуп бузула,
Болуп калган чагы эле.
Асаба таштап, туу тигип,
Эр сайышар чагы эле.
Алып келди ортого,
Қабылан Бакай, Нескара,
Башкарчу уруш хандары,
Қатар койгон тактага,
Жумшак мамык пахтага.
Хандар келип олтурду,
Баштоочу уруш керсейди,
Бир тарапка койдурду.
Токтогчу уруш сурнайды,
Бир тарапка койдурду.
Илгертен бери хандардын,
Қыла турган жолу ушу.
Манастын кызыл желегин,
Бир азамат көтөрдү.
Қара байрак, алтын туу,
Алп Қоңурбай туусу бу,
Бир азамат көтөрдү.
Мурункунун наркы экен,
Абалтан берки шарт экен.
Туу сайган мыкты жигитти,
Аңдып мерген эр чыгып,
Атып кетчү салты экен,

Муну «туу кандамай» — дешчү экен.
Қаңгайдан чыккан мергендин,
Аты экен Эртике.
Қырғыздан чықты Гүлчоро,
Туу тутканды мээлешке.
Қылдат мерген Гүлчоро,
Жаага кыйып, колу шөк.
Сарыдан кийим шымданып,
Ак калпак кийип кырданып.
Сая кыргыздын ичнен,
Баатыр чыгып ылғанып.
Туусун тигип жатканда,
Мелжеген кыйып мергенни,
Белдүү кыйып эренип,
Экөөнү қатар бир атып,
Жер жазданып сулатып.
Келгенде баатыр Гүлчоро,
Оң экен — деп — ишибиз,
Алаштын болгон баласы,
Қубанды қатар чуу тартып.
Қак ошондон қалған шарт,
Туу сайған ким — деп жығылса,
Алдында жеке ал чығат.
Ал Кең-Қолдун ичннде,
Бир көпкөк дөбө келатат.
Ойноп жүргөн Кең-Қолдун,
Учуучу тоосу жок эле.
Балакеттүү бир тоосу,
Пайда болуп қалғаны.
Тообу десе, дөбөдөй,
Дөбөбү — деп караса,
Қаңгайдан чыкқан төрөдөй.
Қазақтардын Бердике,
Қылғара атты қындыйтып,
Салып кирип келди эле.
Элчиге өлүм жок экен,
Жекеге чыкқан баатырдан,
Айтып қабар берди эле.
Алоокенин чоң уулу,
Атактуу баатыр чоң Қоңур,
Алтымыштын көпжеси,
Жаңы баатыр Орокқыр,
Ал Орокқыр деген эр экен.
Өзү алғыр шер экен,
Он сегіз менен он тоғуз,

Ортосунда неме экен,
Ат көтөрбөй, керки жок,
Пил мишичүү эр экен.
Алты кабат темир тон,
Демейде муну кийинген,
Үч жүз кез найза колуна,
Жети кабат калканы,
Мүрүсүнө илинген.
Алты кабат туулга,
Алмадай башка кийилген.
Үйдөй болгон чоюнбаш,
Оң далыга асылуу.
Жапыдан чыккан Ороккыр,
Жабдыктын жайы мына ушу.
Жыйырма беш кез бою бар,
Жер жүзүнүн баарысын,
Жутамын деген ою бар.
Согушкан беңде соо калбай,
Соолгон жандан ажырап.
Бердике айтып жиберди,
Эл жыйылган көпчүлүк,
Чуркурашып калышты,
Ким экенин ким билет,
Бирөөнүн айтып салышы:
«Жоо кадырын, жоо билет,
Гүлчоро менен Канчоро,
Буга беттеп ким кирет?»
Айтып сөзүн болгунча,
Ачкан оозун жумгунча,
Корккон эмес чын ушул,
Коржондогон Канчоро,
Оолугуп сүйлөп жиберип,
Алдындагы Каралат,
Ооздук тиштеп нидерип,
Ачууланса Канчоро,
Чөйчөктөй болуп көз жайнап,
Көпчүлүккө карата,
Күнүлдөп баатыр сөз баштап:
«Барыбыздын башчыбыз,
Баатырың турса коргондо.
Те, калдайдын уулу чоң Коңур,
Алжунун ханы Нескара,
Кыргыз шаанын Мурадил,
Чыгып калса кокустан,
Гүлчоро менен Канчоро,

Ал экөөнөн башка адам,
Ким беттешет ошого?
Тоо экен — деп, — жазганбай,
Чоң экен — деп, — апкаарбай,
Кыргыздан бирөөң бар — деди!
Кызыталак намыссыз,
Кылычташын кал — деди!
Жети кыраан журтуна,
Алтык аты жетелек,
Дептерге аты түшө элек.
Сүлкүлдөп бою чоң экен,
Не тосуласың мындан — деп?»
Канчоро турду күүлөнүп,
Айтканга карап сүйлөнүп.
Канчоро кебин укканы,
Калгандар карап турбады.
Уларбоз атын аргытып,
Ак сакалын жаркытып.
Жүз жыйырма төрт жашы бар,
Эр Жамгырчы келгени:
«Курбалдашым, Бакай хан,
Өмүрүмдүн акыры,
Мындай уруш мага жок,
Бир беттешип көрөйүн,
Муну мага бер деди!»
«Ушунча кыргыз чогуудан,
Чыкпайт бекен бир адам?» —
Деп, хан Бакай болбоду.
Кошойдун уулу Жалгызек,
Жалманбоз минген аты бар,
Тартынбас жоодон салты бар.
Коңурбайга чыксам — деп,
Ойлонуп жүргөн ларты бар.
Жамгырчыны көргөндө,
Кантип токтоп тартынар?!
Жалманбозду чуратып,
Кабылан Бакай алдына,
Камчысын сүйрөп чубалтып,
Келип түшө калды эле,
Уруксат сурап барды эле,
Кабылан Бакай муну айтты:
«Койгун балам — деп айтты.
Сенин атаң эр Кошой,
Сапоору алтын, жез эле,
Түп ичинде уктабас,

Ал кең пейил киши эле,
Ошондон калган тукумсуң,
Кийин барчы» — деди эле!
Ал ангыча болбоду,
Аягынан көп колдуң,
Бозжорго минип чеп болгон,
Бакайдын уулу Байтайлак,
Жаңы мыкты эр эле.
Алдында атын камчылап,
Салып жетип келди эле.
Камчысын салып мойнуна,
Атакесин айланып:
«Уруксат бергин — деди эле.
Сенин балаң менмин — деп,
Алоокенин кичи уулу,
Алтымыштын кенжеси,
Ороккырга теңмин — деп.
Өз теңтушум табылды,
Уруксат мага бергин — деп,
Кыргыздан чыккан сиз да хан,
Калмактан чыккан Алооке,
Ал экөөңөр окшош хан.
Ошого чыгып алсам — деп,
Уруксат сурап мен жатам».
Баланын жайы мамындай,
Бата берип ийе албай,
Токтолуп калды эр Бакай.
Көлчүлүк карап турабы,
Ылайык келген убагы.
«Омийин, балам, баргын — деп,
Кол көтөрүп чуулады.
Ошондо Бакай: — токто, — деп,
Чечип берди чепкенин,
Кийип чыксаң окшойт» — деп.
Өзү төөнүн жүнүнөп,
Өз үйүндө тигилген.
Жыл он эки ай күндөрдө,
Өмүр көрсө Бакай хан,
Алты айы үйдө өткөргөн.
Алты ай күнүн жан көрбөй,
Акка кулдук кылам — деп,
Атикепте өткөргөн.
Ошондон кийин чапанып,
Чечип берген чагы бар.
Гүлүстөн тууган Гүлчоро,

Бозжоргону мингизип,
Күрөкө менен олпокту,
Кабаттап ага кийгизип.
Ээрчитип алып бастырып,
Насыятын тапшырып:
«Сен кыйгактуу найза ала элек,
Кыйкырып жоого тие элек.
Жабдыктуу найза ала элек,
Качырып жоого тие элек,
Жарактын жайын биле элек,
Сенин, барчу жайың эңкейиш,
Анын келер жагы өр тартат.
Өзүнөн мурун камынып,
Минген пили өр тартат.
Эң алдына сен баргын,
Мурдун шылай чапкынын.
Амал кылып урушсаң,
Айла кылып турушсаң.
Ажыратып нем — деп,
Амал менен жетемин,
Анын, эсебин таап кетемин». —
Деп, ошентип Гүлчоро,
Узатып кое берди эле.
Казак, кыргыз салгы экен,
Атадан калган нарк экен.
Жүрөгү жалын от экен,
Эчтемеден жанбаган,
Кайраты бар шер экен.
Урушка мурун кире элек,
Оолукма чунак бала экен,
Каныкпаган чала экен.
Жекеге мурун чыкканга,
Көпкөлөң чалган чагы экен.
Эми эле айтса Гүлчоро,
Унутуп калып тим эле,
Алыска таштап караанды,
Тай жарышкан балдардай,
Тайы күлүк болгондор,
Жеткирбей кетип калгандай.
Улак тартчу немедей,
Жабдыгы жок колунда,
Найзасын жанга сүйрөтүп,
Жорго менен жойнутуп,
Кетип барат ченебей.
Күйгөндүп баары буркурап,

Жаш агып көздөн дыркырап,
Қайгы жеп турат баарысы,
«Найзасына капырдын,
Илинп калар бекеп» — деп.
Ал Бакайдын уулу Байтайлак,
Өзү баатыр неме эле.
Самаркандын сыртында,
Алты жылдан бер жакка,
Атакеси Бакай хан,
Мингизип алып боз тайга,
Маш үйрөтүп жүрчү эле.
Ал кезекте эрлердин,
Салтанаты бир башка.
Эки колдо кош балта,
Найза кагар кол балта,
Башка чабар чоң балта.
Шамдагай бала эң шылуун,
Кол балтаны имерип,
Бар келтирип уңгусун,
Найзаны кагып жиберип,
Найзага балта тийгенде,
Белинен кетти үзүлүп.
Күчтүү экен Ороккыр,
Кое бербей түк сабын,
Койбоду жерге түшүрүп.
Машы чыккан түгөнгүр,
Укуруктай найзаны,
Оңдоп кармап алганы.
«Табарсыктын башы — деп,
Алдында ээрдин кашы — деп.
Чарайнанын чети — деп,
Буга окшогон калмактын,
Өлөр жери ушу» — деп.
Болжол найза имерип,
Алдындагы Бозжорго,
Ооздук тиштеп нидерип.
Акканкыга бек такап,
Ат күүсү менен койду эле.
Көргөнгө кызык дүмөктүр,
Кийинкиге жомоктур.
Тоодой болгон Ороккыр,
Жыгылып илден сойлоптур.
Алдындагы Бозжорго,
Уруштуу күнү көп минип,
Машык болгон маш Жорго.

Чылбырын ийе тарттырбай,
Тиэгинин силкип кактырбай.
Ээси түшүп калгандай,
Окурайып кишинеп,
Бута атым ыраак өтө албай.
Имерилип тартты эле,
Қылчайып артын караса,
Қызыталак чоң калмак,
Төрт аяктап такандап,
Қара жерден кооп жатат.
Туулга кеткен артына,
Қазандай болгон кара баш,
Сооттон чыгып жыланаң,
Орто карта боз үйдөй,
Оңолуп кетип баратат.
Байтайлак баатыр жаш экен,
Жаш да болсо Байтайлак,
Чабендес өзү маш экен.
Жазылыгы төш жары,
Жалаң болот испанды,
Кармай алып сабынан,
Сууруп алып кабынан,
Моюнга тартып жиберип,
Оң колун тартып алганда,
Сол колу жетти кулакка.
Кулагынан алды эле,
Үзөңгү боого бек басып,
Нескара менен Бакайдын,
Ортосуна алып барып:
«Мынаке, баатыр башы» — деп,
Таштап кетип калды эле.
Дени калды майданда,
Тартынын бала жетпеди,
Тартынган киши жоо албайт,
Бир курсактан туушкан,
Тар курсакта тебишкен.
Талашып эмчек эмишкен.
Асырап бала ордуна,
Баккан экен инисин.
Алп Конурбай баатырын,
Айбаты сүрлүү капырын.
Сөзүнө турбас ант ургур,
Ач арстан кутургур.
Ким чыгат — деп, — карабай,
Қараганга жарабай.

Али Коңурбай зор калча,
Бастырды өзү жайма-жай.
Өлүп кетсе иниси,
Күйүтүнө чыдабай.
Мунун сүрүп көрүңөр,
Сакалы саадак кабындай,
Сан миң кара кыргызды,
Сапырып ийип тынгыдай.
Көзү көлдүн буткулдай,
Көрүнгөндү жуткундай.
Муруту балта сабындай,
Көзүнөн чыккан учкуну,
Көөрүктөн чыккан жалындай.
Мурду тоонун кыр таштай,
Кабагы кашат чабындай.
Аркасында айдары,
Тору айгырдын жалындай.
Бели кындай, бети айдай,
Белдүү чочко Коңурбай.
Үчүлүгү бир тогуз,
Үксөндөгөн чоң догуз.
Толчулугу бир тогуз,
Тоодой болгон бул догуз.
Алгара минип койкоюп,
Көк жеке бутта чойкоюп.
Кабыландай караган,
Каары катуу жаралган,
Көргөн беде жадаган,
Алгарасын моюндап,
Бат атарын коюндап.
Ок өтпөс буурум шым кийип,
Багалегин балкылдап,
Алгара минип алкылдап,
Чок табылгы жайлаган,
Жоо-дегенде шайлаган,
Чоң Кара атын байлаган.
Алдыдагы Кара атты,
Найдай кылып жаратып,
Асман, көктү каратып,
Көргөн жанды жабатып.
Албаре жанда жалтылдап,
Ар кандай киши калтырап.
Найза колдо зыңгырап,
Айбалта белде кыңгырап.
Кетелек белде кеңгиреп,

Мас болгон нардай зеңгиреп,
Көргөн беде эндиреп,
Чыдай албай күйүттөн,
Эзип жүрөк делбиреп.
Тиктебей көзү мелтирер,
Каарын көргөн Коңурдун,
Акылын таппай темтирер.
Кайраттанып белсенип,
Кан ичүүгө эңсенип,
Мас болгондой тенселип.
Туулга башта чатылуу,
Чарайна белде тартылуу,
Калканы жондо артылуу.
Кытайча кызыл доолбас,
Чымын тийсе кыңгырап,
Күңгүрөнүп кылдырап.
Капаланып кыжырап,
Тиштесе тиши кычырап.
Караса көзү чачырап,
Калмагынча балдырап.
Күндөн бетер күркүрөп,
Көргөн беде тура албай,
Сийдиги агып бүркүрөп.
Асаба көктө калкылдап,
Айнектей көзү жалтылдап.
Чоң балта артып мүрүгө,
Чоң Коңур басты калкылдап.
Көрүштү баатыр караанып,
Коркпой кимдер карасын?!
Баатырлар баары карашып,
Айбатынан жадашып.
Алдына минген Алгара,
Али Коңурбай жарашып.
Алтын ээр калмакча,
Атка чындап токунуп,
Баса минип тулпарга,
Басалек тоодой олтуруп.
Желип чыкты бөлүнүп,
Желмогуздай көрүнүп.
Көзү көрбөй күүгүмдөп,
Көшүгөндөй күлүндөп.
Көрбөгөндөр күбүрөп,
Өзгөчө жаман түрү — деп.
Жүрөгү тайкы адамдар,
Корголоп аттын артына,

Жөө түшүшүп бүжүрөп,
Бастырганда жел чыгып,
Аркасында дүрүлдөп,
Айран калды көпчүлүк,
Айбатына дүүлдөп,
Султан Алмаң баатырдан,
Бала жолборс Гүлчоро,
Боз ала шумкар болпону,
Боз карчыга солтону,
Коңурбайды көргөндө,
Көшүлүп бою чечилди,
Эбедени эзилди.
«Келиптир менин багым — деп,
Семетей тышта болгондо,
Тийбейт эле чагым» — деп,
Жан жагына карады,
Чымылдап чери тарады.
Бастырганда байкаптыр,
Баатыр жолборс баланы.
Чоң дөбөдөй көрүнүп,
Түгөнгүрдүн карааны.
Кабаттап темир соот кийип,
Суркоен сындуу ат минип,
Шаңданып найза карманып,
Шашылбай чоро камданып.
Карап турат калың журут,
Гүлчорону жарданып.
Чарайна белге тартынып,
Сом темирди артынып.
Мусурканып, мурчанып,
Муздай темир курчанып.
Бүтүн темир кийинип,
Бир кудайга сыйынып.
Кылыч белде кыңгырап,
Найза колдо зыңгырап.
Ачалбарс жанда жалтылдап,
Асаба көктө калкылдап.
Ок өтпөс буурум шым кийип,
Багалеге балкылдап.
Өзүнүн боюн жыйнабай,
Ашыгып турат далпылдап.
Өрттөй көзү кызарып,
Сунса мойну узарып.
Суктанса суусун кандырып,
Бар кайратын жам кылып.

Жүржүткө кыргын салчу кул,
Кылычтын мизин кан кылып,
Кылымды жеңчү балбан кул.
Кең көкүрөк сом далы,
Туткандын чыгар далдалы.
Туруп беңде бет албас,
Бул замандын балбаны.
Чыкмакчы болду быяктан,
Эр Гүлчоро сардары.
Коргошундай козголбос,
Уюткан чоюн салмагы.
Аркасында кайрат, күч,
Канчоро бар балбаны.
Тайманбастан түгөнгүр,
Чоң балта колго алганы.
Жамгырчы, Бакай баш болуп,
«Тура турчу, баатыр», — деп,
Бүтүн кыргыз чур этип,
Курун салып мойнуна,
Манасты алып оозуна,
Бата берип калганы.
Коңурбай көздөй бет алып,
Өрттөй ичи тутанып.
Тиктесе көзү чачырап,
Азуулары качырап.
Айбалта салып ийинше,
А дагы басып жөнөдү.
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Бүркөлтөн күндөй күркүрөп.
Байга ылайык башы бар,
Жыйырмадан артык жашы бар.
Жаткан иттей кашы бар.
Тапоосу тектир сенирдей,
Теңдешсе жоодон эриңбей.
Теңдешкен душман бар болсо,
Теңтип жүрө бергиндей.
Аты да бар бир тоодой,
Аташканын куткарбай,
Апча-мунча кишини,
Ат-тону менен жуткундай.
Өзү да бар бир тоодой,
Өчтөшкөнүн куткарбай,
Өжөрдөнсө кишини,
Өзүн бүтүн жуткундай.
Өкүм өткүр сөзү бар,

Өлүмдөн коркпос өзү бар,
Кызыл нурлуу жүзү бар,
Алмадан ширин сөзү бар,
Жалындан кызыл көзү бар.
Кыйыгына тийгенде,
Кысталышкан жер болсо,
Кызыл кыргын кылгыдай,
Кырып салып тынгыдай.
Как ушундай жулкушту,
Ар кандай жерде кылгыдай!
Карды салык, мойну кез,
Минген аты тайган төш.
Коңурбайдын алдынан,
Каршылашып болду кез.
Качырышты баатырлар,
Кыргыз, кытай, калмактар,
Карап турду болуп жар.
Бет алышып качырса,
Бетинде беңде тура албай,
Кабагын салып бүркөлүп,
Капаланып муңайбай.
Бет алышып күркүрөп,
Беттей албай эч бир жан,
Эси чыгып бүжүрөп.
Чоң майданда беттешип,
Ортого күлүк ат сүрүп,
Мандайлашып баратса,
Кандай жан тиктейт аларга?!
Бала жолборс ант ургур,
Баатырлыгы башкача,
Балбандыгы бир канча.
Чоң экен — деп кенебей,
Тоодой Коңур баатырды,
Бучкагына теңебей.
Атасы Манас жапында,
Бирге турган немедей,
Мелтиреп көзүн ирмебей.
Кан ичмеден сүрдөбөй,
Алдындагы Сур атты,
Айлантып кайта имерип,
Бекемдеп кармап балтаны,
Балага кары теңби — деп,
Беттешип бала барганы,
Беттешип келген эки дөө,
Кебетесин көргөндө,

Бирн бүркүт, бири шер,
Сапырылып кетерби,
Мына бу турган кара жер?
Деп, ойлошуп калың журт,
Дудуктай тили байланып,
Кускусу келип, көөнү айнып.
Туралбай башы айланып,
Жыялбай эсин баатырлар,
Нес болушуп далдайып.
Баатырлар минтип турганда,
Жаны чыгып кетчүдөй.
Аскерлер калды шалдайып.
Балакеттүү Коңурбай,
Кандим болгон бүркүттөй.
Алгарасын камчылап,
Аркасынан чаң чыгат.
Карап турган кыргыздар,
Кара жал жолборс жеңилсе,
Кангайга айдап кетер — деп,
Калың журт анда нетер — деп?
Түпкө такыр жетер — деп,
Боло албай шапы турганда,
Алгара минген Коңурбай,
Атынын башын бурганча,
Арыстандын баласы,
Карап көрсөң ушунда,
Ана-мына дегинче,
Ачып көздү жумгунча,
Аркасынан чуратып,
Отуз беш коюн өткөнү,
Өтпөгөндө неткени?
Өйүздө турган тетиги,
Нескара, Уушан, Мурадил,
Опколжуп жүрөк кеткени.
Жалдуу шерди көргөндө,
Каргаларна канкылдап,
Калмагычча баркылдап,
Кылым бурут ушул журт,
Канаттуу уя сала албас,
Караңгы токой чер экен.
Токойго бөрү киргизбес,
Алмамбет уулу шер экен!
Чоросу мындай болгондо,
Бургуттун, төрөсү кандай неме экен?
Балакеттүү Коңурбай,

Баштап келип бул жерге,
Түгөтмөкчү кеп экен!
Түгөнүп калган Гүлчоро,
Уясын баккан шер экен.
Ушундай эрден айрылган,
Эсен хан менен Коңурбай,
Акылы жок кер экен!
Коң төрөнү коморуп,
Майып кылып кетерби?
Тыптыпкыл кылып Каңгайды,
Жер бетинен жоготуп,
Өчүрүп атын нетерби?!
Деп ойлонуп турганда,
Дажал Коңур куулдап,
Алдындагы Кара аты,
Ок жыландай шуулдап.
Оңтоюна келтирип,
Обу жок баатыр Гүлүстү,
Чокмор менен чака-чак,
Онду чаап жиберди.
Ошол кезде кыргыздар,
Оюнда ойлойт бул кепти.
Камоодо калган канкорун,
Калың кыргыз эстешти.
«Ушундай оор күндөрдө,
Буурул ат менен буластап,
Чыгар күнү болсочу!
Соруп кетчү жылаанга,
Сордурбай койчу кыргызды,
Султан мында болсочу!» —
Деп, ойлонуп турганда,
Өөрчүп турган Гүлчоро,
«Кайратым мындан кемби — деп,
Жер менен жекесн кыламын,
Таамай чапсам сени — деп,
Талкалансам мейли» — деп,
Маңдайлашып калганда,
Баатырларды карасан,
Беттешип балта кармаган.
Кими каман, кими шер,
Кими билбей таң калган.
Бирөө кары Коңурбай,
Бирөө бала Гүлчоро.
Намыс үчүн эгешип,
Майданга чыккан жер ошо.

Баланын атын караса,
Бактысына жараша.
Ашкере күлүк Суркоен,
Кууп калса кишини,
Куткарбастан жеткиндей.
Куюп минип качса да,
Качып калса душмандар,
Кутулуп качып кеткиндей,
Карылгач болуп кууса да.
Азыраак айбы бар экен,
Оозу катуу, тоң моюн,
Ошондойроок мал экен.
Көрүп Коңур бар жайын,
«Жандап өтө берсем — деп,
Алдымдагы Алгара,
Кайра айланып келгенде,
Айры шили, кара куш,
Айбалта менен нетсем — деп.
Аркасынан Манастын,
Жиберсем белем муну» — деп.
Балта жетпес кыйгачтап,
Басып өтө берерде,
Кара күчкө беттешип,
Качып өтө берерде,
Билбей бала калган жок,
Билгич жанда мындай жок.
«Мени кудай урганда,
Буурул атты минбей — деп,
Бул жолумду билбей — деп.
Өтпөйт эле Буурул ат,
Ыктайт эле буга — деп.
Алдымдагы Суркоен,
Оозу катуу, тоң моюн,
Жел өпкөрөөк мал эле.
Желмогуздай Коңурбай,
Куткарбайт мени тегеле.
Бекер кое бергиче,
Кыйрынан барып тиешин,
Жалпагы менен балтанын,
Карыга чаап ийейин».
Жандап өтө берерде,
Сол бутунда үзөңгү,
Чыгарып буттан жиберип.
Алдыңкы ээрдин бек тиштеп,
Тили менен имерип.

Оң жагына такандап,
Жалпагы менен балтанын,
Жандап бара жатканда,
Оң мүрүгө чапты эле.
Гүлчородой түгөнгүр,
Мына ушундай мыкты эле!
Колунда балта шылп этип,
Колу сынып шылк этип.
Жаза чаппай, таамай чаап,
Батакай чаппай, жазгай чаап.
Каржилликтен кыйратып,
Оң колун анын сындырды,
Жарым жан кылып тындырды.
Алдындагы Алгара ат,
Өтө берип бурулду.
Бурулган менен айла жок,
Найза саяр колу жок.
Колу сынган Коңурбай,
Кайрат кылар алы жок.
Гүлүстүн аты Суркоен,
Көпчүлүк көздөй бет алып,
Күүлөнүп кетип баратат.
Эки колдоп тизгинге,
Тартып кетип баратат.
Бура кайра ал тартып,
Кылчайып артын караса,
Камалаган капырлар,
Капырлардын калкында,
Канча түрдүү баатыр бар.
Курчалышып Коңурду,
Ортосуна алыптыр,
Камалашып калыптыр.
Бала жолборс Байтайлак,
Баш байланып барганда,
Баатыр туулган Гүлүстөн,
Куру кайта барышы,
Калкына кыйын намыстыр.
«Манастап» ураан чакырып,
Ат коюп жөнөп калыптыр.
«Манастап» ураан бат коюп,
Аламан кылып ат коюп.
Суркоенду секиртип,
Гүлчоро кирди шарт коюп.
Канча жылдан бер жакка,
Кармашарга душман жок.

Буулугуп калган кыргыздар,
Карап булар турчубу?
Карап туруп алганда,
Буларды кудай урчубу?!
Баарысы кирди жаркылдап,
Асаба колдо калкылдап.
«Манастап» ураан чакырып,
Жамгырчы баштап баркылдап.
Аралашты эки кол,
Айтууга арман сөзү мол.
Эндекей кара аскердин,
Амалы кетип катты шор!
Күн көрүнбөй тумандан,
Күүгүм кызыл чаң чыгат.
Жерге токтоо кыла албай,
Көккө учуп топурак.
Күндүз, түнү билинбей,
Күүгүмдөп көзгө илинбей.
Кыргыз, кытай эрлери,
Белдүүдөн канча шерлери.
Кызыл канга боелуп,
Кырын жүрөт эрлерди.
Кечкирин жарык күн батса,
Жарыкты күүгүм түн басса.
Падышалык өкүмдөн,
Жаркырап чырак жагылат.
Жерге түшкөн жабдыктар,
Анда кайдан жашынат?
Болотко болот тийгенде,
Үйдөй чоктор чачырап.
Жазайыл мылтык, жаа тартып,
Уруш болуп тарсылдап.
Жаракка жарак тийгенде,
Сыныгы жерде жалтылдап.
Кылычтын баары кыйрады,
Найзанын көбү сынганы.
Калкандары быркырап,
Туулгасы жарылып,
Түк билинбейт караңгы,
Кызыл ала кан болуп,
Кыргыз, кытай таанылып.
Жашыл ала өнгөн чөп,
Кызыл ала кан болуп.
Топурак жок Кең-Колдон,
Күн көрүнбөс чаң болуп.

Олпокту баары кырчылып,
Ок өтпөс тондор жыртылып.
Калкандын баары быркырап,
Аткан октор чыркырап.
Онтоп жаткан андан көп,
Колдор сынып зыркырап.
Буту сынган андан көп,
Бөлбөй шайы буркурап.
Ээленген баатыр эрен көп,
Электеп булар эр кырат,
Кара аскерде айла жок,
Эми булар не кылат?!
Аралашкан аскерлер,
Ылайыгын караша,
Бирине бири беттешип,
Жабдыгына жараша.
Найза саяр ыктуулар,
Сайышка чыкчу мыктуулар.
Сабы менен кошулду,
Сайышып найза тартыша.
Шаркырап аккан кызыл кан,
Аккан сууга жошулду.
Кылычка маш кыйындар,
Кыйыгын бузбай кошулду.
Томолонуп кайран баш,
Топуракка кошулду.
Чокморчулар чогулуп,
Чоюнбашты күүлөшүп,
Карсылдашып салышып,
Калбай баары дүүлдөшүп.
Балталуулар кездешип,
Баатыр эрлер кектешип,
Бет маңдайга келгенде,
Күч ортосун чектешип.
Олпоктуулар бир катар,
Уруш күнү мамундай.
Сооттуулар жанаша,
Бирин бири караса,
Жарагынан ылайык,
Жабылышкан жараша.
Канжарлуулар кармашып,
Карсылдашып жалмашып.
Канды суудай агызып,
Кара жерди майлашып.
Менменсепен баатырды,

Алы жетсе жайлашып,
Аралашып кеткели,
Араң алты күн болду,
Түндү кошуп санаса,
Он үч күнгө пак толду.
Нескара менен Бакай хан,
Элди байкап караган.
«Таратсакпы элди» — деп,
Кеңеш кылды эки хан.
Буйрук берсе эки жан,
Эбегейсиз көпчүлүк,
Эли кайдан бөлүнсүн?
Илгертен калган чоң шарт ко.
Өкүмүнө көнүшүп,
Башында айтып угузган,
Сурнайдын үнү зыркырап,
Кыргыз менен кытайлар,
Катар тартып үн кошуп,
Бөлүндү аскер чуркурап.
Олпогун сүйрөп жүргөн көп,
Өңүрү кетип жыртылып,
Далай тону бул элдин,
Дал-дал болуп тытылып.
Жарагы жок колунда,
Калган нечен кыйындар.
Неченди көргөн мурунтан,
Тартынбай турган кыйын бар.
Падышалык өкүмү,
Сурнайдын үнү чыкканда,
Баары уруштан тыйылар.
Балтасы сынып жарылып,
Басып жүргөн андан көп.
Башынан канын агызып,
Шашып жүргөн мындан көп.
Жыгылып, кооп баса албай,
Жылып жүргөн сандан көп.
Ажырап калып атынан,
Азып калган андан көп.
Эми кандай кылам — деп,
Эсин таппай эндиреп,
Эстен танган мындан көп.
Колу-буттан айрылып,
Көкүрөктө жан калып,
Ат тепсеп жерге танталып,
Антип жаткан андан көп.

Жетелеп атын жөө басып,
Минне албай жүрөк анкаарып,
Минтип жүргөн сандан көп.
Найзасы сынып белниен,
Ажырап калып демниен,
Бөлүнүп калып элниен,
Буркураган андан көп.
Өзүнүн эли табалбай,
Чуркураган андан көп.
Чылбырын сүйрөп бош кетип,
Ээсиз аттар сандан көп.
Эн калсын шум жалган,
Элдин баары кайгы жеп,
Кими кырым, ким кытай,
Билерге акыл жетпеген.
Асабадан белгилеп,
Эл ортосун чектеген,
Алты күндө бөлүндү.
Ажырабай жүргөн бар,
Айрылып элден кетпеген.
Сурнайды тартып, үн коюп,
Эл бөлүнүп чыккалы,
Таамай жети күн болду.
Түнүн кошуп санаса,
Дагы он төрт күн болду.
Күндү эсепке алганда,
Он төрт күнгө так толду.
Жарым айлык аламан,
Жаман кыргын эл болду!
Азууларын аркайтып,
Аргымак жатат ар кайда.
Туяктары чарадай,
Тобурчак жатат көп жайда.
Кара чобур жылкылар,
Калкын жүрөт кандарда.
Кандай адам кезиккен,
Как ушундай чаңдарга?
Уккан айран калгыдай,
Ошондогу жаңжалга.
Мунчалык кыргын болгон жок,
Бейжинге кыргыз барганда!
Чоң баатырлар жулкунуп,
Болгон экен мамындай.
Бир чапканда кулатып,
Кырк-элүүнү сулатып,

Нескара жүрдү кыйратып.
Калмак Уушан баатыры,
Калктан канча кыйратты.
Кардын жарып нечендин,
Ичегисин чубалтып,
Кырмызы шаанын Мурадил,
Кызыл атын чуратып.
Каруулуудан неченин,
Кара жерге сулатып.
Эленкыр деген бир баатыр,
Болжолу жок чоң капыр.
Үйдөй чокмор колго алып,
Үйүлгөн жыйын топ болсо,
Ошону көздөй чуратып.
Жете барып чапканда,
Жетимши, сексен адамды,
Жер жаздантып сулатып.
Келген экен али Коңур,
Баатырларын дуулатып.
Калмактын көрдү казабын,
Манжууну тартты азабын.
Андан башка эрлердин,
Кара калмак каңгайдын,
Калкындагы шерлердин,
Кайсы бирин айтайын?
Элөөрүгөн Гүлчоро,
Элкин баатыр Канчоро,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Коркпой турган Байтайлак,
Короолуу койду бөрү айдап,
Эн талаага баргандай,
Сай бойлотуп кыргандай,
Кытай, калмак журттарын,
Кырып салды ушундай.
Нөшөрлөп жааган жаандай,
Ителги тийген таандай,
Имерин айдап чогултуп,
Чогууларын суюлтуп,
Кылычты тартып алганда,
Шорголоп канын куюлтуп.
Болжолсуз баатыр Эленкыр,
Учурады ошондо,
Олуя Кошой уулуна.
Күрзүсүн булган кезгерди,
Жалгызекке ушунда.

Жалгызек кайдан аянды,
Чокморун колго кармады.
Кеңеш сөзүн салышты,
Кезектешип калышты.
Эр Эленкыр баатырын,
Кезекти мурун алышы.
Кара зоодой Эленкыр,
Чачырап көздөн от күйүп,
Жалгызекке барышы.
Үйдөй болгон күрзүнү,
Опколжуп келип салышы.
Быркырады калканы,
Туулганын чыкты талканы.
Сынып кетти ошондо,
Алдында темир саптары.
Жайнады жерге жалын чок,
Жанына барган киши жок.
Быркырап кийген туулгасы,
Жер жүзүнө жабылды.
Бир чапканда тоздурган,
Ким көргөн мындай баатырды?
Колундагы күрзүнү,
Түкүрүнүп карманып,
Келе жатат Эленкыр,
Чабууга кайра айланып.
Жалгызек анда кеп айтат:
«Абалкы кезек сеники,
Эмки кезек меники.
Эрлигинди тапбасаң,
Туруп бериш сеники!»
Шартын булар буза албайт,
Эленкырга окшогон,
Башына кармап калканды,
Арка кылып туулганы.
Ат үстүндө калдайып,
Майданда мурун турганы.
Эр Жалгызек жаш бала,
Күчүнө жок эч дабаа.
Качырын келип салды эми,
Калкан менен туулгадап,
Кымындай неме калбады.
Түкүрүнүп колуна,
Тунжур куштай айланып,
Орой төбө как башка,
Катуу чаап түгөнгүр,

Каар менен өткөндө,
Калкандын баары быркырап,
Үйдөй болгон кызыл чок,
Учуп көккө чыркырап.
Кызыл буурул миңген ат,
Тизеден жерге батканы.
Темнип көрсө Эленкыр,
Түгөнгүр бутун тартпады.
Көзгө берип кеткиче,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Кош колдоп дагы чапканы.
Чаап чокмор тартканда,
Кара зоодой капырды,
Кара жерге жастады.
Көрүп туруп Кыз Сайкал,
Көмөскө көздөй качканы.
Көтүнөн кууп Жалгызек,
Ал канчыкты таппады.
Кайраттанган Жалгызек,
Кандай адам беттешет?
Каарданып кылыч шилтесе,
Так сексенден баш кесет!
Кытайды союп кыйратып,
Калмактын калкын какшаттып.
Өлтүрүп элди сулатып,
Сурнайдын үнүн укканда,
Чогуудан чыкты чуратып.
Гүлүстөн менен Капчоро,
Күжүрлүү күчтүү эр чоро.
Бет алган жакты коркутуп,
Күйгүзүп өттү жалынды.
Утуру келген буларга,
Өлүмдүн үйү табылар.
Каршы келсе маңдайга,
Мындан качып кетчү ким?
Баатырлар жүрсө маминтин,
Кытай, кыргыз эки журт,
Каны агып чубурап.
Так он төрт күн болгондо,
Бөлүнүп чыкты ушулар.
Кара байрак, алтын туу,
Айчыгы алтын кызыл туу,
Эки элге чеп болгон,
Баш ийдирген ушу туу.
Желектерин көтөрүп,

Жеринен хандар козголду.
«Туусун жыксам белем» — деп,
Жалгызек муну ойлонду.
Бөлүнүп баса бергенде,
Кара байрак, алтын туу,
Ал Нескара баатырда,
Ошону көздөй ат койду.
Жетер жетнес болгондо,
Пейилин көрдү капырлар.
Калмак, кытай элинде,
Белдүү канча баатырлар.
Каршы алдында кездешип,
Калмак Уушан учурар.
Камгактай сайып Уушанды,
Ат үстүнөн учурду.
Оңолуп кобо бергиче,
Оңдонуп атка миңгиче,
Аркасында Байтайлак,
Башып кесип салганы.
Эленкыр менен Уушанды.
Болумдуу баатыр дөөлөрүн,
Куткарбай муну жайлады.
Кабылан Кошой баласы,
Жалгызек сындуу балбаны,
Ороккырды өлтүргөн,
Байтайлакты карачы!
Эрлик кылып бул жолу,
Эки хандын баласы.
Ажырашып бөлүнүп,
Арылды элдин санаасы.
Элчилешип сүйлөштү,
Тил алышып тарашып.
Өлүк жыйнап, көөмү алмак,
Беш күн болду карасы.
Капырлар жыйып өлүгүн,
Сары жон кылып үйүштү.
Сары кыр саны отуз бир,
Айтып элге угузду.
Кыргыздардын өлүгү.
Оң сары кыр болуптур.
Өлгөн жандын эсебин,
Ортого булар коюптур.
Ор каздырып көөлөтүн,
Кыргыз жыйып өлүгүн,
Жоолуу күнү болгондо.

Өлүк көммөк жайы ушул.
Шейит деп атын аташты,
Жаназа намаз кепинсиз,
Жарма көргө жайлашты.
Калмак, кытай эки журт,
Угузган элге өлүктү.
Өжөрлүгүн көрүнттү,
Дары төгүп, май чачып,
Өрттөп ийди өлүктү.
Кең-Колдун дайра сууларын,
Адам эмес айбан мал,
Ичпей калды ошону.
Карга, кузгун жол бербей,
Кызыл канга чогулуп,
Кызык болду Кең-Колго,
Ортого дары төгүштү.
Эки тарап ошондо,
Сасык туман кетсин — деп,
Карга, кузгун жоголуп,
Жер ордуна келсин — деп,
Отту коюп ийишти.
Күйүп кетти кыпкызыл,
Көгөрүп чыккан кие жок,
Күйүп Кең-Кол арыды,
Кызыл күлгө айланды,
Кетирем — деп сасыкты,
Кыргыз кайдан пайда алды?
Эртеңки күнү уруш — деп,
Эл билгендин баарысы,
Эми башы айланды.
Муну мындай таштайлы,
Кыргыздардын кытайды,
Женгеннен баштайлы.

КОҢУРБАЙДЫН АТАКТАГЫ БАЛТЫРЛАРЫ-
НАН АЖЫРАП КАЙРА КАЧЫШЫ

О адыша Бакай баш болуп,
Эштектөрдүн Жамгырчы,
Салтанаттуу Гүлчоро,
Акыл, айла кошучу,
Асыл тукум Канчоро,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Жезкемпирдин жети уулу,
Бакай хандын Байтайлак,
Баш кошуп баары чогулду.
Жагып коюн чырагын,
Жанаша булар олтурду.
Жалдырап карап кеп болбой,
Канчалык кылса аярлык,
Уруштун жайы эи болбой.
Жап кыйналып жатканда,
Жанына келди асыл жап.
Айчүрөктөй асыл жап.
«Келгин, жеңе, келгин — деп,
Кеңешин айтып бергин — деп,
Келбериңен абамдын,
Кеңешин угуп келдин» — деп.
Гүлчоро сурап калганда,
Анда Чүрөк кеп айтат,
Кеп айтканда муну айтат:
«Силер атка мингели,
Асаба аштан, туу сайып,

Басташып жоого тийгели,
Он сегиз күнгө нак толду.
Байтайлак майдан чыгарда,
Ороккырды жыгарда,
Ороккырды өлтүрүп,
Жаш бала көөнү тынарда.
Как ошонун тушунда,
Желбегей Семен олтурган,
Сыр коргондун кырында.
Атадан калган коргондун,
Оорагы кыйла бар эле.
Топурагы коргондун,
Көз ооруга дары эле.
Болот салса өтчү эмес,
Бузулуп коргон кетчү эмес.
Балта чапса кесчү эмес,
Ошол коргон кырында,
Силерди карап олтуруп,
Жулугунан батты, абаң.
Ошол күндөн бер жакка,
Козголбостон жатты, абаң.
Желбегей олпок жамынган,
Эки жеңи салынган.
Жанына жакын барбадым,
Жанымда жаткан эримдин,
Каарынан коркуп абыдан,
Көргөн беңде калтырайт,
Көзүнөн чыккан жалымдан!
Кайгы тартып күнүндө,
Кан — деп, канкор эстесе,
Коргондун өйүз бетине,
Кантан кетет түтүнү.
Эр болбой куруп калсамчы,
Буурул аттан айрылып,
Канатым жок калгынча,
Бу көрөктө өлсөмчү.
Мындай төрө болгунча,
Акыретти көрсөмчү!
Арак ичпей, суу ичпей,
Тамак ичпей, чай ичпей,
Он сегиз күндөн бер жакка,
Олтурду бейим ошондой.
Башкага сабыр кылчу эле,
Насбайды тартпай турчу эмес,
Эки күндөн бер жакка,

Насбай салып чакчага,
Алып келип он убак,
Олтурганда маңдайга,
Насбайга көзүн салбады,
Чакчаны колго албады.
Үшкүрүнүп мунайып,
«Атым жок» — деп зарлады.
Ачуу басты акылын,
Ушу бүгүн бешимде,
Алдына барып акырын,
«Мен абама барам — деп,
Ыраактан туруп кеп салдым.
Абакем аты чыкканда,
Угар бекен» — деп салдым.
Күңгүрөндү ошондо,
Күдүңдөп тили билинбейт:
«Абама барсаң барып кел,
Аларга кабар салып кел.
Аз сандуу кыргыз элимди,
Аламан уруш ал кылып,
Кыргыз кылды канчасын.
Дагы уруш кылууга,
Таппагандыр айласын.
Эртең менен эртерээк,
Күн чыкпастан эртелеп,
Жалгызек менен Байтайлак,
Гүлчоро менен Канчоро,
Белдүү эрлер бул төртөө,
Алып келсе Буурулду,
Он беш асый болгунча,
Мени күйгөн Тайбуурул,
Актабай антын койбойт ко!
Аккаңкыны токусуң,
Чылбырын кармап чырмалбай,
Башын аттын бош койсуң.
Канчоро менен Гүлчоро,
Аттын жүрсүн алдында.
Байтайлак менен Жалгызек,
Аттын жүрсүн артында.
Эптеп мага жеткизсин,
Тайбуурулга мингизсин.
Мендей атсыз төрөнүн,
Пайдасын элге тийгизсин.
Тил албаса ушулар,
Калганын өзү билгизсин!»

Абаңдын айткан кеби бул,
Айласын таппай жаткан журт,
Абдан кенеш экен деп,
Акылына тундурду.
Абакеси Семетей,
Алыста туруп кеп айтып,
Айтканына көндүрдү.
Айчүрөк жана кеп айтат,
Кеп айтканда эп айтат:
«Айланайын, Гүлүстөн,
Кулагың салчы — деп айтат.
Кагылайын, Канчоро,
Канкорум укчу — деп айтат.
Камалды бузган кайраттуу,
Анткорум укчу — деп айтат.
Камап келген кангайлык,
Катуу зыян тартышты.
Башчысы болуп жаралуу,
Башы айланып катышты.
Ушундай иштен пайда алып,
Тийгизгиле намысты.
Кытайдан элчи келгиче,
Камынгыла эртерээк,
Аралап мындан жүрсөнөр,
Эси ооган жакырлар,
Кача берет капырлар.
Ара жолду кеп кылып,
Ача берет капырлар.
Көрүнүп турган коргонго,
Күндүз сени киргизбейт,
Кызматың журтка тийгизбейт.
Жети катар сап болгон,
Темирден курчап карк толгон,
Тостуруп койгон жолу бар.
Ар бир саптын алдында,
Үч кабат темир тору бар.
Ар бир сапка баш болгон,
Бирден баатыр зору бар.
Жазайыл мылтык тобу бар.
Кызыталак кытайдын,
Ороп койгон тору бар.
Көптүгүнө көз жетпейт,
Урутун төккөн кору бар.
Учураган кишини,
Маңлайында шору бар!»

Бейлиди салып бек байкап,
Айткан сөздү угуңар.
Күн төбөдөн кеткенде,
Бешимге чукул кездерде.
Тордогон торго жеткенде,
Жазайыл мылтык ок атат,
Жамгырдай кылып жаа тартат.
Мөндүрдөй кылып топ атат,
Дүңгүрөтүп көп атат.
Кыйкырып кулак тундуруп,
Кызгалак каңгай журт,
Кыйпалтып жанды чыйралтат.
Соолгон жанды кубантат,
Оюн көрсөң буларды,
Суудай каның чубуртат.
Суудан бетер агызып,
Кыпкызыл кылып куюлтат.
Антип сени жеткизбейт,
Антип-минтип олтуруп,
Күн батып, күүгүм түп кирет.
Сааты бар сасык албарсты,
Азыр менин жолдошум.
Куйруктуу жылдыз кубултуп,
Аны асманга коём ойлорсуң.
Кайсы жакка бурулса,
Атыңды бурап толгорсуң.
Катын да болсом Айчүрөк,
Жардамым менин шол болсуң».
Айтын кеңеш кептерин,
Айчүрөк жеңе кетти эми.
Таң атканча уктабай,
Танданткан журтту баатырлар,
Таңга араң жетти эми.
«Барып кирсең коргонго,
Токумуң кайдан оңдойт — деп.
Оңдон токуп койбосок,
Тайбуурулду болбойт» — деп.
Алдыңкы кашы карк алтын,
Кийинки кашы чылак күмүш.
Эки каптал эң темир,
Эптеп кылган Аккаңкы ээр,
Тайбуурулга чак Каңкы ээр.
Качкан элик чокулуу,
Тайбуурулга токуду.
Көргөн беңде жараткан,

Үзөңгү куйма алтындан.
Жабыдыгы көздү уялтып,
Жаркыны көккө тартылган.
Олоңдору оймо алтын,
Уюштуруп токуган,
Куюшканы куйма алтын.
Куюштуруп токуган,
Көмөлдүрүк баары алтын.
Тумарчасы сары алтын,
Жагоолору сом алтын.
Ат жабыдыгы карасаң,
Азы күмүш, көбү алтын.
Манаттан кылган көрпөчө,
Кош басмайыл тарттырып,
Бош агытып Буурулду,
Калмактарча жасанып,
Каңчоро менен Гүлчоро,
Алдына кирди бастырып.
Жалгызек менен Байтайлак,
Артында атка жананып.
Ажал менен иши жок,
Эл намысын талашып.
Өлүмдө түк бир ой жок,
Өткүр баатыр жолборс ко,
Өзүнчө булар жанашып.
Ызырынып айкырып,
Каңчоро менен Гүлчоро,
Ачуудан күйүп жаны ачып.
Таң эртеңден эртелеп,
Эл турбастан эртерээк.
Жөнөдү булар энтелеп.
Жеңекеси Айчүрөк,
Элинде бирге тургандай,
Эр Коңурбай баатырга,
Биринги кеңеш кылгандай.
Бардыгы ыраc келди го,
Айткан экен билгендей.
Бөлүнүп чыккан беренге,
Кыргыздан чыккан эренге.
Бетине киши чыккан жок,
Беттешип буга эзелде.
Ара жолду кең кылып,
Ача берди капырлар.
Бетине келбей бурула,
Баса берди каңгайлар.

Коргону жабык жерде эле,
Койгулап жүрүп тулпарды,
Жеталбай жүрөт тегеле.
Көчө кылып чубуртуп,
Кыдыртып койду элди эле.
Күн бешимге жеткенде,
Темир тор тартып сап түзгөн,
Сап аскерге келди эле.
Алдында темир үч катар,
Арсайып зымдар тартылган.
Артында чокмор карманган,
Ар сабы минден артылган.
Жолой деген бир каңгай,
Жүргөн жерин чаң кылган.
Ошол өңдүү Жолойду,
Ушул санка баш кылган.
Эрибеген капырдын,
Эзелден боорун таш кылган.
Капырда мындай урган жок,
Туянуу калып буларды,
«Бурут экен, карма», — деп,
Үйдөй чокмор булгалап,
Ат коюшуп, атты топ.
Тегеректеп келишти,
Темишишин киришти.
Ойлоп турат капырлар,
Төрт берендей баатырды,
Тебелетип ийишти.
Баатыр кирсе бакырып,
Үйдөй чокмор көтөрүп,
Калгандары качырып,
Качырып кирсе баатырлар,
Бакырып кирсе капырлар,
Карсылдап кулак тундуруп.
Сандоолун топтор атылып,
Ушундай уруш баштады,
Утур келген капырлар,
Баштаса уруш качпады.
Алдында келген Жолойду,
Гүлүстөн туулган Гүлчоро,
Күмжам кылып таштады.
Ээ болгонун өлтүрүп,
Экинчи тордун ачкачы!
Кылычтап эрди кыйраткан,
Кыйрын бузбай сулаткан.

Чокморлууну чогултуп,
Чогуусу менен сулатып.
Экинчи торго жетишти,
Аттарын булар чуратып.
Экинчи тордо найзалуу,
Кезгерип колдо кармалуу.
Кез келген жанда кетер жок,
Тирүү андан кутулуп.
Миңден-миңден жабылып,
Сундуруп найза салынып.
Күнгүрөнгөн Канчоро,
Күүлөп чокмор камынып.
Алдына кирди булардын,
Анык билди Канчоро,
Айла менен турарын.
Жалгыз жанды кездесбей,
Булгаган чокмор кезкербей.
Оюна келген иш кылып,
Акыл жок сараң нестердей.
Кыйрынан барып кыйратып,
Кыйыгын бузбай сулатып.
Айдаган койдон чубуртуп,
Чокмордон канын куюлтуп.
Намаздигер болгунча,
Экинчи торду суюлтуп.
«Экөөнү бузуп өттүк — деп,
Бешөөнөн кантип кеттик — деп.
Жалгызек алды нөөмөттү,
Үчүнчү торго жеттик» — деп.
Үчүнчү тор балтачан,
Желмогуздай түрү бар,
Жан койбостой сүрү бар.
Балтасынын курчу бар,
Бүткүл манжу журту бар.
Жабылып ат коюшуп,
Жайнап чыкты ушулар.
Кошойдун уулу Жалгызек,
Кайраты толук түгөнгүр,
Буга ажалдуу беңде учурап.
Балталуунун башында,
Баары туулга кийинген.
Баатырлыгы бул элдин,
Байкап көрсө билинген.
Андай жоону көргөндө,
Ал Жалгызек сүйүнгөн.

Көптү көргөн Гүлчоро,
Көрүп туруп түңүлгөн.
Эр көкүрөк Жалгызек,
Эркин өсүп керилген,
Эрдиги артык темишген.
Кайраты жок эр беле,
Хандын уулу Жалгызек,
Качып калчу шер беле?
Качырып кирип барганда,
Калың манжу эрлери,
Каптап кетти тең эле.
Кармашты булар балтаны,
Жазгырып уруш салучу,
Биз айталы балбанды.
Бала жолборс Жалгызек,
Көк түпөк кызыл найза алды.
Баатыры бар алдында,
Баш болгон бирден алар да.
Бура тарта берерде,
Көмө сайып салды эле,
Жоодон кегин алды эле.
Жабылышкан манжулар,
Балталашып калды эле.
Эрин сайып түшүрүп,
Эрдиктин ишин бүтүрүп.
Кылычты алды колуна,
Алаканга түкүрүп.
Жалындап бала күйүгүп,
Жанына жалгыз жан турбай,
Жайнай берип түрүлүп.
Жазыла берди мажулар,
Ээлеген саптан сүрүлүп.
Үчөөнү бузуп өтүшүп,
Күч, кайраты кетишип.
Эми булар кетиптир,
Күүгүм кирип кетиптир.
Эр Гүлчоро баатырдын,
Эки көзү асманда,
Мурун андай жок эле,
Куйруктуу кызыл чоң жылдыз,
Пайда болду асманга.
Куйругу кайда бурулса,
Бура тартып тулпарын,
Ээрчип барат ушуга.
Таң аткыча урушуп,

Кайрат менен турушуп.
Таң саргарып атканда,
Таанылып киши жатканда,
Жок болду жылдыз баягы,
Көрүнбөй калып асманда.
Женеңдин кылган өпөрү,
Далдаланып калбастан,
Айтылып калды дастанда.
Буларда дарман калган жок,
Бузуп салып басканга.
Төртөө турат дандаяр,
Төрт сапта мылтык ок да бар.
Бирөөндө кылыч колу бар,
Кайраттанса бул төртөө,
Ошону бузар оңу бар.
Муну бузуп өтсө да,
Бешиччи сапка жетсе да,
Оногор мылтык, топ турса,
Кайда качып кутулар?
Кайрат кылып кеталбай,
Кылычтуу саптан өтө албай.
Намыс кылып артынан,
Кайра жанып кеталбай.
Кылчайып туруп Гүлчоро,
Жаш балдарга кеп айтат:
«Ишим, менин Байтайлак,
Ишенгеним, Жалгызек,
Кетенчиктеп баскыла,
Аттарды кийин тарткыла.
Канчоро өзүң бастыр — деп,
Алдындагы Каралат,
Баспай калса камчы ур — деп.
Буурулду бош таштады», —
Гүлчоро жолду баштады.
Кыя тартып ооз менен,
Калмакча сүйлөп жазгырып,
Гүлчоро өтүп жатканы,
Кырда туруп Семетей,
Кыялдында байкады.
Атадан калган сандоолун¹,
Эшикке туура койду эми.
Кыл менен ичин жышыды,
Ичин майлап түздөдү,

¹ Сандоолун-эпосто айтылуучу замбирек.

Колу менен сүрдү эми.
Канча таар дарыны,
Как оозуна куйду эми.
Коло, чоюн, коргошун,
Аралаш куюп уюткан.
Атканда дүйнө солк этип,
Ааламды бүтүн куруткан.
Кунан уйдаи жаткан ок,
Копуруктап салды эми.
Куржун башы дарыны,
Ооз оту кылды эми.
Дарбазанын ичинде,
Асмандап чыккан терекке,
Аябай мыктап таңды эми.
Дарбазаны ачтырды,
Милтеге чокту жактырды.
Шыкаалабай кароолун,
Сүмбө менен от берип,
Сандоолунду аттырды.
Ак милтеден чок жетти,
Ааламды бузчуу ок кетти,
Атканда дүйнө солк этти.
Курма тамдар кулады,
Уктаган бала ыйлады,
Утур оозго келгени,
Кыйырын бузбай сулады.
Бузулбаган бек чеби,
Бута атым жери жок болду.
Жерде киши калган жок,
Темир тоскоол кылган жок.
Дарынын чыккан түтүнү,
Көк тумандай уюду.
Кылчайып Гүлүс караса,
Алты жүз койдун ордундай,
Кара жерге түшкөн ок,
Кара туман куюну,
Кылт этип кирип баратат,
Дарбаза аттап арыштап,
Тайбуурулду куйругу!
Бура тартты, Гүлчоро,
Жанында баатыр Канчоро.
Жалгызек менен Байтайлак,
Илгери тартып баратат.
Төрт бута жери түз болгон,
Курчалып кангай жеткнше,

Ат коюп жетти коргонго,
Көздөп келген болжолго.
Тайбуурул колго тийгенде,
Өткүр Манас тукуму,
Өөрчүгөн канкор Семетей,
Дарбазаны көрсөттү,
«Ачкының-деп-ушуну!»
Атасы Манас кабылап,
Аккула минип алгандай,
Алмамбет, Чубак эки арстан,
Азыр келип калгандай.
Серек менен Сыргагы,
Серпишкен жоону чыйрагы,
Тирилин келип калгандай.
Сүйүнгөндөн Семетей,
Кабаттап темир соот кийбей,
Олпокту жалаң кийинип,
Атасына сыйынып,
Белин бекем бууруп,
Бетинен терп чубуруп.
Аккелте мылтык асынып,
Ак болот темир артынып.
Сырнайза колго карманып,
Сырттан баатыр шаңданып.
Айбалта байлап белше,
Аянбай тиер пейли бар,
Ал калмактын элине.
Кылычты сууруп кынынан,
Салмакчы кыргын чынында.
Семетейдей эр жок — деп,
Айтылып калган кылымга.
Көк жеке бутта чойкоюп,
Сырнайза колдо койкоюп.
Ачалбарс байлап белше,
Жанбай турган мүнөзү,
Жамап келип калганы,
Карай албай эч бир жан,
Кабыландын бетине.
Каарданган канкору,
Кара кыргыз камкору.
Кабыландын баласы,
Кара мүртөз түгөнгүр.
Сомо темир, сом балта,
Бөлөкбай соккон Айбалта,
Сунуп колго карманып,

тып,
т,
р,
тына,
,
і эми,
дап,
тылдап,
ырап,
гырап,
үрөп,
сүрөп,
енде,
элге:
днл,
ил,
ил
ыр,
ыр,
унап.
ар,
дуңар,
сам,
мындай:
е басканда,
тканда,
да,
да,
тып,
рстанга,
ны,
аны,
мө,
аны,
гытып,
п,
ца,
да,

бар,
алы бар,
,
бар,
иденби,

Же болбосо ошондо,
Жайдары Манас баатырдын,
Колдоочусу келгенби?!
Акылым кетип, нес болуп,
Адашкандай эмесмин.
Көл эле жандан Манастан,
Көрдүм эле элесин.
Эми байкап карасам,
Семетей чыкса коргондон,
Кошо чыкса ээрчитип,
Колдошуучу немесин.
Кайрат кылар колум жок,
Качып жолго түшөмүн,
Ошол менин керээзим.
Көрүнбөсө сиздерге,
Билинбесе биздерге:
Амал кылып урушуп,
Айла менен турушуп.
Курчалышып көрөлү,
Алып калсак Кең-Колду,
Олжого малын бөлөлү.
Чатырдын чыгып кырына,
Байкайлы, Семей, төрөнү!»
Конурдун сөзүн макулдап,
Кошулушту баатырлар.
Чатырдын чыгып кырына,
Олтурушту баатырлар.
Ошол кезде карасаң,
Эр Семетей баатырын,
Коргондон чыкты кылт этип,
Алтын така, күмүш мык,
Төрт аякта жылт этип.
Минген аты Буурулдуң,
Көкүлүн көккө шүйүлтүң,
Куйругун ача түйүлтүң.
Туягын жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып.
Кулжадай башы кылтылдап,
Арам өлгөн союлгур,
Анын кундуздай жүнү жылтылдап.
Баладай жалы балкылдап,
Арандай оозу ачылып,
Жолум үйдөй көбүктөр,
Катуу жолдо жүргөндө,
Жол боюна чачылып.

Чарадай болгон чоң туяк,
Жерди басып тартканда,
Кемегедей казылып.
Эсен эмес, аты да,
Калган окшойт ачынып.
Эшиктен чыга бергенде,
Алты жашар баладай,
Кызыл бала жыланач,
Чылбырына асылып,
Эки түгөй сур бөжөк,
Үзөнгүгө жабышып.
Кара чаар кабылан,
Ат колтукта кабышып.
Көсөө куйрук көк даңгыт,
Көт жагында жарышып.
Он бештен кулжа калдаңдап,
Эки жакта чаң салып.
Жалгыз Буурул табышы,
Алтымыштай даң салып.
Боз ала чаар чоң жылан,
Семетейдин белине,
Үч айланып курчалып.
Он айланып, сол болуп,
Сол айланып, он болуп.
Найзадай тили эки ача,
Кулагынан артылып.
Бермети жерге төгүлгөн,
Шөкүлөсү көрүнгөн.
Кара төрү кызыл кыз,
Калктан ашкан узун кыз,
Анын колдоочусу ушул кыз.
Эки ийини басып таянып,
Арка жагып калкалап,
Ат сооруга жабышып.
Учкаша минип жананып,
Учкаша да сулуу кыз,
Семетейге жарашып.
Колдоочунун баарысы,
Кони чыкты жананып.
Алдындагы Буурулдун,
Көкүлүндө шам күйүп,
Төрө жолборс Семетейдин,
Төбөсүндө от күйүп.
Тайбуурулду чуратып,
Коргондон чыкты чубалтып.

Жалгыз Коңур көргөн жок,
Баарысы көрүп чуулашып.
Коңурдун өңү бузулуп,
Заманасы куурулуп.
Келгенине бушман жеп,
Мында кайдан келдим — деп.
Калкына карап кеп кылды:
«Бейжинге жанып кеткин — деп.
Алгара минип чуу койду,
Азыр өзүм кеттим» — деп.
Анын жаралуу болгон жайы бар,
Жамаан сынган кар жылк,
Бүтө элек абдан чагы бар.
Коңурдун үнүн укканда,
Ачуусу келип Семетей,
Күнгөрөндү ченебей:
«Азыраак кыргыз эл — деди,
Артынан кууба сен — деди.
Ашмура башы жети бел,
Душман ашса бул белди,
Кара аскерде кебим жок,
Калк башкарган бегинин,
Башын алам мен» — деди.
Айтканга сабыр кылчубу,
Карап булар турчубу?
Качкан жоону кубалап,
Калбай эли чубурду.
Жоону алса ким алды,
Жоболондуу кангайды
Сайып кыргыз эл алды.
Душманды алса ким алды,
Согушкан кыргыз эл алды.
«Семетей сайып алган» — деп,
Түпкү атагы аа калды!
Алактаган Коңурду,
Азгашып келген доңузду,
Өзүнчө келип баштаган,
Өрүштө жаткан бул элге,
Оңсуз жамаан согушту.
Канкордун уулу Семетей,
Качырып жоону курутту.
Сайып алды кыргыздар,
Калмак, кытай көп журттту.
Алактап Коңур качыптыр,
Арстан төрө Семетейдин,

Арбагы андан ашыптыр.
Суусамырдан Ач-Белес,
Кубалап Семен алыптыр.
Качып барат Коңурбай,
Калганына карабай.
Кууп барат Семетей,
Аркасынан чаадалай.
Гүлчоро туруп толгонуп,
Көөнүндө акыл ойлонуп:
«Анжунун ханы Нескара,
Калды белем мага — деп?
Тирүү бойдон кетирбей,
Соеюнчу аны — деп.
Таарынып жүрөт Канчоро,
Тору айгырды олжо алып,
Кылайын тартуу ага» — деп.
Бура тартып жалт коюп,
Бу да түштү артынан.
Бейжинди көздөй бет албай,
Коңурбайдын дартынан,
Ооганды көздөй бет алып,
Үргөңчтү көздөй чет алып.
Кетип барат Нескара,
Колуна кылыч кармаптыр.
Такат кылар айла жок,
Токтолуп уруш ал салып.
Алдында минген Тору айгыр,
Учуп барат закымдап.
Адырмактуу жер келсе,
Арстан туулган Гүлчоро,
Анда жетет жакындап.
Кара жаак айбалта,
Күнгө келсе жалтылдап.
Атактуу баатыр Нескара,
Качып барат шалкылдап.
Нуркантын суусун кылаалап,
Алдындагы Тору айгыр,
Баскан сайын жубандап.
Кайра тартып оролуп,
Дөбөттү көздөй толгонуп.
Киргит, Түтөк бел ашып,
Каргалык көздөй бет алып.
Кара жанды калкалап,
Качып барат чаңдатып.

Кууп барат Гүлчоро,
Көргөн элди таңданып.
Жеркендин кечти суусунан,
Куюндай болгон Суркоен,
Жете келди ушунда.
«Эми айлам кетти — деп,
Эр Гүлчоро жетти — деп.
Сайрамдын кезип сайына,
Кум куржунду жарайын.
Ажалым жетсе көрөйүн,
Азапты мындан тарткынча,
Жыгылып аттан өлөйүн».
Санаага бул жеткени,
Шашканы эмей неткени?
Чын акылы кеткени,
Канжарды албай колуна,
Карбаластан Нескара,
Кылычты колго алганы.
Эп келбей узун кылычы,
Куржунду жара албады.
Кылычты кырга салгынча,
Канжарын сууруп алгынча.
Кандуу жолборс Гүлчоро,
Карууга кагып кеткени.
Колу сынып шалк этип,
Эси ооп эндиреп,
«Эми өлдүм белем» — деп,
Эр чырагы эки көз,
Маңдайында алаңдап,
Эки жагын каранып,
Алактады кайран эр.
Күчү ашкан Гүлчоро,
Кара жаак балталап,
Катуу чапты жаншырып.
Аманат жанын чочконуп,
Баруучу жерге тапшырып.
Тору айгырды жетелеп,
Олжого алып кетем — деп,
Жетелесе баспады,
Канжарласа жылбады,
Ат соорусу олжо — деп,
Тору айгырды сойду эми.
Шин кебен кылып эт кактап,
Аябай чорон тойду эми.
«Аттанып жолго салам — деп,

Абамды издеп табам — деп,
Суркоён оозун койду эми.
Артынан чаңын чубалтып,
Маралбашы тумшуктан,
Аттын изин чалам — деп.
Өлбөй тирүү болгондо,
Абакемдин ошондон,
Бир кабарын алам» — деп.
Тумшуктан келип Гүлчоро,
Сурамжылап кеп алып,
Улуу жолду караса,
Тайбуурул менен Алгара,
Катар изи кетиптир,
Эми чорон нетиптир?
Андан-мындан жетем — деп,
Аралды аралды,
Таба албай буларды.
Башегиндин бел ашып,
Аркадан чаңын чубалтып,
Суркоенду суналтып.
Кара-Шаар, Көрлүдөн,
Кабаттап мындай жол басып.
Уланбайдын эшиктен,
Беш-Балыкка кирди эле,
Карааны жок алардын.
Изин кууп жол менен,
Арсайган кара тоо менен.
Кумулдуу Көк-Жар жеринде,
Калың чийдин жээгинде,
Ошондон көрдү караанын,
Алгара менен койгулап,
Алдында барат Коңурбай.
Аркасында салпактап,
Жетпей барат Семетей.
«Өөрчүп турган Тайбуурул,
Өрү калган Алгара,
Кандайлыктан жетпейт» — деп,
Сынчы Гүлүс чунагып,
Атты каран калды да.
Оор бойлуу түгөнгүр,
Өпкөгө катуу темишип,
Дем кысылып калыптыр.
Дем өткөрбөй Семетей,
Далпактап кууп алыптыр.
Аттын жайын көргөндө,

Атырылтып аргытып,
Гүлчоро жолго салыптыр.
Көрө элек Семетей,
Көрө салып чорону,
«Гүлчоролор» чакырды.
Чакырганга болобу,
Чаап барат түгөнгүр.
Ачуусу келип Семетей,
Түбү душман немедей,
Атадан калган Аккелте,
Жулуп колго алыптыр.
Такандашар айла жок,
Турду чоро аргасыз.
Кара кумга жөлөнүп,
Ал Коңурбай бел ашты.
Арбак урган Семетей,
Намысына талашты.
Жете барып Гүлчоро,
Урмактуу күлүк Буурулдун,
Чылбырынан кармады,
Чырмалып тура калганы,
Чыркырап бала ыйлады!
«Айланайын, абаке,
Нары барчу жер эмес,
Мындан нары барганда,
Тирүү калчу эл эмес!
Атам Манас кабылан,
Аман келген жер эмес,
Белди ашын оң эмес!
Эби келсе, абаке,
Кайта жолго саламы.
Учураган калмакты,
Такыр айдап аламы.
Кеп-Аралга барганда,
Жери малга жай экен.
Чобү калың жер экен,
Кат токтотуп чечели,
Алмаккен¹ болуп турушка,
Мөөр атын кетели» —
Деп, ошентип Гүлчоро,
Карман туруп алты эле.
«Макул, бала, болот» — деп,
Булар жолго салды эле.

¹ Алмаккен алман алуучу, салык алуучу.

Учураган чоңдорун,
Эл башкарган зорлорун,
Айдап алып аралга,
Элчиликке келишти.
Эп келишип калың журт,
Ар жылына бир сапар,
Жыйырма чейрек алтынга,
Жай кат кылып беришти.
Калдайтып мөөр басышты,
Катты алып жапышты.
Кайра келип Таласка,
Түлөө чырак кылышты.
Арбагына Манастын,
Кол куушуруп, бата окуп,
Сыйынышты баарысы,
Үч күндөн кийин Канчоро,
Калдайып жетип барышы.
«Кайда барып келдиң» — деп,
Калгандар сурап калышты.
Канчоро анда кеп айтат:
«Кагылайын, абаке,
Барып келдим Казанга,
Кырмызы шаанын Мурадил,
Салып келдим бушманга.
Катуу каран күн салып,
Өлтүрүп келдим душманды.
Өзүңүз Коңур баатырга,
Кубалап түштүң ушунда.
Гүлчоро кетти энтелеп,
Нескарага бет алып.
Мага калды дедим да,
Мурадил жалгыз чет алып.
Мурадилди беттедим,
Аталар канын кектедим.
Кууп жүрүп капырды,
Казандып жазы талаада,
Артынан араң жеткеним.
Чакчарылып ошондо,
Кырмуз шаанын Мурадил,
Колуна алды найзасын.
Кетиремин — деп, — ойлоп,
Жалгыз келген чоронуң,
Ушул кезде айласын.
Найзалаштык бир далай,
Кармашып калдык аянбай.

Качып берди Мурадил,
Кармашка бардаш бере албай.
Жеткизбей бара жатканда,
Көк чыбыкты колго алдым,
Сүмбө уруп, ок салдым.
Ээрчип аттым шыкаалап,
Аткан мылтык жаңылды,
Жанымды тирүү койгун — деп,
Мурадил мага жалынды.
Бейкут элге баргынын,
Берейин, — деп — тагымды.
Тил албасаң сен ага,
Коңурду кармап берейин,
Койгунуң — деп — жанымды.
Башып кестим баатырдын,
Канын ичтим капырдын,
Кайра жапып келишим,
Бүтүрүп келген бул ишим».
Муну мындай таштайлы,
Керимбайдын чыккынчы,
Кесиринен баштайлы.

КЕРИМБАЙДЫН ЧЫККЫНЧЫЛЫГЫ

Айдаркандын эр Көкчө,
Чоң Бейжинде урушта,
Оңсуз кыйын жулкушта,
Манжулардан өлгөндө,
Кайрылып келбес чын жайды,
Кайран киши көргөндө.
Аташканы Агеркеч,
Боюнда калып үч айлык.
Төрөй турган мезгилде,
Кун оору болуп кыйлага,
Сөөк калып ичинде,
Он беш жыл жүрүп сөөк өсүп,
Үмүтөйдү төрөдү.
Он төрт жашар кезинде,
Казактарга хан болгон.
Кайран чечен эр Үрбү,
Казактын бийден көп элин,
Акыретке жөпөдү.
Алмамбет келип казакка,
Он жыл турган Алтайда,
Азмунке деген бар эле,
Эр Көкчөнүн бийи эле.
Алмамбетти жектеген,
Алтымыштын бири эле.
Азмунке өлүп жок болгон,
Азмунке уулу Керимбай,

Жашы жетип эр болгон.
Хан Үрбү өлүп калганда,
Ичтен киши топтоду.
Сүйлөсө оозго кеп жукпай,
Ок эле кыйын шок болду.
Үйүндө жатып Керимбай,
Хандыктын жолун ойлоду:
«Бакайга барып азалап,
Бата окуп Манаска,
Семетейге сырдашып,
Хан болсом деп казакка,
Аным да болбос иш экен,
Агеркеч көзү барында,
Каныкей аны бурбайбы?
Көкчөдөн калган Үмүтөй,
Он төрт жашта баланы,
Хан көтөрүп тынбайбы?
Азырынча казактар,
Акылын таппай калышты.
Шиберди жайлап келгин — деп,
Мен айдайын казакты.
Алдап-соолап алпарып,
Казактын малын чачайын.
Нескара уулу Мадыкан,
Бели катуу мыкты — дейт,
Пул менен көөнүн утайын.
Улуу инген, кичи инген,
Конуш берсе кангайлар,
Бөлүнүп кетип алаштан,
Казакты сурап жатайын.
Талдан кыркып сал байлан,
Кырк миң алтын пул жайлан.
Куюшунан Амырдын,
Тентип жүргөн жай таппай,
Жапанга кечип барайын.
Кабары катуу угулат,
Кызылуток чоң дөөнү,
Пулга сатып алайын.
Мадыканды кошо алып,
Эби келсе Таласта,
Семетейди чабайын.
Хан Манастын өзүндөй,
Атагы алаш болгонго,
Чоң хан болуп калайын.
Бул акылды ойлонуп,

Хан болгондой эми эле,
Дарбын үйдө оштонуп,
Өзүнүн бузук кыялы,
Эми эле келип калгандай,
Эстеген сайын кош болуп.
Үч-Қаркыра түзүндө,
Жыйылып казак топ болуп.
Шиберди жайлап келүүгө,
Убадасын токтотуп.
Көчүп берди казактар,
Көөрүктүү жайлап жата албай,
Көк-Жаңгакка бата албай.
Амырдын барды боюна,
Эки ай көчүп дем албай.
Эрте жазда көчкөн эл,
Теке айында барышты.
Айдап кара көпөлөк,
Азапка казак калышты.
Жылкы багып, мал чардап,
Ак карлуу тоодо жүрүүчү,
Баягы Карагулду табышты.
Қарагул арам капыр кул,
Каталдын уулу чочконуп,
Абалтан жылкы багуучу,
Анын иши мына бул.
Керимбай менен сүйлөшүп,
Кеп-кеңешке бүтүшүп.
Тул катынга жалпы айгыр,
Соолгон көлгө бака айгыр.
Азып барган казакка,
Қарагул болду чоң айгыр.
«Керимбай, сенин кылганың,
Кеңешти сонун курганың.
Бүтүн казак элинен,
Билерманды жыйнадың.
Далайлар өттү менменсип,
Кеңешти сендей кылбаган,
Кошулдум сенин кебице,
Кош болдум, баатыр, өзүңө.
Сен да кулак салгының,
Мен Қарагул сөзүңө.
Сенин тапкан кеңешин,
Бек жарады өзүмө.
Күрпүлдөктүн куюшун,
Мен бошотуп берейин.

Алды жагы Көөрүктүү,
Көк-Жаңгактын кырына,
Жылкыны айдап жетейин.
Оорукта калган Агеркеч,
Окусупан кыргызга,
Қабар салып угузса.
Киши келсе аякпан,
Бир азгырып кетейин.
Сен кечикпей, Керимбай,
Қызылуок кыйын дөө,
Батыраак ага жөнөгүн.
Ал жапанда туруучу,
Көзүңө барып көрүңгүн.
Қайра жанып келерде,
Малдыканга учура,
Азыркы күнү Малдыкан,
Чаңбай тоонун оюнда,
Чакташын киши жеңгисіз,
Баатырлык бар колунда.
Қызылуок дөө келсе,
Қырк миң аскер көл келсе,
Қылымда киши тең келбес,
Малдыкан экөө бирлешсе». —
Деп, айтканда Қарагул,
Қабыл алып Керимбай.
Қамын жеди жаталбай.
Қамышганда Керимбай,
Қазактын баарын калтырбай,
Жыйнап келди айлына.
Алдыртан салды кеңешин,
Атагы бар жаңдарга.
Миң алтындан пул салды.
Қатардағы байларға:
«Байыртан казак башынан,
Қасиет қалқа тушунан,
Қалмақ менен биригип,
Қороолош болгон эл элек.
Малың арбын, баш арбын,
Байлығың элге таанылған.
Аралан киши өтө албай,
Жайыттағы малыңдан.
Жырған жатқан чағында,
Қытайға батпай Аламамбет,
Бейжінден келти айлына,
Қалмақтарды қакпатып,

Малын кошту малыңа,
Орозойдун Жакыптан,
Ойрон Манас туулуптур.
Ою менен иш кылып,
Каңгайдан сени бөлүптүр.
Музбурчак менен Үрбүнү,
Хан көтөрүп коюптур.
Айдаркандын Көкчөсүн,
Жол тостуруп салыптыр.
Алдап барып кош кылып,
Аларды колго алыптыр.
Алданып жүрүп кыйындар,
Кечээ Бейжиндеги урушта,
Эбегейсиз жулушта,
Эрлердин баары өлүптүр.
Манастан туулуп Семетей,
Жетим калып атадан,
Барбаган жери калбады.
Кара мүртөз капырын,
Хан Жакыпты жалмады.
Абыкени аймады,
Көбөштү көргө киргизди.
Чыңкожону чыңыртып,
Чын дүйнөдөн кетирди.
Батыш менен түштүктүн,
Арасында чеп эле.
Жедигердин Толтоюн,
Житирип жерге жоготту.
Коргонго барып Коңурбай,
Арбын дүйнө мал берди.
Ата наркын кубалап,
Андан бизге бербеди!
Айдатып барып урушка,
Казакты кырып жиберди,
Сыр коргондо урушта.
Казактан кошуу аларда,
Катарда бар киши — деп,
Качан сага кат жазды?
Оңго жаны толо элек,
Үмүтөйгө — деп жазды.
Жаш Үмүтөй төрөнү,
Мана минтип алдады.
Агеркеч кылып бийликти,
Бердикени баш кылып,
Беш миң киши атказды.

Теңдикке албайт, Семетей,
Тең болушка кандайсың?
Атаңдын жолун издеп таап,
Он алты жашар Үмүтөй,
Атагы казак журтуңа,
Ээ болушка кандайсың?
Эсинди таппай баратсаң,
Эс табучу мен бармын. —
Оюнда турат Керимбай,
Куру сөзгө кубантып. —
Көкчөдө алтын көп эле,
Үмүтөйдү алдайып,
Букарга кетти Агеркеч,
Төркүнүмө барам — деп,
Агеркеч кайта келгиче,
Ар шумдукка көндүрүп,
Аябай муну булгайып.
Жендирип ийсең кокустан,
Үмүтөйдүн иши — деп,
Үмүтөйгө шылайып.
Оңунан кетсе жумушум,
Хандыкты алып тынайып»...—
Деп, ойлонуп Керимбай,
Көөдөнсүз акмак Үмүтөй,
Көндүрүптүр мамындай.
Аксакалын казактын,
Алдында эчак колго алган.
Акмактык кылып Үмүтөй,
Керимбайга алданды.
Баштан аяк баарысы,
Байкоосуз торго байланды.
«Жата бериш болбойт» — деп,
Керимбай эми камданды.
Жыйырма миң сээр алтынды,
Үмүтөй бериш салганы.
Ашпаздык келген колунан,
Анжу, манжу, калмакча,
Алча-мынча тил билген,
Төрт жигитти бир алды.
Манжу менен чамалаш,
Анжу менен аралаш.
Шибе, калмак короолош,
Баарынын тилин Керимбай,
Бала күндөн жат билет.
Жапандын тилин жай билет,

Араптын тилин ал билет,
Ногойдун тилин бүт билет,
Қытайдын тилин көп билет,
Қырғыз, казак тилдерин,
Қыйын билет баарыдан,
Чала билген тили көп,
Баш аягы Керимбай,
Он бештен артык тил билет.
Төрт кишини котчу алды,
Алты нарга дилде артты.
Азык арткан он төөгө,
Экиден төөгө бир киши,
Баары жогу көп киши.
Азыркысын казакка,
Керимбай болду билгичи.
Амурдун суусун бойлоду,
Күнү-түн тыным болбоду.
Күн чыккан суунун бетинен,
Күн баткан суунун четинен,
Бир жерге жетти болжолу.
Дениздин бою бүт киши,
Алардын баарын башкарган,
Узун бойлуу бир киши.
Күбүрөшүп Керимбай,
Күдүздөп кепке келиши.
«Өткөзүп суудан койгун» — деп,
Алты нарды бериши.
Алты нар алган ал киши:
«Кызылуок чоң дөөгө,
Алпарамын мен — деди.
Ээрчип келген кишиден,
Чоролордун ичинен,
Ылгап алды төрт киши.
Он бир төөдө нан калды,
Пулу оор буулумдан,
Бүтүн жибек дудундан,
Карала менен сун тондон,
Арбын калды ошондон.
Он төөнү жакшы бак — деди,
Дүйнөпөрдү асырап,
Беш киши мында жат — деди.
Бат келеми кечикпей,
Жаткыла сиздер эрикпей». —
Деп, тапшырып Керимбай,
Суучулду таап алганда,

Эми болду көөнү жай.
Камыштан байлап сал кылды,
Кылбаган шумдук ал кылды.
Суу билүүчү нар алган,
Камыштан кылган немесин,
Сууга салып айдаган.
Шайтандын колдон арбагы,
Кургакка чыкты ар жагы.
Айдап жүргөн немесин,
Жээкке бекем байлады,
Керимбай көөнүн жайлады.
Узун бойлуу нар алган,
Керимбайды баштады.
Кызылуок чоң дөөгө,
Эки күндө алпарды.
Жапандын жайы мамындай,
Камыштан салган кепелер,
Тентип жүрчү кемелер.
Казактар баккан жылкыдай,
Донузду жеңип ушундай.
Байкап көрсөп чоң Уюк,
Аюудай катып алытыр,
Алтымыш кулач ажыдаар,
Эсиргенден Уюк дөө,
Аны багып жатыптыр.
«Үлпүлдөк бергин мага — деп,
Бербесең кылам сага» — деп,
Жебесин тартып асманга,
Дүмөктү салып атытыр.
Жандан тойгон Керимбай,
Кызыл дөөнүн аралга,
Тууралап барды жазганбай.
Жолдо жүргөн жапандык,
Суучулду таанып баарысы.
Жибей-сибей салышты,
Кобурашып калышты.
Суучулдан угуп кабарды,
Эки неме жүгүрүп,
Өз чоңуна барышты.
Жолунун чоңу укканда,
Салбоордо жаткан Чоң дөөгө,
Кабар айтып барышы:
«Эшикке келди алты жан,
Бирөө биздин адамдан.
Бешөө башка эл экен.

Учурашып сиз менен,
Бир көрүшүп кетем — дейт.
Беш кишинин башчысы,
Керимбай деген бар экен.
Кабыл кылсаң тилегин,
Киргизели, Кызыл дөө,
Тилегин кабыл кылбасаң,
Кетирели жолуна.
Куру келген киши эмес,
Куржундары жонунда.
Дүйнөсү анын мол окшойт,
Талканы бар колунда». —
Деп, айтканда сакчысы,
Угуп туруп Кызыл дөө,
Оюна алды ушунда.
Эсен хан менен Коңурбай,
Калба салды бар элге.
Бекеринен бенделер,
Келбейт эле бул жерге.
«Кылдым кабыл тилегин,
Баштап келгин», — деди эле.
Жапаны чыгып эшикке;
«Оң келди, киши, ишиң — деп,
Уруксат кылды кирсин — деп.
Өз каадамча киргизем,
Жаныма менин келгин» — деп.
Керимбайды жанына,
Чыкырып сакчы алганы.
Башындакы чачынан,
Таманынан батекти,
Такыр тишти карады.
Керимбайдын көзүнчө,
Суучулун кошуп өзүнүн,
Беш шордууну кармады.
Эки колун артына,
Керимбайды байлады.
Каскаксыз найза колго алып,
Эки жапан айдады.
Энтендетип жүгүртүп,
Кызылуок чоң дөөгө,
Керимбайды алпарды.
Эшик ачып кирерде,
Мойнунга кыжы салганы.
Урматтабай чочкопу,
Убай менен айдады.

Мойнун ийип сол жакка,
Бетин кылып төр жакка,
Таазим кылып турганда,
Баш-аягы чогулуп,
Аш кайнамадай убакта.
Кызылуок капыр дөө,
Акырая карады.
Алайып көзү укмуштуу,
Алыстан келген Керимбай,
Эс-акылы калбады.
Эндиреп барып оюлду,
Эсинен келип ошондо,
«Эки ооз кепке келтирбей,
Эбимди таап коебу?» —
Деп, элендеп турганда,
Карап калды Кызыл дөө,
Көз айырбай бир далай.
Аңгычакты бир талпак,
Алып келди бир малай.
Бар кийимин кийгизди,
Өз каадасын билгизди.
Көтөрүп келген талпакка,
Керимбайды мингизди.
Жер жемишке тойгузду,
Ар кайсы жерде көп жүрүп,
Ар жорук көргөн Керимбай.
Артында ишке карабай,
Жемишти жеди жайма-жай.
Дасторкону териден,
Тазалап алып кеткенде,
Тамылжыган Кызыл дөө,
Ошондо сөзгө келди эле:
«Кайдан келген кишини?
Ой, эргежээл, сен мага,
Дайнын айтчы ишинди!
Качкынсыңбы бир жактан?
Куугунсуңбу ыраактан?
Же элчисинби бир хандан?
Же ченчисинби жер чалган?
Тирүүлөй жеймин тим эле,
Сөзүнөн чыкса бир жалган!
Жалган айтсаң өлөсүн,
Караңгы жайды көрөсүн!
Буруп айтсаң өлөсүн,
Бул дүйнөдөн жөнөйсүн!

Кайдан келген жан болсон,
Чынынды айткын сен өзүң!» —
Деп, Кызыл дөө айтканда,
Кара күчкө Керимбай,
Көзүнүн жашын агызып,
Бурчактатып тамызып,
Тура калып ордуна,
Көк түтүн чыгып оозунан,
Кайкай түшүп бүгүлүп,
Катындарча жүгүнүп,
Антыгып жүрөк туралбай,
Керимбай айтты мамындай:
«Жерге киши жаралып,
Жер бетине таралып,
Адам атка конголу,
Алтын шаар Бейжинди,
Алган киши болбоду.
Жакынтып уулу жаш Манас,
Кыргыздын уулу жойлоду.
Бейжин эмес ал Манас,
Ооган, Маңгыт, Коконду,
Өз ордуна койбоду.
Черченден алып Ташкенди,
Темселетти баары элди.
Анжу, манжу, калмактан,
Айрып салды казакты.
Бейжиндеки урушта,
Казакка салды азанты!
Манас өлсө уулу бар,
Анын аты Семетей.
Бүтүн жерде бендени,
Көзүнө илбейт кенедей.
Кичинин баарын чөп ойлойт,
Бучкагына тенебей!
Кордук салды баарыга,
Кол салып киши баралбай,
Коркуп калды барууга.
Калмактан Коңур козголду,
Эл тааныган эренден,
Отуз эки аян болду.
Сапаты жүз лек көл болду.
Коркпой туруп Семетей,
Коморуп алды оңоңу.
Качып барган кытайдан,
Сорандыктын Алмамбет.

Жалгыз уулу Гүлчоро,
Бели катуу чоросу,
Беттешип кирип чорого,
Жеңген киши болбоду.
Каңгайдан алды алманды,
Кайгыны элге бир салды.
Ырайы жок, боору таш,
Мал, пулуна карабай,
Баарынан кесип баш алды.
Орто Асия, Түркиястан,
Кан ичме жинди атанды.
Оозуна кирет эң мурун,
Калдайдын уулу Коңурду,
Жеңгемни — деп — айтарды!
Чыдай албай кордукка,
Чын кыйналып зордукка,
Чыкырып келдим алдына,
Көчүрүп келдим казакты,
Амурдун агын боюна.
Куру келбей, Кызыл дөө,
Кырк миң алтын тартуум бар.
Кыйналыптыр эл десең,
Кымбат баалуу өзүң бар.
Кызыталак кыргызды,
Кыйратып таштап баарысын,
Алдына келген Керимбай,
Хан көтөрүп мени сал!
Арзыбасаң алтынга,
Атагы казак журтумдун,
Төрт түлүктүү малы бар,
Болушунча айдап ал.
Кыргыз, казак бир тууган,
Как ошондой сыягы,
Болоюн сага бир тууган!» —
Деп, Керимбай айтканда,
Кыя карап Кызыл дөө,
Кыялданып ошондо:
«Кыргыз Манас баатырын,
Келгени анын Бейжинге,
Жалганы жок ырапы?
Кылымга салса чуулган,
Кызыталак Алмамбет,
Ал кытайдан туулса,
Алмамбет, Манас бирини,

Бейжинге келип кол салса,
Аны кайдан мен туйдум,
Эсен хан кабар кылбаса?
Ал экөөнүн балдары,
Семетей менен Гүлчоро,
Калгандын баарын жалмаса.
Таласына барбасам,
Таптакыр талап албасам.
Тоо текедей тарп кылып,
Талаада ичин жарбасам!
Кызыл дөө атым курусун,
Миң батман күрзү таягым,
Такымга кысып алайын.
Таш талканын чыгарып,
Көмө чаап салайын!»
«Эки күн жаткын, Керимбай,
Кырк миң аскер колум бар,
Чакыртып келе калайын.
Орто Асия, Түркистан,
Бүтүн баарын чабайын.
Алтының калсын бул жерде,
Кыйратып кызыталакты,
Төрт түлүктүү малыңды,
Андан кийин алайын!» —
Деп, ошентип Кызыл дөө,
Эки күнү камынып,
Минерине пил алып,
Жыгачтан кылган желкенин,
Сан санаксыз көп алып.
Кырк миң аскер кол менен,
Күн батышка бет алып.
Деңиздеги жол менен,
Токтобой жүрүп олтуруп,
Суудан чыкты кургакка.
Амырдын суусун жээктеп,
Күрпүлдөктүн боюна,
Үмүтөйдүн айлына,
Келип түштү Кызыл дөө.
Көргөндүн баары диркиреп,
Сийдиги чыгып бүркүрөп.
«Алда кандай адам — деп,
Муну менен беттешкен,
Балаага башын салар — деп.
Бул чоккону чакырып,
Үмүтөй менен Керимбай,

Пайданы кайдан табар» — деп.
Күдүндөшүп турганда,
Коноктун камын кылдырды,
Эр Үмүтөй камына,
Семизин таңдап ириктип,
Жалгыз Кызыл дөө үчүн,
Сексен койду сойдурду.
Чала-була бышыртып,
Он койдун эти бир чара,
Сегиз чара жанаша,
Аш жегени капырдын,
Албан түрдүү тамаша!
Сөөгү менен иши жок,
Ирик койдун жилиги,
Кекиртекке такалып,
Токтоп калган жери жок.
Сегиз салды оозуна,
Тойбой калды жутуна.
Сексен кара нан жеди,
Андан кийин чай эди.
Жылуу менен муздактын,
Ортосунда мелүүндөн,
Сегиз чара суу ичти.
Оңолуп чочко кырланды,
Узатып бутун суналды.
Кор-шар этсе кой үркүп,
Коңуруктап уктады.
Муну кое туралы,
Эл бүлүнтүп журт бузган,
Керимбайдан угалы.
Жыгач келген сал менен,
Суудан чыгып Керимбай,
Кызыл дөөгө кош айтып,
Кичи-Инген көздөй жол тартып,
Төрт жигитин котчу алып,
Бир укмушка жолукту,
Тоо аралап келатып.
Чыга калса капыстан,
Үстү кашат жапыздан.
Мандайында жалгыз көз,
Жалпак мурун, жайдак ооз,
Жазы мандай, жайык төш,
Мойну кыска, кортек бой,
Туурасы келет он кучак,
Алтымыш бөрү, кырк илбирс,

Отуз аюу, он жолборс,
Сексен кулаң, беш бөкөн,
Арбайтып ача мүйүзүн,
Төрт бугуну өңөргөн,
Кебетеси, ыраңы,
Жайкы чөптөй көгөргөн.
Башында темир туулга,
Кабагына көмөргөн.
Кабат-кабат темирден,
Сегиз кабат тоң кийген.
Чарайнасы көөдөндө,
Өткөзө укмуш көрөргө.
Калканы жонго тартылган,
Жолборстугу таанылган.
Ат минбеген, уй минген,
Ую дагы көк экен.
Маңдайында жалгыз көз,
Ысык-Көлдөн чоң экен.
Өгүзү, өзү биригип,
Ак чамбыл таштай тоо экен.
Бутуна кийген көк жеке,
Өңгө элден эрекче.
Ал сыяктуу кишиге,
Алыстан келген Керимбай,
Учурап калды белесте.
Качыл берер чара жок,
Токтолуп турар дабаа жок.
Түшө калып атынан,
Таазим кылбай айла жок.
Көргөндө түшүп Керимбай,
Калтылдап турат кеп кылбай.
Алдындакы көк бука,
Эки кулак шалактап,
Төрт аягы шарактап.
Аттан бетер жүгөндөп,
Өз белше таңыптыр,
Уйдун мурдун таңаптап.
Минген ээсин, бар жүгүн,
Токумунча элебей.
Желе басса шартылдап,
Артынан кууган жел жетпей.
Жанашпай шамал бөлүнүп,
Үстүндөгү жалгыз көз,
Жан алчудай көрүнүп.
Каарынан жадап көргөн жан,

Коркуп жандан түңүлүп,
Утур чыккан адамды,
Тааныбады Керимбай,
Анын өзү Мадыкан,
Бука минип келаткан.
Буканын мурдун тартканы,
Бул чочконун айтканы:
«Атың жадап арыктап,
Алыстан келген окшойсуң.
Санатың беш кишиңиң,
Мени көрүп токтолдуң.
Калтырбай айткын билгенниң,
Кечикпестен бат болгун!»
Удур-будур сүйлөдү,
Өтө жаман түрдөндү.
Күңгүрөнүп сүйлөсө,
Чагылган күндөй үндөндү.
Үнүн угуп Керимбай,
Ушундай беңде болобу?
Алдындагы Кызыл дөө,
Мадыкандын жанында,
Анча-мынча окшонду.
Таазымда турган Керимбай,
Какшанып сөзүн козгоду:
«Өзүм казак элимин,
Күрпүлдөктөн келемин.
Мында келиш ишим бар,
Издеп жүргөн кишим бар.
Издеген кишим дайындуу,
Нескара уулу Мадыкан.
Элимде жатып кеп уктум,
Эр Мадыкан баатырды,
Эбегейсиз — деп уктум.
Издеген кишим табылса,
Ички сырым айтамын,
Андан кийин кайтамын.
Катуу тарттым душмандын,
Калбалаңдуу зардабын» —
Деп, Керимбай айтканда,
Көк букачан жалгыз көз,
Отурайын көп тиктеп:
«Мен Мадыкан боломун,
Сөздүңдү айткын — деп тиктеп,
Атамдын аты Нескара,
Кыргыздан өлдү — деп угам.

Кең Сайрамдын сайында,
Мен окууда жүргөн чагымда.
Кочурбай баштап баарысы,
Кең-Колго барган чагында.
Кейншти салып кыргыздар,
Кыйратыптыр барганды.
Кылкандай кылып эр сайып,
Кыйла олжо алганбы?
Барайын — деп — жүрөмүн,
Кылга байлап бир жанды.
Издегениң мен болсом,
Жүр аттангын сен дагы!» —
Булт эттирип букасын,
Бурулуп жолго салганы.
Бука менен бултулдап,
Жүрүп берди шартылдап.
Казактан ылгап, минген ат,
Тең жүрө албай уй менен,
Опоң-чычаң салпылдап.
Ангычакты алдынан,
Көрүндү чатыр жаркылдап.
Жаркылдаган чатырга,
Чукул жетти жакындап.
Чатырдан киши көп чыкты,
Мадыкандын алдына,
Баары калбай топ чыкты.
Аюу, бөрү, илбирсини,
Бугу, бөкөн, жолборсуң,
Таан барган олжосун,
Чатырга алып киришти,
Бөлүп алып элдери,
Жай-жайына илишти.
Өзү албады бирин да,
Чай-тамакты беледеп,
Алып келип алдына
Керимбай баштап беш киши,
Чакыртып алды жанына.
Керимбай кирип караса,
Жамгырчынын Шайымбет,
Чай ташып жүрөт ушунда.
Бирок дагы бул экөө,
Тааныштык бербей турушту.
Чай тамагын ичкен соң,
Ал Мадыкан кеп айтат:
«Казактан келген мени изден,

Атын ким сенин» — деп айтат?
Өзү минтип сураса,
Керимбай айтпай турабы.
Айтар сөзүн Керимбай,
Акылга салып курады:
«Атыңды угуп мен ашык,
Артыңдан жүрөм, Мадыкан.
Учураштык талаада,
Эми абдан таанышам.
Эрикпей кулак саларсын,
Арзымды айтып наалысам.
Кыдыртып айтып келейин,
Кыйла ишти башынан.
Калмак менен казактар,
Алооке, Шоорук тушунда,
Айыл-апа коңшу жүрүптүр.
Кыргыздан Манас туулуп,
Кылым түрктү бөлүптүр.
Орто Асия, Түрктөрдөн,
Калмакты сүрүп ийиптир.
Аз келгенсип анысы,
Сорандык уулу Алмамбет,
Кыргыз менен дос болуп,
Кылым алаш козголуп,
Анжу, манжу, мангулду,
Калмак, шибе буларды,
Бейжиндин койбой шаарына,
Баарын айдап чыгарды.
Берекелүү Коң төрө,
Бели катуу чоң төрө,
Кытайдан чыгып бөлүнүп,
Кокту каттай шаар салды.
Жилни, Чаңбай жерлерни,
Анжу, манжу алганы,
Эр Жолойду баш кылып,
Кытайларды кемситип,
Тоого айдап салганы.
Өлүптүр Манас, Алмамбет,
Улугум баатыр Мадыкан,
Кербөгөмүн, уккамын,
Айталбаймын жалган кеп.
Эр Манастан Семетей,
Эрен чыкты кыргыздан.
Менден башка эр жок — деп,
Эч нерседен кенебей.

Өз, жат дебейт түгөнгүр,
Кара мүртөз ченебей.
Чоң атасы Жакыпты,
Эки уулу менен жалмады.
Өмүрүндө тынч жаткан,
Эр Толтойду өлтүрүп,
Жедигерди чаап алды.
Мен куда — деп — эр Көкчө,
Мен куда — деп — Чыңкожо,
Кыйышпай жүргөн Чачыкей,
Орто жерден аны алды.
Баарын угуп Коңурбай,
Мурадил, Уушан, Нескара,
Чогулуп баары бир барды.
Өзү өлтүрбөй Семетей,
Мурадил, Уушан, Нескара,
Чоролордон жайланды.
Сенин атаң Нескара,
Башың кескен Сайранда,
Алмамбет кулдун баласы.
Душманга кылып тарчылык,
Тууганды аяп калбады.
Калың казак биздин эл,
Талаалап калдык ар кайда.
Көз каранды эл болдук,
Тул катын, жетим балага!
Ичине батпай арманым,
Иле кылып сөз курап,
Көчүрүп алдап казакты,
Күрпүлдөккө алпардым.
Кыйын — деп — угуп кабарың,
Жандан тоюп, суу кечип,
Кызылжук чоң дөөгө,
Жапаңдарга мен бардым.
Барбайт элем жапаңга,
Укпапмын, баатыр, кабарың.
Жапаңдан уктум сени эр — деп,
Ал үчүн келдим мен издеп.
Кызыл дөө кетти жол менен,
Күрпүлдөктүн куюшка,
Кырк миң аскер кол менен.
Канатташ жүргөн калкыма,
Кайпаган анжу, манжуга,
Айтпасам сырым бекер деп.
Укпаган үчүн жапаңга,

Өтүп кетип калыпмын.
Өзүм барсам алдына,
Күнөөйүмдү Мадыкан,
Күмөнү жок кечер — деп,
Сурадың баатыр Мадыкан,
Жол жүргөн жайым ушул — деп.
Барыдан жаман да бир кеп,
Жеңдиргенде Коң төрө,
Мурадил, Уушан, Нескара,
Өлтүрткөндө Коңурбай,
Кат жазып мөөр басты — дейт,
Жылында алман берем — деп.
Алмамбет качып кытайдан,
Коңурбай кордук кылды — деп.
Казакка барып баталбай,
Кыргызга барып жөн жатпай.
Бейжинге кайра келгенде,
Куураган кытай Эсен хан,
Эр жөлөгү Айжаңжун,
Эки кытай элебей,
Эки кызын бергенде.
Анжу, манжу, калмакка,
Ошондо токтом кылыптыр,
Үйүндө жаткан кытайга,
Золон даек берерге.
Анжу, манжу, калмактар,
Кытайга алман бир берсе,
Кыргызга дилде, пул берсе,
Упурак болгон элдердин,
Убалы сендей эрлерге,
Андан кала бергенде,
Тил билги киши мендейге!
Чайчың экен Шайымбет,
Канча болду келгели?
Атасын таштан карганда,
Канчоро кулдун зарынан,
Качып кетти — деди эле.
Эми келип карасам,
Энтелеп жүрөт бул жерде.
Жүрөгү өлгөн чородон,
Туз кеби жок төрөдөн.
Ошол үчүн Шайымбет,
Атасын таштан жөнөгөн.
Мен укканда мындай кеп,
Айтыптыр дейт Шайымбет.

Жамгырчыны жүрү — дей,
Барбаймын башка жерге — деп,
Жамгырчы болбой койгон — дейт.
Лйткандыр сизге Шайымбат,
Баштап аяк бар кебин,
Манастын уулу канкордун,
Кара мүртөз анткордун.
Бар кыялын, жоругун,
Бар элге кылган зордугун.
Кайсы бирин айтамын,
Арзымды айтып кир жуудум,
Эми кайта кетемин.
Ураксат берсең, улугум,
Мен жапанга барарда,
Кара калпак калмактап,
Каталдын уулу Карагул,
Күрпүлдөктүн боюнда,
Жылкы багып жатыптыр,
Ага дагы жолуктум.
Карагул мага кеп айтты:
«Бара турган жериңе,
Такыр баргын — деп айтты.
Күрпүлдөктө сен тургун,
Көк-Жаңгак менен Көөрүктүү,
Мен ошого барам — деп айтты.
Кабар угуп Семетей,
Казактын эли качты — деп,
Агар алтын, ак күмүш,
Арбын дүйнө чачты — деп,
Келип калса окустан,
Сен чогулуп болгунча,
Лйла кылып, ыгын таап,
Өткөрбөймүн» — деп айтты.
Кызылуок чоң дөөгө,
Кылымдан ашкан Мадыкан,
Кымбат баалуу сиздейге,
Эркин барып келишке,
Эр жолумду ал ачты.
Дагы бар жана бир сөзүм,
Семетейди жайласаң,
Атандын кунун кууп алып,
Гүлчоро башын байласаң,
Канчородой жиндини,
Шайымбетке карматсаң.

Бакайдын ишин бүтүрсөң,
Арманым калбайт Керимбай,
Алаштын ханы болду — деп,
Калың элге угузуп,
Андан кийин өлтүрсөң!
Абалтап хандын уулу — деп,
Үмүтөйдү хан кылсаң.
А көрөкчө, Мадыкан,
Маа окшогон эмени,
Ушул жерде өлтүр сен!
Атандын кунун сен алсаң,
Алаштын элин мен алсам.
Андан кийин Мадыкан,
Ар жылына алаштан,
Куржун, куржун пул алсаң.
Ага ыраазы болбосоң,
Кыргыздын кызы эң сулуу,
Каалашыңча дагы алсаң.
Армандан чыгып кетесиң,
Акундун кызы Айчүрөк,
Ал Семетей катыны,
Олжо кылып аны алсаң.
Шаатемир кызы Чачыкей,
Жез оймоктун узу — дейт.
Үмүтөйгө алдырсаң,
Күлчоронун катыны,
Акбаланы мен алсам,
Лйткандын баары бүткөндө.
Анда бизде не арман?!
Күнүмдүк берип мал пулдан,
Кызыл дөөнү узатсам!» —
Деп, өшентип Керимбай,
Кыйла-кыйла кеп айтып,
Шолоктоп ыйлап кели эле,
Көзүнүн жашын тыя албай,
Каңырыктап бир далай.
Ал Керимбай баатырың,
Кебин айтып бүттү эле.
Атасынын өлгөнү,
Мадыкандын көөнүнө,
Ушул жерде түштү эле:
«Шайымбет мында келгели,
Далай жыл болду бул жерде.
Биздин элде жүргөлү,
Азап тарткан күндөрүн,

Эмне үчүн айтып бербеди?
Шаарым менин Жилинде,
Тагым менин Жилинде,
Тамаша кылып аң уулап,
Жүрүмүн Инген тоосунда.
Атамдын кунун аламын,
Болуп турган чагымда!
Үч жылдан бери карата,
Кыштай жатып шаарда,
Элүү күнү жол тартып,
Ушул жерге келчү элем.
Жыл келген нооруз айларда,
Кайра жанып кетчү элем.
Кыргыек учкан маалда,
Ойнодум үч жыл аң уулап,
Тоолордо жүрдүм мен дуулап.
Илбесин алдым ар түрдүү,
Маа жамандык кылбаса,
Кылым жердин бетине,
Болуптур кыргыз каргаша.
Табалбас кыргыз эч даба,
Менин жайылдыгым кармаса!
Анжу, манжу, калмакты,
Кытай менен каңгайды,
Кайдан жыйнап жүрөйүн?
Каспанда жүз миң аскер бар,
Калтырбай айдап сүрөйүн.
Кызылуок кошулду,
Кызыталак алашты,
Калтырбай кырып пийейин!
Кайра келип жериме,
Калың манжу элиме.
Туңшанын минип тагына,
Карып калды — деп — угам,
Калмактардын Коңурбай,
Чакыртайып алдыма.
Анжу, манжу, кытайлар,
Шибе, чиден далайлар,
Ал Коңурбай чочконун,
Капташыптыр каарына,
Чакыртып алып келейин,
Так өзүмдүн алдыма!
Анжу, манжу, бул элден,
Кытай, чиден, шибеден,
Булардан өлгөн эрлерден,

Бейарман өлгөн көп элден,
Баарынын кунун бергин — деп,
Жазасын анын бербесем!
Каардансам каңгайды,
Аштык бышпас, чөп чыкпас,
Такырга айдап салбасам.
Каптап кирип кытайга,
Өмүр бою былк этпей,
Хан болдум — деп, — жай жаткан,
Эсен ханга барбасам!
Эндиретин кытайды,
Эбни мунун таппасам!
Сен жатып тур, Керимбай,
Жилинде жаткан Каспаңда,
Аскерге кабар салайын.
Болжоп коюп түз жолду,
Жолдон таап алайын! —
Деп, Мадыкан күүлөнүп, —
Кыргыз, кытай, киденди,
Шибе менен чиденди,
Каңгай, калмак буларды,
Каракалпак, түркмөндөн,
Күн чыгыштан күн батыш,
Ортосунда бар жанды,
Калтырбайын бир жанды!
Жападан келген Кызыл дөө,
Камалын жүрөт тар жерде,
Баш кошсо мага ар жерде.
Калмактар ээлеп жаткан жер,
Баарын ага берейин.
Баш койбосо эгерде,
Талпагын ташка керейин.
Аралда жапан элдерин,
Талап алып келейин!
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Түгөл такыр алганда,
Кыйнасыган кытайдан,
Кылым ханы Эсен хан,
Кол куушуруп алдыма,
Келбегенин көрөйүн!» —
Деп, күүлөнүп Мадыкан,
Жыйылып жаткан аскерге,
Жүз миң аскер баарысы,
«Аттансын — деп — кат жазды. —
Шайымбетке көтөртүп, —

Чоң сууну бойлоп баарыңар,
Улуу Инген тоо менен,
Күрпүлдөк баргын» — деп жазды.
Келер күнүн болжолдоп,
Кичи Ингенден аттаңды.
Кылкылдактын суу бою,
Аскер менен табышты.
Ал Керимбай сүйүнүп,
Күрпүлдөккө барбаспы
Жүз миң аскер Мадыкан,
Кырк миң аскер Кызыл дөө,
Он миң аскер казактан,
Камын жешип үч урук,
Даярланып жатышкан.
Каталдын уулу Карагул,
А дагы хандык кылууга,
Алты сан жылкы айдатып,
Көөрүктүүнүн боюна,
Көк-Жапгактын кыйрына,
Кыялында Карагул,
Наамды өзү аларга,
Хан болуп жатып каларга.
Түк туйгузбай Карагул,
Күлли калмак журтуна,
Хан Коңурдай улукка,
Ойлогону мына бул:
«Кызылуук, Мадыкан,
Кыргызды талап алат — деп,
Семетейди чыңырттып,
Күлчорону күйгүзүп,
Канчорону карганып,
Хан Бакайды байлатып,
Каныкейди айдатып,
Айчүрөктү зарлантып,
Жалгызекти саргартып,
Байтайлакты ыйлатып,
Баарып булар алат — деп.
Кызылуук, Мадыкан,
Соога — деп — андан сурасам,
Казакка мени хан кылар.
Калкына кылган жамандык,
Өзүнө кылган арамдык.
Керимбай менен Үмүтөй,
Ал экөөнү нан кылар» —

Деп, Карагул өзүнчө,
Жылкыда жатып хан болду,
Кыялы менен семирп,
Кылымдан ашкан бай болду.
Муну мындай таштайлы,
Карагулдун кара нээт,
Өлүмүнөн баштайлы.

КАРАГУЛДУН ӨЛҮШҮ

Кең-Кол ата Таласта,
Ак калпак кыргыз элиңдин,
Салакасы бир башка.
Эр Күлчоро, Канчоро,
Жанына алып көп чоро,
Ташкендин үстү Боз белден,
Бугу атып, чөө атып,
Ийри моюн төө атып,
Жолборс атып токойдон,
Налбирс атып тоолордон,
Бөрү атып бөксөдөн,
Аюу атып төрлөрдөн.
Түлкү кагып коосунан,
Теке атып зоосунан.
Аркар атып, кулжа атып,
Адырдан атып кайыпты,
Элик атып бадалдан,
Марал атып аралдан.
«Боз белдин жайы бейпаян,
Ошол жерде көп деген,
Жан билбеген көп айбан.
Жандар атып алардан,
Каракулак шер уулап,
Киши кийик анда бар,
Кармап алып көрөбүз,
Тамаша кылып талаада,

Кайберендин сонунун,
Кармап алып келебиз.
Кулан кармап сазынан,
Кур семирген чаарынан» —
Деп, сүйлөшүп ал экөө,
Кырк-элүүдөй котчу алып,
Байтайлакты кошо алып,
Жүрүп кеткен аттанып.
Канчоро менен Гүлчоро,
Боз белге кеткен маалда,
Эки киши келиптир,
Семетейдин айлына.
Келгендер кыргыз уругу,
Казактын жүргөн айлында.
Конок болуп Семене,
Кобурашып олтуруп,
Келгендер кепке кирди эле.
Бирине бири кеп салып,
Көчүп кеткен казактар,
Баргандыр кайда — деп салып.
Эрмектешип коноктор,
Эр Семетей кырданып,
Жан алчудай сурданып.
Кулакка кирген сөздөрдү,
Куп санады өзүнө.
«Казакка барып аттанып,
Кабар алып келсем, бейм,
Четинен казак көчкөнбү?
Чет жакты карап өткөнбү?
Казакты кудай урганбы?
Кангайга барып тынганбы?
Же жарма уулап жүргөн булардын,
Айткан кеби жалганбы?
Жандатып кабар айттырып,
Билдирет эле өзүмө,
Агеркеч өлүп калганбы?
Жайлоого көчүп эл кетсе,
Жаман айтып кыргыздар,
Же ушак кылып алганбы?» —
Деп, ойлонуп Семетей.
Эртең менен болгондо,
Тайбуурул минип аттанды.
Карыя Бакай, Каныкей,
Акундун кызы Чүрөккө,
Айтып кебин салбады.

Акылдашар жанында,
Канчоро менен Гүлчоро,
Айлында болбой калганы.
Көөдөктүк кылып, каракөк,
Жолунда жаткан Жалгызек,
Жооптошуп албады.
Эң курбаса түгөнгүр,
Алматы, Алтай, Сары-Арка,
Шаар ичине барбады.
Бир үйгө түшүп коңбоду.
Эрте басып, кеч жатып,
Далай күндөр өткөндө,
Көөрүктүүнүн оюнда,
Көк-Жаңгактын боюнда,
Көп жылкыга жолукту.
«Казактын эли бул жерде,
Жаткан экен жайлап — деп,
Ээн жерге жылкыны,
Салган экен айдап — деп.
Кечкурун барам айылга», —
Деген кыял ой менен,
Тайбуурулду каңтарып,
Тердик төшөп башына,
Ээрди башка жастанды.
Жөлөңкөгө чалкалап,
Көк шиберге жатканы.
Талаада уктап жатканда,
Кара мендер басканы!
Уктап калган Семетей,
Эч нерсени элебей.
Чоң уйкуну салганда,
Каталдын уулу Карагул,
Как ушул учур маалда,
Үстүнө келген мына бул.
Буурулду байлап кыр ташка,
Өзү жаткан ойдуңда.
Ойдуңда жаткан төрөнү,
Ал Карагул көрбөдү.
Кырчакта турган Буурул ат,
Чылбырын үзүп жөнөдү.
Ооздук менен чөп чалып,
Өрдө жүргөн Буурулду,
Ант урган чочко көргөнү.
Буурулду келип кармады,
Каталдын уулу түгөнгүр,

Буурул ат колго тийгенде,
Алдында минген кер бээден,
Ыргын атка минди эле.
Жетпеген ажал себеп бар,
Көптү көргөн Карагул,
Артын карап из чалбай,
Кыя тартып бөксөлөп,
Кырга чыкты чуу коюп.
Элкинге чыгып олтуруп,
Эс акылын толтуруп.
«Бу, Семетейдин Тайбуурул,
Кайдан келип калгандыр?
Керимбай киши жиберип,
Уурдатып муну алгандыр.
Келе жаткан уурусун,
Мени көрүп калгандыр.
Кармаса союп салат — деп,
Качып жолго салгандыр.
Же болбосо Буурулду,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Минип келсе бул жерге,
Тутамынан чылбырын,
Чыгарбайт эле тегеле.
Чубактын уулу Канчоро,
Буурулду минип келгенби?
Кырчакка байлап элебей,
Адырдан көрүп бутуну,
Уулап кетип калганбы?
Азуулуу чыгып бир жерден,
Атка кастык кылганбы?
Октоо берип үрккөндө,
Чылбырын үзүп алганбы?
Адырда жүрүп чөп отгон,
Учурап мага калганбы?
Же Бакайдын уулу Байгайтак,
Жаш бала минип келгенби?
Коржондогон Буурулду,
Көрк этин кетсе, жалт берип,
Чокуга чаап ийгенби?
Чыгып кетип колунан,
Кырча басып чылбырын,
Кырчак ташка тилгенби?
Жамгырчынын Шайымбет,
Канчоро менен кас эле,
Маанайы анын бас эле.

Эки жылдын алдында,
Учурап мага кетти эле.
Алы келбей төрөгө,
Мындай кылсам кантер — деп,
Буурулду минип келгенби?
Кокту-Каттын шаарында,
Куу сакал болгон чагында,
Конурбайга бергенби?
Темирден кылган кадага,
Теке кайыш шукшурма,
Бекем байлап салганда,
Чыйратып үзүп алганбы?
Чын чатакты табууга,
Бу Таласка жөнөп калганбы?
Таалайы качып Семетей,
Талабына ат жетпей,
Учурап калып талаада,
Мен, Буурулду кармап алдымбы?
Көп ойлонуп турбайын,
Кайсы жактан келди экен,
Кедерги изин кубайын» —
Деп, ойлонуп жатканда,
Эми түштү оюма,
Семетей кебин айтарга.
Семетей келип ойдуңда,
Жаткалы болгон сегиз күн.
Чочуп кетип элеңдеп,
Киршик ирмеп караса,
Тайбуурул сындуу буудан жок.
«Кайда кеткен Тайбуурул?
Мен эми эле жаттым» — деп,
Байлаган ташты карады.
Күрмөгөн жерден үзүлгөн,
Чылбырынын калганы.
«Оттоп кеткен экен — деп,
Каңтарылуу жылкыны,
Түздөн каран бекер» — деп.
Аттын изин карабай,
Анын акмактыгы мамындай.
Жоо жарагы, шайманы,
Такыр алып жөө басып,
Кырга чыгып барганы.
Кырчактын чыгып башына,
Кыя каран олтурду,
Каңшаар кара ташына.

Алды жагын караса,
Тайбуурул менен бир жылкы,
Экөө турат кайкыда.
Эки аттын нары жагында,
Карагул калды далдада.
Душманды Семен элебей,
Мунун көөдөктүгү ченебей.
«Гүлчоро менен Канчоро,
Экөө келип аркамдан,
Айтпай сырын кетти — деп,
Атымды алып алганбы?» —
Булар, тамаша кылып салганбы?» —
Ошого кетип санаасы,
Же аттын түрүн карабай,
Каңгайдын жүрүп жеринде,
Душмандан кастык санабай.
«Үнүмдү укса келет — деп,
Күдөрүн үзүп чоролор,
Кантип менден кетет — деп.
Гүлчоро — деп бакырды,
Канчоро — деп чакырды!»
Арстандын үнүн укканда,
Ач кыйкырык чыкканда,
Каталдын уулу Карагул,
Кобо албай кала жаздады,
Токтоло түшүп далбайып,
Эсин ойлоп тапканы.
Кер бээни ээн таштады,
Буурулду минип качканы.
Көрүнөө менен баснады,
Көмөскө менен качканы.
Көмөскөгө киргенде,
Керимбай менен сүйлөшкөн,
Сөздү эсине алганы.
«Келип калса Семетей,
Азгаштырын турам — деп.
Айттым эле мен мурун,
Тартып алдым талаадан,
Алдында минген Буурулду.
Каңгайды көздөй баспайын,
Жылкымды кантип таштайын?
Күн батышка бет алып,
Көз көрүнөө баспайын.
Көөдөк экен Семетей,
Жылкыга барбайт аралап.

Минүчүдөй кейпи жок,
Жылкыдан тандап ат кармап,
Кер бээни минип салпаңдап,
Мени кууйт талпаңдап.
Көрүнүп коюп ар кайдан,
Көп күнгөчө алдайын.
Мылтык менен атнасын,
Көрүнөө жерге барбайын.
Керимбай кетти жапанга,
Таласты барып талашып,
Учурайын алдынан,
Ошолор кайра жанганда» —
Деп, ойлоду Карагул,
Карагул айткан немедей,
Семетей жайы мына бул.
Кер бээни кармап мингени,
Кементай болуп кийгени.
Карагулду тааныбай,
Канчоро — деп билгени.
«Боз белден кайтып келгенде,
Урушта көнү көп калган.
Гүлчоро муну жиберди,
Жолдо жүргөн калмактан,
Тартып бээни мингенби?
Душман болсо башкадан,
Талаада оттоп жаткандан,
Менден кайдан ийменди?
Бу Таласты көздөй жөнөдү,
Булардын бар көрөрү!
Артынан жүрүп барайын,
Жөөлөтүп менден ат алган,
Канчоро менен Гүлчоро,
Кошулган болсо Бакай хан,
Баарынын башын алайын!
Бою узун, бели ичке,
Поруму башка көрүнөт.
Уккан белем Жалгызек,
Семетей Алтай кетти — деп,
Жүрү — деп, айтпай койду — деп,
Ошол келип ат алып,
Же жүрөбү ойноп, бокту жеп?» —
Мындан башка оюна,
Семетейдин түк кирбейт.
Ойлонуп көкжал арстаның,
«Мен кайсы жерде жүрөм» — деп.

Кер бээ менен салпылдап,
Жолго түштү темгендеп,
Же аттын изин карабай,
Анжудан күмөн санабай.
Буурулдуң изин карабай,
Же калмактан күмөн санабай.
Бурулбай жолго салганы,
Таласты көздөй бет алып,
Үч күндүк жерге барганы.
Көрүнүп калды алдынан,
Буурул аттын карааны.
«Ким болсо атып салам» — деп,
Бузулуп көөнү карарды.
Аккелтесин алганы,
Андан мындан элестеп,
Көрүнүп жүргөн Карагул,
Мунун кыялын билип калганы.
Атты таштап далдага,
Мааналап өзү бир ташка,
Бакырыкты салганы:
«Ой, абаке, Семетей,
Мен Канчоро кулумун.
Атаң менен тең жүргөн,
Баатыр Чубак уulumун.
Гүлчоро менен Бакай хан,
Жалгыз кетип калды — деп,
Жиберген сенин артыңдан.
Тили менен алардын,
Ажыраттым атыңдан.
Мен барбаймын алдына,
Таап алгын Таластан.
Бакай канча кеп айткан,
Тилиңди албайт Семетей,
Уурдап алып Буурулду,
Качып келгип — деп айткан.
Бузулуптур казак — деп,
Уккан экен Бакай хан.
Казактар айткан кеп экен,
Аралда жаткан жапанда,
Кызылуюк дөө деген,
Кылымдан чыккан эр экен.
Жилиңдин жаткан шаарында,
Нескара уулу Мадыкан,
Бу дагы мыкты неме экен.
Казактарың аларга,

Мал, пулун берип жалдаптыр.
Карын бөлөң Үмүтөй,
Аны кудай каргаптыр.
Алдыкы кеткен жазында,
Казакты түгөл көчүрүп,
Амурду көздөй айдаптыр.
Анжу менен жапанда,
Кылайып эркек калбаптыр.
Кырабыз кыргыз эли — деп,
Казагың белин байлаптыр.
Ошол үчүн калмактар,
Жер биздики болду — деп,
Көөрүктүүнү жайлаптыр.
Мен барбаймын атыңды,
Айттым уккан дартымды.
Түз Таласка баралы,
Чогулуп кыргыз калалы.
Чогулушкан дөөлөргө,
Чокчондошту салалы. —
Деп, жиберген Бакай хан,
Кош эмесе» — деп коюп,
Кайра тартып жөнөдү.
Карагулдун калбады,
Көңүлүндө күмөнү.
«Бул Таласка кетет — деп,
Буурул менен койгулап,
Күрпүлдөктүн боюнда,
Керимбайга жетсем — деп.
Менден кабар укканда,
Буурулду көрүп чын анда,
Күрдөлүү кол атганса,
Семетейге жетпейби,
Таласына жеткирбей,
Ак-Сайдан наркы Арпада».
Кыялында ойлоп,
Арамзада ал калча.
Каталдын уулу Карагул,
Айласы бар мамынча.
Кепти укканда Семетей,
«Таласка кетти чоро — деп,
Болбойт мага жоро — деп.
Бакай айткан кеп экен,
Бул айтканың ырас — деп.
Ылдам жүрүп жол басып,
Уйкуну коюп, түн катып.

Мен Таласка барайын,
Буурулду алып чордон,
Көгүчкөндөй мойнунан,
Толгоп үзүп алайын.
Айтканымды кылбасам,
Адам болбой калайын!» —
Деп, оюна алганы,
Семетей жөнөп калганы.
Азгырып ийип Карагул,
Ал итте кыял мына бул.
«Аркасынан барайын,
Айласын мунун табайын.
Эти калдач минген бээ,
Баспай калат беш күндө.
Бээси баспай калганда,
Бир беттеше кетейин.
Эр Семен башын кесейин,
Берейин колго эсебин!
Эшектей кардын жарайын,
Семетейди Карагул,
Жалгыз сайып алган — деп,
Даң чыгарып салайын.
Байланып башын баатырдын,
Кочурбайга барайын.
Бер жагы Алтай тоосунан,
Асты жагы Тьян-Шан,
Түштүк жагы Памырдан,
Батыш жагы Оролдон,
Түндүк жагы Муз деңиз,
Ушулардын арасы,
Орто Азия жер тегиз.
Ойротто жок хан болуп,
Оюн ойноп жатайын.
Коросон менен Оогандын,
Жедигер менен Испандын,
Букар, Чайчүй, Шапкайдын,
Өчүрөйүн аттарын.
Кыргыздын жери — деп жазган,
Ташка оюп таштаган,
Жок кылайын каттарын!
Семетей өлүп калганда,
Кол салар мага аз калар,
Аз турмайлык жок калар.
Ар канча кыйын болсо да,
Алмамбет уулу Гүлчоро,

Айбатымдан жазганар?!
Кырымдын жерин кыдырсам,
Каракалпак, түркмөндү,
Черчен, ногой элдерди,
Семетейге ар жылы,
Учурашкан эрлерди,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Белине таңуу беренди,
Бакайдын уулу Байтайлак,
Бала баатыр немени,
Каныкей менен Чүрөктү,
Калкка салган дүмөктү,
Куу сакал Бакай карыны,
Чубактын уулу Канчоро,
Кан ичме жинди капырды,
Ырайым кылбай буларга,
Баарынын башын алдырсам.
Орто Асия борбор — деп,
Кыштын күнү кар жаабас,
Кар жааса да көп жаабас.
Кочкорго шаарды салдырсам,
Хандыгымды тойлотуп,
Калайыкка даңк кылсам!
Бул акылым өзүмө,
Ок эле жакшы жарады.
Болбойт экен карасам,
Семетейдин артынан,
Сая кууп барбасам.
Сары-Аркага барганда,
Шалпылдап баспай калат бээ,
Ошондо сайып албасам!» —
Деп, ойлонуп Карагул,
Каны тарткан жинди кул,
Коңурбайга баралбай,
Конуш берген, жер берген,
Казакка кабар сала албай.
Семетейдин артынан,
Бура тартты мына бул.
Семетей кетти жол менен,
Карагул түштү токтобой,
Сайып алып Семенди,
Баатырлык кылыш ой менен.
Кызылуок кыйыш дөө,
Жалгыз көздүү Мадыкан,
Үмүтөй менен Керимбай,

Күрпүлдөктүн куюшта,
Булар жатат кол менен.
Буларды таштап жаналы,
Боз белге кеткен аң уулан,
Гүлчоро менен Канчоро,
Алардан кабар алалы.
Боз белге барып баатырлар.
Тоо аралап, таш басып,
Ар түрдүү айбан көп атып,
Жолборстон атып сегизди,
Аюудан атып семизди,
Алтымыш айры бугудан,
Андан атты жүз бирди.
Кулжадан атты миңчелик,
Эчки-теке, аркардын,
Санатын анын билбедик.
Илбирстен атты сексенди,
Куландан кырк беш атылды,
Канча жылдан бер жакка,
Элкин жаткан айбандын,
Тилегин мунун катырды.
Ийри моюн төө атты,
Бөрү менен чөө атты.
Суусар, түлкү, сүлөөсүн,
Көп атылды булардан,
Тандырып төөгө жүктөттү.
Бөкөндөн бешөө атылды.
Марал менен эликтен,
Бадалда шорун катырды.
Азуудуудан, айбандан,
Көп оттогон ар жандан,
Атылып кетти далай жан.
Кабыландан экинчи,
Шерден атты жетинчи.
Көлдө жүргөн жандардан,
Аккуу менен каркыра,
Тоодак менен турнага,
Кыйыш болду аларга.
Каз, өрдөктөн көп алды,
Жулдурун андан жүн алды.
Мамыкка жумшак салгалы,
Шамдагай кыйыш жылтылдак,
Бир жерде турбас кылтылдак,
Сары арстан атышты,
Ууга барган Боз белде,

Төрт ай, он күн жатышты.
Такыр сонун териден,
Эки жүз сексен төрт төөгө,
Жүк чыгарып артышты,
Таласты көздөй кайтышты.
Алты айга толду күн саны,
Боз белде жаткан күндөрү,
Ары-бери басканы.
Баштап жүргөн аларды,
Шер Гүлчоро кытайдан.
Энеси кытай кызынан,
Атасы Чубак кыргыздан,
Канчоро жайы мына бу.
Ортодон чыккан аргын жан,
Он сегизде жоо сайган,
Ороккырдай эр сайган.
Байтайлак баатыр бала арстан,
Арбын олжо мүлк алып,
Ар түрдүү сонун үптү алып,
Таласка келип калышты.
«Мага согат, мага» — деп,
Кыргыздар дүрбөп барышты.
Карылар аюу тери алды,
Калгандар бөрү, түлкү алды.
Кубаты начар эркектер,
Бугу мүйүз көп алды.
Өрүм билген чеберлер,
Бугу, марал, тоо теке,
Кайыш болчу тери алды.
Манат тыштап, бөрк тигип,
Жарашат бизге сонун — деп,
Кыздар алды суусарды.
Бөрү менен кашкулак,
Бир ичкке жеттим — деп,
Жаштар жүрөт кучактап.
Ичкке жака салсак деп,
Жаш балдар булгун талашат.
Орто жаштар илбире — деп,
Төрттөн санап жуп алып,
Бирден ичик кийдик — деп,
Сүлөөсүн, жолборс буларды,
Кабылап тери, шер тери,
Сураганга бербеди,
Же согат — деп — бирөө келбеди.
Алты шердин терисин,

Семетейге чыгарды.
Сегиз жолборс терисин,
Бакай менен Каныкей,
Төрттөн бөлүп аларды.
Булгундан алды Байтайлак.
Сүлөөсүндү барыпча,
Гүлчоро менен Канчоро,
Экөө бөлүп алганы.
Ак тайлактай чоң кууну,
Айчүрөккө арнады.
Белдемчиге кыюу — деп,
Катындар кундуз, арс алды.
Ал жерге барган кыз, келин,
Пар мамыкка салсак — деп,
Бөлүп, бөлүп көтөрүп,
Каз, өрдөктүн жүндөрүн,
Калтага салып алышты.
Соогат — деп — барган көп алды,
Барбагандар албады,
Ордодоку кишиден,
Чачыкей сулуу кур калды.
Алты шердин терисин,
Чоң аккууну көтөрүп,
Абакем чыкпай койду — деп,
Канчоро менен Гүлчоро,
Айчүрөктүн үйүнө.
Семетейге алпарды.
Айчүрөк бар үйүндө,
Семетейди таппады.
«Абакем, кайда, жене», — деп,
Эр Гүлчоро сурады.
Сураганда Айчүрөк:
«Үч айдан ашты абаңар,
Аттанып үйдөн кеткели.
Сиздерге кеткен белем — деп,
Жүрүчү элем оюмда.
Келинелдер эки шер,
Абаңды билбей мен калтым,
Кай кеткенин» — деди эле.
Айчүрөк оозун жыйганча:
«Биз кеткели айылга,
Жат кишиден келшиби?
Келсини, жене, билдиңби?» —
Деп, Гүлчоро алганы,
Күйүккөндөн Гүлчоро,

Оозуна даам албады.
«Биле албадым, уулдар,
Жат кишинин келгенин.
Эжекемдин үйүнө,
Барып жатты бир күнү.
Ошол бойдон аттанды,
Билсе эжем билгендир?»
«Эрке жеңем, Чачыкей,
Абамды сурап көрөлү.
Кеткен болсо бир жакка,
Артынан издеп жөнөйлү!» —
Деп, сүйлөшүп эки шер,
Чачыкейге жөнөдү.
Чачыкейге барарда,
Эсине түшүп ошондо,
Бирине бири күдүндөн:
«Сооганы бөлгөн мезгилде,
Муну унутуп калыппыз,
Эми кандай кылдык?» — деп
Канчоро анда кеп айтат:
«Уялып кайдан жүрөлү,
Жүр, үйүнө кирели.
Унчукпаса, унчукпай,
Соогат десе, кокустан,
Сыр алдырбай, туйгузбай,
Сүлөөсүндөн берели». —
Деп, айтканда Канчоро,
Кайыл болду Гүлчоро.
Чачыкейдин ордого,
Баатырлар кирди ошондо.
«Амансыңбы, жеңе», — деп,
«Аман-эсен жатамын,
Келдиңерби аман — деп?
Олжо тапкан талаадан,
Уулдар соога кана» — деп?
«Сүлөөсүндөн, жеңеке,
Ылган бөлүп койгонбуз,
Алып келип беребиз», —
Деп Канчоро айтты кеп.
Мостое түшүп чырт этип,
Тиктен калып азыраак,
Шашыла сүйлөп батыраак:
«Тайлактай кууну көтөрүп,
Айчүрөккө баргыпча,
Жүгүрдүңөр алдыран.

Абаңарды таба албай,
Билдинби, кайда кетти — деп,
Келипсизер жалдыран.
Эртеңки берчү куйруктан,
Бүгүнкү өңкө — деп айткан.
Бир мааниси болбосо,
Билбесе кары не айткан?
Сүлөөсүн алып нетемни?
Сүлөөсүн ичк кийгенде,
Кай муратка жетемни?
Эки катын алган эр,
Эки күн жатпайт бир үйдө.
Казакта жүргөн кыргыздан,
Экөө келген бул үйгө.
Казанчыга аш буйруп,
Олтургам келип мен төрдө.
Кыргыздар келген ошол күн,
Абакенер бул үйдө.
Эки конок сүйлөшүп,
Казактын кебин салышты.
Элебей кебин мен калдым,
Эртең менен Семетей,
Жоо жарагын бүт алды.
Тышынан чыңдан курчанды,
Чай ичкестен аттанды.
Барасың, баатыр, кайда — деп,
Мен сурасам басарда,
Унчукпай койду сумсайып.
Айчүрөк андан сураса,
Айтат эле кеп салып.
Абаңар андай сумсайса,
Уулдар тапкан олжодон.
Эстен чыгып Чачыкей,
Эч нерсе жок кур калса»...
Чачыкей мунун жатканда,
Айчүрөк кирди аңгыча.
Тайлактай кууну көтөрүп:
«Семетейдин үйү — деп,
Жети шердин терген.
Тайлактай болгон чон кууну,
Уулдар алып келиптир.
Жети терп маа калсын,
Жолуң улуу, эжеке.
Кууну олжого сен алып» —
Деп, Айчүрөк киргенде,

Бузулуп өңү кумсарып,
Ал Чачыкей сумсайып.
Буулугуп үнү токтолуп,
Кызыл өңү боз болуп.
Карап калып кыйлага,
Айчүрөктүн колунан,
Алып койду ар жакка.
Канчоро менен Гүлчоро,
Чыга берди аңгыча.
Уктабады Гүлчоро,
Таң агарып аткыча.
Эртең менен болгондо,
Карыя Бакай, Канчоро,
Кайраты артык Гүлчоро,
Астыртан кылып кеңешти,
Бир кишиге айтпады,
Аттанып үчөө бир кетти.
Адыр, күдүр, ой, дөңгүл
Ат аябай катуулап,
Желе, жорто бастырып,
Ала-Тоо бойлоп жол алып,
Сары-Арка көздөй келатат.
Кетечинин кара суу,
Келип калды үч баатыр.
Эр Гүлчоро караса,
Буурулдун изи дапдайын,
Аңтарылып чым жатат,
Алмамбет уулу алдырап:
«Айланайын, абаке,
Кагылайын, Канчоро!
Көрдүңөрбү, мабуну?
Аңтарылып жаткан чым,
Буурул аттын изи бу.
Ылайлуу жерде бир баскан,
Бир жылкынын изи бар.
Кез келген, бейм, абама,
Ичи заар бир душман?
Эртең менен кеткендей,
Туяктан чыккан топурак,
Чарпындынын белгиси.
Буурул аттан, абакем,
Айрылып калган белем, дейм.
Ат алган жаман кишиби,
Аңдып жүргөн бекен, дейм?»

Мингени Буурул болгондо,
Абакем, тартына турган эр беле?
Төрт айдан ашып кетиптир,
Барбайт беле эмгиче?» —
Деп, Гүлчоро айтты эле,
Эңкейип карап Канчоро:
«Ырас айтат Гүлчоро,
Бир басып кеткен ылайга,
Эркек жылкы изи эмес.
Ургаачы жылкы изи экен,
Сүйрүсү жок туягы,
Тентегерек турбайбы?
Жүргөнүнүн дайны жок,
Жалпак туяк турбайбы?
Муну карап тургунча,
Абакем түшсүн изине,
Тескей менен күнгөйгө,
Экөөбүз чаап чыгалы.
Абакем жүрсө калкайып,
Буурул менен залкайып,
Учурашып калалы.
Ажырап калып Буурулдан,
Айласыз калса абакем,
Куткарып аны аламы!» —
Деп, Канчоро дуу коюп,
Күнгөй тоону бет алды.
Тескей бетке Гүлчоро,
Тайбуурулдун изин кууп,
Түзгө кирди Бакай хан.
Дигерге жакын мезгилде,
Көкөтөйдүн ашында,
Кайран Манас башында,
Кангайларды камаган,
Кара суунун буткулга,
Кирип келди Бакай хан
Тескейинде Гүлчоро,
Күнгөйүндө Канчоро.
Күүгүм кирип баратат,
Кабылан Бакай караса,
Бастырбай атын жетелеп,
Семетей барат алдында.
Кыйгачынан качырып,
Бир киши чыкты аңгыча!
Качарган киши Карагул,
Каталдын уулу качар бул.

Аңдып жүрүп канча күн,
Аты баспай Семетей,
Жөө басып эки күн.
«Шайы калбай калды — деп,
Кечке эле карап жүрөмбү,
Көмө сайып алам — деп.
Олпогун сыйрып чечем — деп,
Койдой башын кесем — деп!
Буурул атты аябай,
Таң аткыча жол жүрсөм,
Көөрүктүүгө жетем» — деп.
Бакайды калган байкабай,
Гүлчорону элебей.
Канчорону бейлебей,
Эч кимиси көрбөгөн,
Семетейди качырды,
Сундуруп найза ченебей!
Көрүп калган хан Бакай,
«Манастап» салды бакырык.
«Манастап» ураан чыкканда,
Сундурган найза күү менен,
Апкарыган Карагул,
Сая албады качырып.
«Гүлчоросу келгенби?
Өлөр чагым жеткенби? —
Деп, ойлонуп Карагул,
Боз жоргону көргөндө,
Суркоен экен тиги» — деп,
Күнгөй тоону бет алды.
Бакайдын үнү чыкканда,
Угуп калып Канчоро,
Бурулуштуу бир жерге,
Бугуп тура калганы.
Алдыраган Карагул,
Алдына кирип барганы.
Элебей келген Карагул,
Эби келди мына бул.
Эр Канчоро бир сайды,
Буурулдан ыргып бута атым,
Ачылып оозу ырсайды.
Ачууланган Канчоро,
Кеп сурабай чочконуп,
Башын алып ошондо,
Кесип аны байланды.
Канчорону көргөндө,

Сагынган ээсин Тайбуурул,
Кулундуу бээдей ыйлады.
Буурулду алып жетелеп,
Үнүн улап Бакайдын,
Ойдуңга кирип барганы.
Алдындагы Бакайдан,
Тескейдеги Гүлчоро,
Теке жоомарт арстандан,
Алардан кабар алалы.
Семетейдин жанына,
Хан Бакай барса жаркылдап,
Бакайга айткан салам жок,
Семетей турду баркылдап:
«Кыйындыгың, абаке,
Кылымга салчу дүмөктү,
Жалгызыңа не салдың?!
Он эки жаштан бер жакка,
Ойрон болгон балаңды,
Отуз эки сынадың!
Мындай сының курусун,
Обу жок жаман кыйнайсың!
Канчоро кулду жиберип,
Буурулду неге уурдаттың?
Жөө бастырып канча күн,
Уулунду не үчүн куураттың?!» —
Семетей муну айткыча,
Гүлчоро жетти ангыча.
Гүлчорону көргөндө,
Көкжал төрө күүлөндү,
Көрсөтөм — деп, сүйлөндү.
Суу ордуна кан иччү,
Бал ордуна уу иччү,
Жан алчудай түрдөндү.
Түрүн көрүп Семендин,
Алмамбет уулу Гүлдүстөн,
Асталап сүйлөп оолукпай,
Акыл тапкан ар иштен.
Мундай киши кем чыгат,
Жер жүзүндө билгинчен:
«Айрылып аттан, абаке,
Алдатканың, Карагул,
Карагулга алдаттың,
Манастын уулу Семетей,
Жөө жүрөт — деп — темтеңден,
Жер жүзүндө бар элге,

Такыр шылдың болгонун,
Аркамдан келип чоролор,
Айтпай бизге кетти — деп,
Ат алды — деп — ойлойсуң.
Бул энөөлүк сенден кеттесе,
Капташып Бакай жеттесе,
Катарда жок Карагул,
Качырып найза урганда,
Как ушул жерде сүйлөйсүң.
Көрүп туруп эми да,
Дагы кебиң койбойсуң!
Кетти — деп — угуп шашканбыз,
Алай, Арпа, Ак-Сайдан, —
Сары-Арка менен Каркыра,
Бетегелүү Көй-Таштан,
Чакыр-Корум, Тапактан,
Тарагай менен Уландан,
Беш белди бир күн ашканбыз.
Кетечинин сазында,
Кемегедей казылган,
Келишкен Буурул күлүктүн,
Изин көрүп шашканбыз.
Уурдатканың атыңды,
Ошондо ойлоп тапканбыз.
Бээ экен — деп — мингени,
Изин көрүп айтканбыз.
Бет алып күнгөй адырын,
Канчоро тосту бурушту.
Тескейден киши кетирбей,
Тендешкен жоого белдүүсүп,
Гүлчорон кылмак жумушту.
Өзөндүү түзгө салганбыз,
Абакем изди куушту.
Бүтүргөндөй көрүндү,
Канчоро баатыр урушту.
Абакем үнү чыкканда,
Адырга чыга чапканын.
Ар тарапты байкадым,
Канчоро баатыр бакырган,
Калбалуу үнүн укканын.
Кайгы жок душман өлдү — деп,
Кесип башын келди окшойт.
Каары катуу Канчоро,
Сурабай андан бир ооз кел!»
Ар канча айтса Гүлчоро,

Кара мүртөз Семетей,
Жанычудай кейпи жок.
Жалбырактай карганын,
Кутулбай чоро эрки жок:
«Жалганы болсо кебимдин,
Саа жамандык ойлосом,
Жайнаган жарык күн урсун!
Калдайган кара түн урсун!
Олуя азиз Манастын,
Ак күмбөзү дагы урсун!
Энеден мурун оозанткан,
Каныкейдин сүтү урсун!
Олжодон каалап алдырган,
Мага мурас калтырган,
Өзүң берген миниги — деп,
Суркоюндун күчү урсун!
Атакем атып жоо алган,
Аккелтенин огу урсун!
Сайган жоосун кыйшайткан,
Качырганда сумсайткан,
Хан Манастын күчү урсун!
Тийген жери ырбаган,
Башка чапкан адамын,
Жакында өөдө кылбаган,
Атадан калган мурасын.
Айбалтандын мизи урсун!
Күдөрүм үзсөм сенден мен,
Көп акыл айттың мага сен,
Дасторкондо сөз урсун!
Ала-Көлдөн алдырган,
Артып келген туз урсун!»
Кан какшап турса карганын,
Ызырынып Семетей,
Булдурсун колго карманын.
Аңгычакты Канчоро,
Кирип келди шартылдап,
Карагул башын байлаган.
Корккондон берки үчөөнүн,
Күндүзгүдөй түн жарык,
Семетейдин көзүнөн.
Кош чырактай от жанын,
Түйдурбай Бакай карыя,
Буурул атты көрсөтпөй,
Аркада турат ал барып.
«Соогага, аба, алгын» — деп,

Каталдын уулу чокконун,
Кайдасындай чоң башын,
Калдандап турду Канчоро,
Көтөрө чуркап ал барып.
Канчорону көргөндө,
Капасы артып өзгөчө:
«Карагулдун башы — деп,
Дагы азгырып мени сен,
Бекер канын төгүпсүн.
Убал кылып бирөөгө,
Мойнундан байлап кыпжылап,
Кишиче байлап ээрчитип,
Кыдыртайын дүйнөгө!
Ал Карагул чын болсо,
Өлтүрбөй неге келбейсиң,
Амалың турса көрүнөө?!
Семетей муну билбейт — деп,
Көөдөктүн бирин сен дейсиң!» —
Деп, канкорун сүйлөнүп,
Кармап колго найзасын,
Жерден алды сүйрөлүп.
«Жутса жутуп нер» — деп,
Кайран баатыр Канчоро,
Чымындай жанга күч келип:
«Ар качандан бир качан,
Арамдыгың койбойсуң.
Канчоро менен Гүлчоро,
Кас кылат — деп — ойлойсуң!
Кайрылбаса эки кул,
Каралат менен Чыңкожо,
Асманда октоп жүргөндө,
Как ошол күндө сойлойсуң!
Коңурбай келди алыстан,
Акылы артык данишман.
Коргонго камап алыптыр,
Коркутуп сени айлыңдан.
Кутказып алды эки кул,
Ошондой күндө камалдан!
Каргантпай күндө бизди эле,
Сурасан боло абамдан?!
Тирүүлөй келип мен турам,
Чымындай кара бир жаңдан!
Ишенбесен сөзүмө,
Көрүнбөсө кызматым,
Абаке, сенин өзүңө,

Аркадан келип не пайда?
Карагулду сайгыча,
Каргынташып, антташып,
Капгайга кетпей не пайда?!
Ишенсең боло, Семетей,
Кулдарың кылган кызматка!
Саа жамандык кылгандын,
Жаны аман калбады.
Гүлчоро менен Канчоро,
Абама жаман кылды — деп,
Жан аябай жалмады!
Айчүрөк алды шумкарың,
Ошондо эки кулундан,
Абаке, көрдүң бир жагын!
Он эки жашар чакта элек,
Тоодой Толтой, Чыңкожо,
Тобокел кылып, бел байлап,
Туруштук бердик ошого!
Ар дайымдан бир дайым,
Алдында жүргөн биздерге,
Как ушундай кыласың,
Бизди кыйсаң кыясың,
Бакайды кандай кыласың?!
Бакайды кыйсаң кыясың,
Ок тиштешкен дос экен,
Атанды кандай кыласың?!
Карсылдайсың бизге сен,
Карагулга алдаткан,
Катаңды кандай кыласың?!
Каныкейдин ак сүтүн,
Сен эмгенсин алдында,
Биз эмгенбиз аркаңда,
Канынан чыккан ак көбүк,
Ак сүттү ал, абаке,
Канткенде сен кыясың?!
Бизди кыйсаң кыясың,
Боз айрышып шерттешкен,
Антты кандай кыларсың?!
Канчорону кыярың,
Ак боз бээни мууздатып,
Карыдан колду чылашкан,
Канды кандай кыларсың?!
Гүлчоро кыйсаң кыярың,
Көк чырыгың кыркышкан,
Талды кандай кыларсың?!

Асман алыс, жер жакын,
Абалкы сөздү мен айттым.
Эми ишенгин, абаке,
Каргышымды теги айттым!
Сага кылсам жамандык,
Ойлонсом сага арамдык,
Төшү түктүү жер урсун!
Төбөсү ачык көк урсун!
Дарыя, чалкар көл урсун!
Жайнаган жапан чөл урсун!
Жайылган жерде чөп урсун!
Агартып түндү жараткан,
Асмандагы ай урсун!
Жердин бетин жашарткан,
Жамгыр менен кар урсун!
Ата орду сактаган,
Ала-Тоо кошуп дагы урсун!
Учса аппак калкылдап,
Көктө учкан куу урсун!
Күн чагылып жаркылдап,
Көтөргөн кызыл туу урсун!
Адамдын жанын эриткен,
Кантын урсун, бал урсун!
Чайкаган кымыз, чай урсун!
Кара элем мен жетим,
Эр кылып мени жетилттиң.
Атымды алдап алдың — деп,
Шайымды неге кетирдиң?!
Мындай күмөн кылгыңча,
Көмө чаап чоронду,
Жайнаган жарык дүйнөдөн,
Кайрылбас жакка кетиргин!
Атабыз Манас эр өлүп,
Ак калпак кыргыз эл жүрөт,
Гүлчоро менен Капчоро,
Өлтүрүп салсаң, абаке,
Кыргыздын кылы коробойт!
Ак, караны ылгабай,
Ар качан айткан сөзүңө,
Абаке, ичим бек күйөт!
Аккелтендин милтесин,
Сууруп берчи, абаке,
Мен тиштейин учунаң.
Мындай тирүү жүргүчө,
Кыямат кетсе ал жакшы,

Кызгалдактай кырчын жан!» —
Деп, зыркырап турганда,
Аркада турган Бакай хан,
Ак сакалын жайылтып,
Сөз баштады арылтып.
Алдында эки чоронун,
Абдан көөнүн агартып:
«Акмак иттер, баятан,
Аркада турсам унчукпай,
Адам айткыс сөздү айтып,
Э, Семетей, не болдуң,
Жаш балдарды каргантып?!
Өзүңдөн көрбөй жамандык,
Карагулга алдатып,
О, капырай кандай иш,
Жалгыз кете берипсин,
Койбостон бир ооз сыр айтып?!
Кайраттуу баатыр эки уул,
Эр тиреги ойлонгун!
Эси жок киши кептенип,
Сен Семетей не болдуң?
Баатырлар кетти Боз белге,
Аң уулап ыраак бир жерге.
Кайдан айтам дедиңби,
Бакайдай кары эмгеге?
Сага өлкө бүткөндө,
Башкага карып бүткөнүң.
Энеден туулуп, көз жарып,
Жарык жерге түшкөндө?!
Сен балдарга, Семетей,
Өктө кылар жолуң жок.
Өң өзүңдө турганда,
Өкүрүн берер жөнүң жок!
Көкжал жолборс Семетей,
Өзүңдөн калдым мен Бакай,
Карыганда көөнүм сууп,
Эң эле кыйып сөдөр иш,
Элебей кете бергениң,
Элинде Бакай мен туруп!
Душмандан калтың, Семетей,
Удум, азыр кутулуп,
Таарынсаң боло балдарга,
Баштап аяк кепти угун!
Кетемин — деп — Таласка,
Жетемин — деп — түн катып,

Арбагы азиз Манаска! —
Бурулду Бакай жулкунуп,
Боз жорго башын шарт буруп,
Заманасы куурулду,
Эр Семетей баатырдын,
Бакайдын кебин ал угуп,
Кайра тарта бергинче,
Кайрылып Бакай желгинче,
Кабылан камбыл Семетей,
Боз жоргону чылбырдан,
Бурултпай кармап алды эле,
Мамындай кебин салды эле:
«Таарынганьц, абаке,
Жалганы жок, бары чып,
Азыраак сабыр кылгыньц,
Жалгыздын кебин уккуньц,
Үйдө жатсам бир күнү,
Казактын жүргөн элинде,
Эки кыргыз барышты,
Сурабадым алардан,
Казактар көчүп кетти — деп,
Өздөрүнчө кужурап,
Далай кепти салышты,
Казактар көчтү дегенде,
Карабапмын эч кайда,
Жарабапмын, абаке,
Жаныңа басып барарга,
Аттанып жүрө берипмин,
Казактан кабар аларга,
Алматы, Алтай, Сары-Арка,
Мен кирипмин шаарга,
Көөрүктүүгө барганда,
Буурулду байлап кыр ташка,
Калыңмын уктап талаада,
Ойгонуп кетсем Буурул жок,
Жөө Семетей туруу жок,
Жакын экен арасы,
Кырга чыгып карадым,
Буурулдун көрдүм караанын,
Гүлчоро менен Канчоро,
Бизге айтпай кетти — деп,
Буурулдун изин кубалап,
Аркадан келген белем — деп,
Тамаша кылып акмактар,
Атты алнарып кайкыга,

Байлап койгон экен — деп,
Сапаама келди мындай кеп,
Кыйып чоро кетпес — деп,
Кыйкырдым, аба, кебимди ук,
Буурулду алып келгин — деп,
Менин үнүм чыкканда,
Тура калды бир киши,
Буурулду минип бурулду,
Көмүскө ылдый чуу койду,
Ойноду эми чындап — деп,
Көңүлүмдө бул болду,
Келсем таштап кетиптир,
Мына бул турган кер бээни,
Ээр, токумун көргөндө,
Калмактан алган экен — деп,
Көңүлүмө бул келди,
Түштүм кырдан талаага,
Адырда жылкы көп жүрөт,
Ойносо чоро берет — деп,
Акылымда бул жүрөт,
Карабадым жылкыга,
Андан мындан элестеп,
Көрүнүп коет кээ-кээде,
Акмалап жүрүп олтурдум,
Баштап мени барат — деп,
Өздөрү жаткан жерине,
Үч күндүп алды жагында,
Чыгып кетти карасам,
Сары-Арканын белине,
Атайын — деп — ошондо,
Жамандык келди пейлиме,
Нийимден мылтык алганда,
Кырда турган ал караан,
Кыйкырып кабар салды анда:
«Менмиң, аба, Канчоро,
Жиберди Бакай, Гүлчоро,
Бакай кабар угунтур,
Казакты кудай урунтур,
Азмункенин Керимбай,
Казактын эли бузунтур,
Шиберге карай көчүнтүр,
Азмункенин Керимбай,
Жапанга суудан өтүнтүр,
Кызылдуок чон дөөнү,
Кырк миң аскер кол менен,

Күрпүлдөктүн куюшка,
Алып келип таштаптыр.
Андан кийин Керимбай,
Нескара уулу Мадыкан,
Бели катуу эң балбан.
Мадыканды алды — деп,
Казактын эли кошулуп,
Жөнөмөк болуп Таласка,
Камынышып калды — деп.
Абакем угуп мындай кеп,
Гүлчоро экөө биринги,
Жумшады мени баргын — деп.
Айтсаң абаң тил албайт,
Айла кылып Буурулду,
Ала качып келгин — деп.
Чогулушуп кыргыздар,
Бир дөбөдө болсок — деп.
Ачык айтсам ушул кеп,
Мен Таласка кеттим — деп,
Мындай таамай кеп айтты.
Үч күн удаа жол жүрсөм,
Кер бээ арып баспады.
Эки күн болду, абаке,
Жетелеп бээ баскалы.
Бүрүл кирер алдында,
Элебедим кишини.
Буурул менен найзачан,
Бирөө мени качырды.
Найзанын учу жеткинче,
«Манастап» катуу бакырып,
Абаке, үнүң чыкканы.
Эпөөлүк кылсаң кандай — деп,
Келген экен, абакем,
Мага насаат кылгалы,
Деп оюма алгамын.
Качырган киши жок болду,
Капаланыш балдарга,
Как ушундай кеп болду.
Кайра кетем дегиче,
Касиеттүү, абаке,
Капка тоодой берекем,
Какбаш Жакып капырдап,
Бир өлүмдөн калтырды.
Келгенимде уу берди,
Эми эки өлүмдөн калтырдың!

Кетер болсон, абаке,
Эми кетем Семетей,
Манастын таңдым арбагын,
Деп ошентип айткыным,
Андан кийин кайткыным!» —
Деп, Семетей муңайып,
Эки баатыр, Бакайга,
Эпөөлүк кылып койгонго,
Эң эле жаман уялып.
Қара мүртөз Семетей,
Хан Бакай кетем дегенде,
Қара жерден каргышты,
Гүлчоро менен Қанчоро,
Ал экөөнөн алганга.
«Туулупмуң бекер — деп,
Тумшугу жок Семетей,
Ушул дүйнө жалганга» —
Бушайман кылып турганда,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Сөөгүнөн өткөрүп,
Суук сөздү кыларда,
Қыраакы Бакай карыя,
Қыялын биллип ал чакта:
«Қызыталактар, талаада,
Қыйла жыйын кылдыңар.
Бүтө элек дагы силерде,
Алда эминне кебиң бар?
Буурулду минчи, Семетей,
Эрди сайган, Қанчоро,
Башты мага байлап бер,
Бол, Гүлчоро, жол башта!
Ала жүргүн, Қанчоро,
Қарагер бээни таштаба.
Желе жортуп бастырын,
Батыраак жетип баралы.
Кетечини жарына.
Қарагул айтқан баары чын.
Семетейге алдыңла.
Алысын кууп, суу бойлап,
Жылкы келип калғандыр,
Кетечини сазына!» —
Деп, Бакай хан ташыла,
Жартык ыстық жалына
Ал кайнамаң барыпты,
Ара күн үк аныска.

Муну мындай таштайлы,
Баатырлардын алдагы,
Кеңешинен баштайлы.

МАЗМУНУ

Гүлчоро менен Толтойдун алгачкы беттешүүсү	5
Чыңкожо менен Толтойдун өлүмү	48
Токтосарттын саткындыгы, Коңурбайдын чабуулу	89
Гүлчоронун чалгыны	117
Гүлчоро менен Канчоронун кайраты, кыргыздардын кол курашы	155
Кең-Колдогу кызыл кыргын	190
Коңурбайдын атактагы баатырларынан ажырап кайра качышы	216
Керимбайдын чаккынчылыгы	238
Карагулдун өлүшү	264

Адабий көркөм басылыш
Жусуп Мамай
Семетей. 2-китеп

Эпос

Араб арибинен азыркы кыргыз арибине которуп
түшүргөн К. Кырбашев

Литературно-художественное издание

Жусуп Мамай
Семетей 2-книга

Эпос

Составитель и переводчик К. Кырбашев

На кыргызском языке

Бишкек, издательство «Шам»

Редактору *А. Макешев*
Худ. редактору *Р. Исаков*
Тех. редактору *К. К. Шабралиева*
Корректору *О. Мамутова*

Терүүгө 23. 03. 95 ж. берилди. Басууга 15. 05. 95 ж. кол коюлду.
Форматы 84×108¹/₂. Адабий ариби. № офсет кагазы. Физ. басма
табак 18,5 уч. басма табак 15,54. Нуускасы 5000. Заказ № 10.
Келишимдик баа.

Кыргыз Республикасынын «Акыл» концерни,
«Шам» басмасы, Кыргызполиграфкомбинаты
720461, ГСП, Бишкек, 5, Т. Суванбердиев көчөсү, 102.